

Resultaten van een inwonersraadpleging over de ruimtelijke inrichting van Nederland

Maart 2024

POPULYTICS

What would you do?

Colofon

Dit onderzoek is uitgevoerd door Populytics, een spin-off van de TU Delft, in opdracht van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

Auteurs

Mark Beumer (mark@populytics.nl)
Wendel Scholma
Charlotte Tuit
Rosa Vroom
Niek Mouter
Shannon Spruit

Datum

Maart 2024

Status

Definitief / 100%

Contact

Populytics b.v.
Frambozenweg 139
2321 KA Leiden
info@populytics.nl

Inhoudsopgave

1. Management samenvatting	4
2. Resultaten keuzetaak 1	26
1. Algemene resultaten (panel en open raadpleging)	
2. De acht principes uitgewerkt (duiding en handelingsperspectief)	
3. Overeenkomsten en verschillen naar provincie	
3. Resultaten keuzetaak 2	42
1. Algemene resultaten (panel en open raadpleging)	
2. Overeenkomsten en verschillen op basis van demografische kenmerken	
3. Overeenkomsten en verschillen op basis van geografische kenmerken	
4. Overeenkomsten en verschillen op basis van vijf waardensystemen	
5. Duiding van de tien functies vanuit de vijf waardensystemen	
4. Over het onderzoek	79
1. Samenstelling respondenten	
2. Wat vonden deelnemers van het onderzoek?	
5. Methodologie en verantwoording	82

1. Management samenvatting

The background features a large, dark blue, angular shape that resembles a stylized mountain or a jagged arrow pointing downwards and to the right. This shape is set against a lighter blue background. The overall aesthetic is modern and minimalist.

Het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties betreft inwoners bij de Nota Ruimte met een raadpleging volgens de methode PWE

Aanleiding en doel

- *Aanleiding:* Nederland is een klein land met grote ruimtelijke opgaven. Er is een noodzaak voor nationale regie op landelijk niveau om ruimtelijke keuzes met grote nationale belangen integraal te kunnen maken. Daartoe scherpt het kabinet de Nationale Omgevingsvisie (NOVI) aan tot de nieuwe Nota Ruimte. De keuzes en richtinggevende uitspraken van de Nota Ruimte zullen gepaard gaan met ingrijpende maatregelen in de ruimtelijke inrichting van Nederland die doorwerken in het gedrag en handelen van inwoners en bedrijven. Het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) wil inwoners daarom in staat stellen om mee te denken over de Nota Ruimte. Het doel van deze participatie is om tot nieuwe inzichten te komen door zowel lokale kennis uit de samenleving, als kennis van heel Nederland vroegtijdig aan te boren. Een van de methodes die het ministerie daarvoor wil gebruiken is de ‘participatieve waarde-evaluatie’ (PWE).
- *Over de methode PWE – op de stoel van de minister:* De essentie van een PWE-raadpleging is dat inwoners 20 minuten op de stoel van een beleidsmaker, bestuurder of bewindspersoon plaatsnemen en het beleidsdilemma ervaren. In een PWE-raadpleging ervaren deelnemers het keuzevraagstuk van een overheid in een online omgeving. Ze zien de beleidsopties die – in dit geval – de minister overweegt en de beperkingen die er zijn. Deelnemers beantwoorden de vraag wat zij zouden adviseren als zij in de schoenen van de minister zouden staan en ze motiveren hun advies. Nadat zij hun advies hebben gegeven, beantwoorden deelnemers open vragen waarin zij eigen ideeën kunnen aandragen en zorgen en kansen kunnen noemen.
- *Doel:* Het doel van dit traject is om de ontwikkeling van de Nota Ruimte te ondersteunen met inzichten in de afweging die burgers maken op vergelijkbare keuzes als die de overheid moet maken voor de Nota Ruimte. Een bijkomend effect is dat deelname aan de PWE-raadpleging inwoners informeert over de beleidsdilemma’s.

Management summary

Aanleiding en doel

Opzet van het onderzoek

Respons en evaluatie

Resultaten keuzetaak 1

Resultaten keuzetaak 2

Reflectie en aanbevelingen

De raadpleging had twee hoofdvragen: Welke principes hanteren we bij de inrichting van de ruimte? En voor welke functies moet meer of minder ruimte komen?

Opzet van het onderzoek

Keuzetaak 1: Waar moet de regering rekening mee houden bij het verdelen van de ruimte?

- *Doel*: Inzicht krijgen in de prioriteit die inwoners toekennen aan acht doelen en principes die van invloed zijn op de ruimtelijke inrichting van Nederland.
- *Keuzesituatie*: Deelnemers verdeelden 50 punten over acht doelen en principes uit de Contourennotitie Nota Ruimte (ministerie BZK, oktober 2023). Meer punten geven is meer prioriteit toekennen. Vervolgens konden deelnemers hun keuzes toelichten.

Keuzetaak 2: Waar moet ruimte voor zijn in Nederland?

- *Doel*: Inzicht krijgen in de veranderingen die inwoners zouden maken in het ruimtegebruik van tien verschillende functies in onze leefomgeving ten opzichte van de huidige situatie.
- *Keuzesituatie*: Deelnemers konden schuifjes verplaatsen voor tien functies. Elk schuifje had een startpositie in het midden met het label 'ruimte zo houden'. Zij zagen hoeveel procent van de ruimte in Nederland de functie nu gebruikt. Deelnemers konden vervolgens (veel) meer ruimte maken voor een functie door het schuifje naar rechts te zetten, of (veel) minder ruimte maken door het schuifje naar links te plaatsen. Ze konden de huidige situatie ook zo laten.

Management summary

Aanleiding en doel

Opzet van het onderzoek

Respons en evaluatie

Resultaten keuzetaak 1

Resultaten keuzetaak 2

Reflectie en aanbevelingen

Tussen 27 november 2023 en 14 januari 2024 deden bijna 10.000 Nederlanders mee aan een van de twee versies van de raadpleging

Opzet van het onderzoek

Panel

- 2.400 Nederlanders hebben deelgenomen via een panelbureau. Deze mensen zijn geselecteerd om een goede weerspiegeling van de Nederlandse bevolking te vormen op de kenmerken leeftijd, geslacht en opleidingsniveau.
- Segmenten van de bevolking die ondanks de controle licht onder- of oververtegenwoordigd waren zijn herwogen (post-stratificatie). Daardoor zijn de resultaten van het panel *representatief* voor Nederland.
- We leggen de focus in dit rapport op de representatieve resultaten van de gesloten raadpleging c.q. het panel. Voor de volledigheid zijn deze resultaten ook steeds aangegeven met het roze label 'panel'.

Open raadpleging

- Alle Nederlanders van 18 jaar of ouder konden meedoen aan de open versie via de URL RuimteRaadpleging.nl. Dit hebben 7.153 inwoners gedaan.
- Omdat iedereen die mee wil doen mee kan doen, vergroot een open raadpleging de *inclusiviteit*.
- Een open raadpleging trekt typisch gezien meer deelnemers met een uitgesproken mening en/of een expliciet belang bij het onderwerp.

Management summary

Aanleiding en doel

Opzet van het onderzoek

Respons en evaluatie

Resultaten keuzetaak 1

Resultaten keuzetaak 2

Reflectie en aanbevelingen

Samenstelling van de respondenten naar geslacht, leeftijd en opleiding

Tabel 1. Samenstelling respondenten naar geslacht, leeftijd en opleiding

Geslacht	Aandeel NL*	Panel (gesloten raadpleging)** (N=2.400)	Open Raadpleging** (N=7.153)
Vrouw	50,7%	55,3%	28,3%
Man	49,3%	44,7%	68,7%
Leeftijd			
18 tot 25 jaar	11,0%	12,5%	4,2%
25 tot 34 jaar	16,1%	16,8%	15,2%
35 tot 44 jaar	14,9%	11,9%	19,4%
45 tot 54 jaar	16,1%	14,1%	21,4%
55 tot 64 jaar	16,9%	18,6%	20,2%
65 en ouder	25,0%	26,0%	18,5%
Opleiding			
Praktisch	28,5%	21,7%	2,2%
Toegepast	36,5%	41,4%	14,8%
Theoretisch	34,9%	36,6%	81,0%

Onder de 9.553 deelnemers bevonden zich 2.089 jongeren en jongvolwassenen (onder 35). Een goede opkomst in een typisch moeilijk te bereiken groep.

Daar waar de samenstelling van het panel redelijk representatief is voor de Nederlandse bevolking, is de open raadpleging dat zelden tot nooit. Dat is ook niet het doel. Belangrijk is dat inwoners middels de open raadpleging de gelegenheid hebben om te participeren.

Management summary

Aanleiding en doel

Opzet van het onderzoek

Respons en evaluatie

Resultaten keuzetaak 1

Resultaten keuzetaak 2

Reflectie en aanbevelingen

Samenstelling van de respondenten naar provincie

Tabel 2. Samenstelling respondenten naar provincie

Provincie	Aandeel NL*	Panel (gesloten raadpleging)** (N=2.400)	Open Raadpleging** (N=7.153)
Drenthe	2,8%	4,0%	2,3%
Flevoland	2,4%	3,5%	3,5%
Friesland	3,7%	4,0%	3,8%
Gelderland	12,0%	13,2%	13,4%
Groningen	3,4%	3,8%	3,3%
Limburg	6,6%	6,9%	3,7%
Noord-Brabant	14,9%	13,5%	9,4%
Noord-Holland	16,6%	13,9%	17,7%
Overijssel	6,6%	7,7%	5,2%
Utrecht	7,6%	7,0%	11,3%
Zeeland	2,2%	2,8%	1,9%
Zuid-Holland	21,2%	19,6%	23,4%

De respons heeft een goede regionale spreiding: vanuit alle provincies was er ruim voldoende deelname. Daardoor kunnen we ook naar regionale overeenkomsten en verschillen kijken.

Management summary

Aanleiding en doel

Opzet van het onderzoek

Respons en evaluatie

Resultaten keuzetaak 1

Resultaten keuzetaak 2

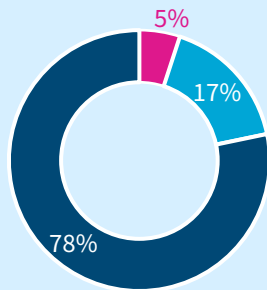
Reflectie en aanbevelingen

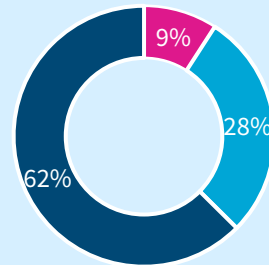
Vier van de vijf deelnemers vinden de ruimtelijke inrichting van Nederland een belangrijk onderwerp om hun mening over te geven

Panel

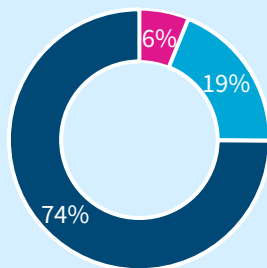
Ik vond het een belangrijk onderwerp om mijn mening over te geven

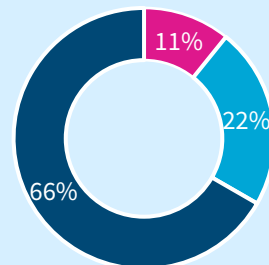
Doordat ik meedoe aan deze raadpleging heb ik geleerd over de keuzes die de overheid moet maken over dit thema

Deze methode moet vaker worden ingezet om inwoners te betrekken bij overheidsbeleid

Als de overheid vaker op deze manier inwoners laat meedenken over dit soort keuzes, dan krijg ik meer vertrouwen in de besluiten van de overheid

Inzicht: 92% van de deelnemers geeft de raadpleging een voldoende, met een gemiddeld rapportcijfer van 7,4. Bij andere raadplegingen zien we scores tussen 6,3 en 7,6.

Twee derde van de deelnemers (66%) geeft aan dat het vertrouwen toeneemt door deelname aan de PWE-raadpleging. Bij andere raadplegingen is dit aandeel typisch tussen de 56% en 58%.

(Helemaal) oneens   Neutraal   (Helemaal) eens

Management summary

Aanleiding en doel

Opzet van het onderzoek

Respons en evaluatie

Resultaten keuzetaak 1

Resultaten keuzetaak 2

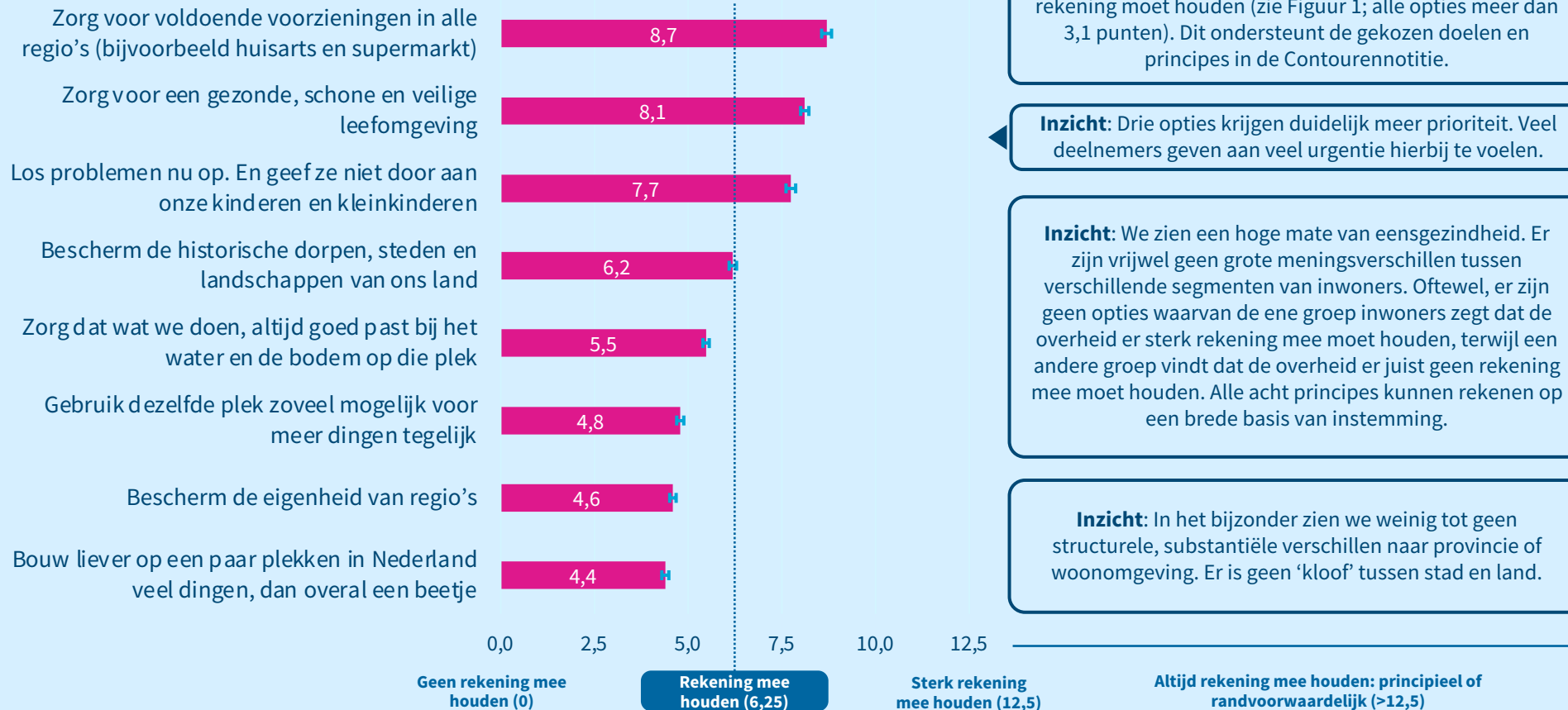
Reflectie en aanbevelingen

Nederlanders vinden dat de overheid met alle acht doelen en principes rekening moet houden. Hierin zijn inwoners eensgezind.

Keuzetaak 1: Waar moet de regering rekening mee houden bij het verdelen van de ruimte? (1/3)

Figuur 1. Gemiddelde puntentoeckenning per optie

Inzicht: Inwoners vinden gemiddeld genomen dat de overheid met alle doelen en principes minimaal enigszins rekening moet houden (zie Figuur 1; alle opties meer dan 3,1 punten). Dit ondersteunt de gekozen doelen en principes in de Contourennotitie.

Inzicht: Drie opties krijgen duidelijk meer prioriteit. Veel deelnemers geven aan veel urgentie hierbij te voelen.

Inzicht: We zien een hoge mate van eensgezindheid. Er zijn vrijwel geen grote meningsverschillen tussen verschillende segmenten van inwoners. Oftewel, er zijn geen opties waarvan de ene groep inwoners zegt dat de overheid er sterk rekening mee moet houden, terwijl een andere groep vindt dat de overheid er juist geen rekening mee moet houden. Alle acht principes kunnen rekenen op een brede basis van instemming.

Inzicht: In het bijzonder zien we weinig tot geen structurele, substantiële verschillen naar provincie of woonomgeving. Er is geen 'kloof' tussen stad en land.

Management summary

Waarden zoals rechtvaardigheid en verantwoordelijkheid zijn belangrijk voor deelnemers in keuzes over ruimtelijke inrichting

Keuzetaak 1: Waar moet de regering rekening mee houden bij het verdelen van de ruimte? (2/3)

Zorg voor voldoende voorzieningen in alle regio's (8,7 punten)

- Voor veel deelnemers is dit doel een kwestie van *rechtvaardigheid*. Inwoners mogen nooit door een ondergrens zakken, in dit geval de bereikbaarheid van voorzieningen. In dorpen en het platteland, en ook voor minder mobiele ouderen, moeten basisvoorzieningen zoals een supermarkt en huisarts bereikbaar zijn voor de leefbaarheid. Deelnemers vinden dat mensen in alle regio's hier recht op hebben. Ook mensen die in een stad wonen, vinden dat dit in landelijke gebieden aanwezig moet zijn. Volgens veel Nederlanders moet de overheid snel actie ondernemen op dit onderwerp. Er zijn zorgen over de toekomst en problemen die al spelen.

Zorg voor een gezonde, schone en veilige leefomgeving (8,1 punten)

- Deelnemers zien dit als een kerntaak van de overheid, zelf hebben ze relatief weinig handelingsperspectief. Het gaat met andere woorden over de waarde *verantwoordelijkheid*: het dragen, nemen en verdelen hiervan. Het belangrijkste uitgangspunt hierbij is de gezondheid van de mens, en in bredere zin natuur en milieu. Deze optie is ook een belangrijk doel van de Omgevingswet. Meerdere deelnemers geven aan dat hier nu actie op nodig is.

Los problemen nu op. En geef ze niet door aan onze (klein)kinderen (7,7 punten)

- Ook dit zien veel deelnemers als een kwestie van *verantwoordelijkheid*. Dit vatten deelnemers persoonlijker op dan bij het doel over een gezonde leefomgeving, waar zij de verantwoordelijkheid vooral bij de overheid zien liggen. Ouderen boven de 35 noemen vaak dat zij de problemen hebben veroorzaakt, en daarom verantwoordelijk zijn om ze op te lossen. Jongeren onder 35 wijzen daarentegen niet zozeer naar ouderen. Bij hen zien we vooral een veel sterkere urgentie over problemen in de leefomgeving. Ze maken zich zorgen dat problemen zich verergeren (*tipping points*) en vinden dat nu actie nodig is.

Bescherm de historische dorpen, steden en landschappen van ons land (6,2 punten)

- Het beschermen van cultureel erfgoed gaat voor veel deelnemers over *identiteit*. Onze historische dorpen, steden en landschappen zijn ruimtelijke identiteitsdragers. Daarnaast voelen inwoners ook de waarden van *respect* (voor het verleden) en *esthetiek*. Hier is een overlap met de optie over het beschermen van de eigenheid van regio's. Veel deelnemers zijn niet tegen verandering, maar willen dat dit doel wordt meegewogen bij ontwikkelingen. Deelnemers vinden dat het karakter van een regio beschermd moet worden, maar zien dit niet als reden om dan geen ruimte meer te maken voor, bijvoorbeeld, nieuwbouw van woningen.

Inzicht: Bij de verdeling van ruimte (een schaars goed) spelen de waarden verantwoordelijkheid en rechtvaardigheid (verdeling van lusten en lasten) sterk mee. Vooral bij de bovenste drie opties geven veel deelnemers meer dan tweemaal de uitgangswaarde (meer dan 12,5 punten). Dit duidt erop dat zij een optie als principieel of randvoorwaardelijk beschouwen.

Inzicht: Bij de bovenste drie opties zien we een vraag om directe actie vanuit de overheid. Er moeten bijvoorbeeld méér voorzieningen komen, want er is *nu* een probleem. Actie is gewenst. Bij andere opties is het beschermen van wat goed is voldoende.

Management summary

Aanleiding en doel

Opzet van het onderzoek

Respons en evaluatie

Resultaten keuzetaak 1

Resultaten keuzetaak 2

Reflectie en aanbevelingen

Inwoners geven om uiteenlopende redenen minder prioriteit aan andere opties. Maar nog steeds moet er rekening mee worden gehouden

Keuzetaak 1: Waar moet de regering rekening mee houden bij het verdelen van de ruimte? (3/3)

Zorg dat wat we doen altijd goed past bij het water en de bodem op die plek (5,5 punten)

- Deze herformulering van het principe 'water en bodem sturend' (tot B1-taalniveau) is voor veel deelnemers grotendeels onbekend. In de open raadpleging zien we dat dit principe wél veel bekendheid geniet. En krijgt daar substantieel meer prioriteit (6,4 punten). Meerdere deelnemers geven aan minder prioriteit te geven, omdat ze het vertrouwen hebben dat de overheid dit goed in het oog houdt. Voor sommigen is het oplossen van problemen die nu spelen belangrijker. Zo is woningen bouwen voor deze mensen belangrijker dan dit principe altijd en overal naleven.

Gebruik dezelfde plek zoveel mogelijk voor meer dingen tegelijk (4,8 punten)

- Deze herformulering van het principe 'meervoudig ruimtegebruik' (tot B1-taalniveau) krijgt relatief weinig prioriteit van deelnemers, ook al zouden ruimtelijke keuzes makkelijker moeten worden door dit idee om efficiënt met de schaarse ruimte in Nederland om te gaan. Meerdere deelnemers zien nut en noodzaak van dit idee. Maar sommige plaatsen vraagtekens bij de praktische haalbaarheid en uitvoering. Veel deelnemers geven daarnaast relatief weinig punten vanuit een positief principe van *rechtvaardigheid*: de spreiding van woningen, werkgelegenheid en voorzieningen is ook belangrijk.

Bescherm de eigenheid van regio's (4,6 punten)

- De term 'eigenheid' vinden veel deelnemers moeilijk te definiëren, veranderlijk in de tijd en persoonlijk bepaald. Ook geven sommige deelnemers aan overlap te zien met de optie over het beschermen van cultureel erfgoed. Om deze redenen geven veel deelnemers aan andere doelen en principes meer prioriteit.

Bouw liever op een paar plekken in Nederland veel dingen dan overal een beetje (4,4 punten)

- We zien vergelijkbare argumentatie bij deze optie over clustering en het tegengaan van verrommeling als bij de optie over meervoudig ruimtegebruik. Veel deelnemers zijn voorstander van spreiding vanwege *rechtvaardigheid*. Spreiding voorkomt dat er regio's achtergesteld worden. Ook zien we tegenstanders van clusteren, omdat dit de leefbaarheid in de toch al drukke gebieden niet ten goede zou komen. Meerdere deelnemers voelen het dilemma: een duidelijke scheiding tussen dichtbebouwd gebied enerzijds en open, ruimtelijk (buiten)gebied anderzijds heeft voordelen, maar ook nadelen.

Inzicht: Bij de twee opties over meervoudig ruimtegebruik en clustering/verrommeling zien we veel deelnemers dit evalueren vanuit een frame over de gelijke, eerlijke verdeling van lusten en lasten tussen regio's. De informatie in de raadpleging noemde dit element of frame niet. Dit wijst op een (sterke) eigen interpretatie van deelnemers. We zien daarmee dus een sterke onderstroom van zorgen dat clustering leidt tot lusten in de ene regio en lasten in de andere regio. Bijvoorbeeld voorzieningen, wonen en werkgelegenheid in de Randstad. En energie-opwek en distributiecentra in het buitengebied.

Management summary

Aanleiding en doel

Opzet van het onderzoek

Respons en evaluatie

Resultaten keuzetaak 1

Resultaten keuzetaak 2

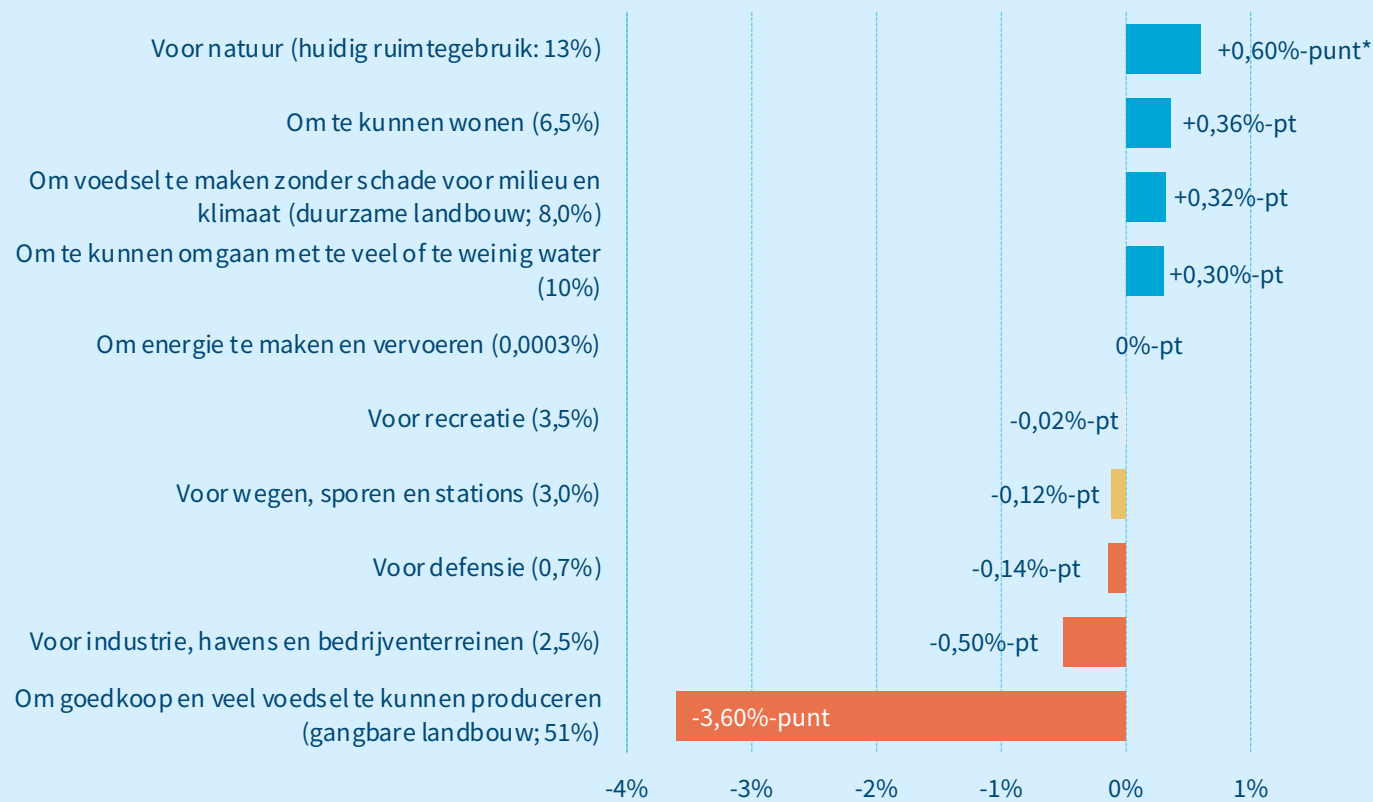
Reflectie en aanbevelingen

In keuzetaak 2 verschoven deelnemers de beschikbare ruimte voor tien functies in onze leefomgeving

Keuzetaak 2: Waar moet meer ruimte voor zijn? En waarvoor minder? (1/5)

Figuur 2: Gemiddelde verandering in ruimtegebruik per functie

Inzicht: Gemiddeld genomen laten Nederlanders de ruimte voor vier functies licht toenemen. Dat doen zij met name door de ruimte voor gangbare landbouw relatief sterk te verminderen.

Inzicht: Inwoners verschuiven gemiddeld genomen niet veel ruimte. Deelnemers konden in deze keuzetaak in principe ca. de helft van het huidige ruimtegebruik in Nederland veranderen van functie. Gemiddeld genomen veranderen zij cumulatief ca. 6%-punt – iets meer dan een tiende. Sommige groepen maken wél grote wijzigingen.

Inzicht: Net als bij keuzetaak 1 zien we geen substantiële, structurele verschillen tussen inwoners op basis van demografische kenmerken, provincie of woonomgeving. Toch zijn er vijf duidelijk verschillende perspectieven of waardensystemen te onderscheiden.

(Relatief) Sterke afname   Lichte afname   = Gelijk   Lichte toename   (Relatief) Sterke toename

Management summary

* In het model van de keuzetaak stond 1%-punt gelijk aan circa 37.000 hectare. Omdat het model diverse aannames bevat zijn deze hectares als theoretisch te beschouwen.

Waar inwoners in keuzetaak 1 eensgezind waren, komen bij keuzetaak 2 vijf groepen met duidelijk verschillende perspectieven naar voren

Panel

Keuzetaak 2: Waar moet meer ruimte voor zijn? En waarvoor minder? (2/5)

A

Behoeftte aan continuïteit (56%)

- Deze Nederlanders vinden dat onze leefomgeving al best goed is. Er hoeft niet te veel te veranderen. Zij hebben behoefte aan behoud en continuïteit.
- De ruimte die er is voor natuur, voor energie, voor defensie en recreatie – en al die andere dingen – is wel ongeveer goed zo. Dat zijn allemaal belangrijke dingen. Over water hebben ze niet zo'n uitgesproken mening.
- Er is één ding dat echt aandacht nodig heeft: wonen. Het huizen tekort is te groot. We moeten, en kunnen, van alles een beetje ruimte nemen om huizen te kunnen bouwen. Maar er mag niet te veel ruimte wijzigen: we moeten ook slimme dingen bedenken.

B

Zoekt oplossingen voor grote uitdagingen (18%)

- Deze inwoners zien een aantal grote uitdagingen om Nederland leefbaar te houden. Zij hebben behoefte aan oplossingen. Zij weten dat dit ruimte zal vragen en verandering betekent.
- Zij vinden dat we meer ruimte moeten maken voor water, duurzame energie en natuur.
- Zij stellen daarbij de mens centraal. Zo maken zij ook voor woningen veel ruimte. En voor industrie en defensie is ook ruimte nodig, al zijn de gevolgen in de ruimte niet altijd wenselijk.
- De belangrijkste manier om ruimte te creëren is om de ruimte voor gangbare landbouw flink te verminderen. Maar er blijft ruimte voor voedselproductie, want ook dat is een menselijke behoefte. Deze inwoners vinden wel dat de landbouw veel duurzamer moet.

C

Nieuwe balans tussen mens en de natuurlijke leefomgeving (12%)

- Deze Nederlanders maken zich zorgen over de manier waarop we omgaan met onze leefomgeving. Menselijke activiteiten vervuilen en versnipperen de leefomgeving. Zij hebben behoefte aan een nieuwe balans tussen de mens en diens omgeving.
- Zij vinden dat de voetafdruk van de mens in de ruimte kleiner moet. We moeten meer ruimte maken voor onze natuurlijke leefomgeving: voor water, natuur en duurzame landbouw.
- Voor activiteiten met een 'harde', zichtbare impact geldt: minder industrie, minder gangbare landbouw, minder defensie. Moet het anders? Dan vooral slimmer.
- Voor wonen is iets meer ruimte nodig, maar vooral op plekken waar al huizen staan, en zeker niet ten koste van de natuur.

D

Dilemma tussen leefomgeving en betaalbaarheid (9%)

- Deze inwoners vinden dat Nederland best vol is. Er zijn grenzen aan het ruimtegebruik: het mag allemaal wel wat minder. Maar waar dan? Dat vinden zij best een moeilijke keuze. Zij hebben behoefte aan een balans tussen de kwaliteit van de leefomgeving, maar ook de betaalbaarheid van het leven.
- Zij vinden dat we meer ruimte moeten maken voor natuur. En ook iets meer voor duurzame landbouw. Vervuilende industrie moet schoner of weg.
- Deze groep ondersteunt een verduurzaming van de gangbare landbouw, zolang de betaalbaarheid van voedsel niet in gevaar komt.
- Ze vinden ook dat we iets moeten doen aan het bouwen van huizen, maar misschien vooral de hoogte in.

E

Prioriteit aan de basisbehoeftes (5%)

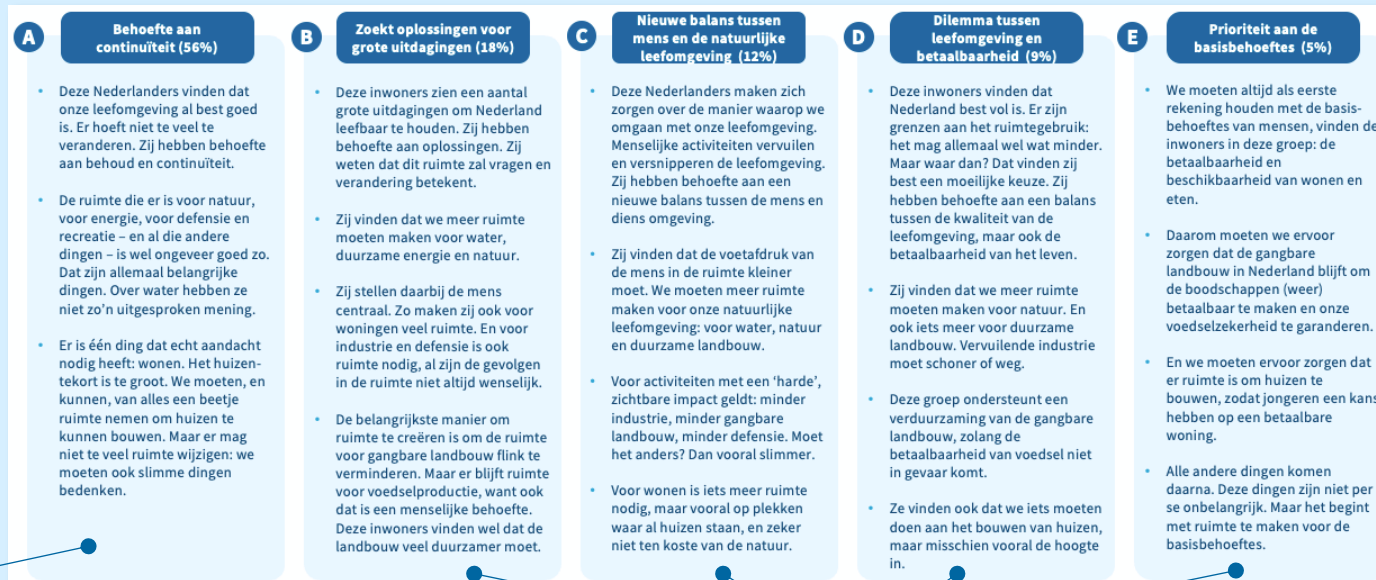
- We moeten altijd als eerste rekening houden met de basisbehoeftes van mensen, vinden de inwoners in deze groep: de betaalbaarheid en beschikbaarheid van wonen en eten.
- Daarom moeten we ervoor zorgen dat de gangbare landbouw in Nederland blijft om de boodschappen (weer) betaalbaar te maken en onze voedselzekerheid te garanderen.
- En we moeten ervoor zorgen dat er ruimte is om huizen te bouwen, zodat jongeren een kans hebben op een betaalbare woning.
- Alle andere dingen komen daarna. Deze dingen zijn niet per se onbelangrijk. Maar het begint met ruimte te maken voor de basisbehoeftes.

Groep A vertegenwoordigt een grote middengroep die relatief weinig veranderingen maakt

Panel

Keuzetaak 2: Waar moet meer ruimte voor zijn? En waarvoor minder? (3/5)

Inzicht: De grote groep A (56%) kenmerkt zich door de behoefte aan continuïteit. Een groep als deze met een middenpositie komt vaak naar voren in PWE-raadplegingen over maatschappelijke thema's. Zij maken relatief weinig verschuivingen in de ruimte voor functies. Er is daarmee dus een grote groep Nederlanders die gematigd over (de meeste onderwerpen binnen) de ruimtelijke ordening denkt.

Inzicht: De groepen B, C, D en E geven juist aan dat er verandering of versnelling nodig is, hoewel deze inwoners niet noodzakelijk dezelfde richting op willen. Veel deelnemers in de groepen C (12%) en E (5%) maken principiële keuzes. In deze twee groepen bevinden zich waarschijnlijk relatief veel deelnemers die actief deelnemen aan het publieke debat.

Management summary

Aanleiding en doel

Opzet van het onderzoek

Respons en evaluatie

Resultaten keuzetaak 1

Resultaten keuzetaak 2

Reflectie en aanbevelingen

Wat zijn de verschillende perspectieven op elk van de tien functies? (1/2)

Panel

Keuzetaak 2: Waar moet meer ruimte voor zijn? En waarvoor minder? (4/5)

Natuur (+0,60%-punt)

- Natuur is een onderwerp dat verschillende meningen losmaakt. De (grote) groep A wil de ruimte min of meer zo laten, maar vermindert deze licht ten behoeve van wonen. De (kleine) groep E vermindert de ruimte sterk en verwijst veelal naar het woningtekort. De groepen B, C en D (samen ca. 40%) maken veel meer ruimte. Hun voorkeur verklaart grotendeels de gemiddelde toename van 0,60%-punt voor natuur. Inwoners die meer ruimte maken verwijzen naar de positieve effecten voor mensen en al het andere wat leeft. De raadpleging maakte geen onderscheid tussen beschermde en niet-beschermde natuur.

Wonen (+0,36%-punt)

- Wonen is de enige ruimtevrager waar alle groepen meer ruimte voor maken. De invulling is vrijwel eensgezind. Bijna iedereen wil meer ruimte maken voor wonen, maar niemand wil Nederland volbouwen. Alternatieven als inbreiden en transformatie verdienen minstens zoveel prioriteit. De theoretische extra hectares van 0,36%-punt vervullen ongeveer een derde van de opgave van 900.000 woningen. Groep B is bereid de grootste verschuivingen te maken en stelt menselijke noden centraal.

Duurzame landbouw (+0,32%-punt)

- Voor groepen B en C (samen ca. 30%) is duurzame landbouw het toekomstperspectief voor de landbouw in Nederland. In groepen A en E (samen ca. 60%) bestaan veel twijfels en zorgen: maakt duurzame landbouw de basisbehoefte voedsel niet onbetaalbaar? En komt de voedselzekerheid in Nederland in gevaar bij een overstap naar duurzame landbouw? Voor groep E zijn dit twee redenen om veel minder ruimte te maken. Groep A ziet de noodzaak voor verandering, maar geeft de voorkeur aan geleidelijke en gematigde verduurzaming van de gangbare landbouw.

Water (+0,30%-punt)

- Water is geen omstreden onderwerp, ook al lijken de groepen verschillende richtingen aan te duiden. De inwoners van groepen B en C maken zich zorgen over problemen zoals droogtes, overstromingen en zeespiegelstijging. Maar bij de andere groepen, een meerderheid, lijkt er veel onbekendheid met de problematiek te bestaan en vertrouwen dat de overheid dit onder controle heeft.

Energie (0%-punt)

- Ook al verschuift de ruimte voor energie gemiddeld genomen niet, tussen de groepen bestaan meningsverschillen. De inwoners die *minder* ruimte maken (groepen D en E) gebruiken meerdere redenen, met als rode draad dat het anders en slimmer moet kunnen (bijv. energiebesparing, meervoudig ruimtegebruik, of windmolens i.p.v. zonneweides). De deelnemers die meer ruimte geven (m.n. groep B) verwijzen vrijwel altijd naar de noodzaak van de energietransitie.

Wat zijn de verschillende perspectieven op elk van de tien functies? (2/2)

Panel

Keuzetaak 2: Waar moet meer ruimte voor zijn? En waarvoor minder? (5/5)

A 56% B 18% C 12% D 9% E 5%

Recreatie (-0,02%-punt)

- Bij deze optie zien we het grootste aandeel deelnemers die het schuifje niet verplaatsen en dus de ruimte laten zoals het is. De overige deelnemers maken een kleine verschuiving. In geen enkele segmentatie – naar geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, woonomgeving, etc. – zijn er substantiële verschillen in de ruimte die zij maken voor recreatie. Ook niet tussen ‘stad’ en ‘land’. Voor de meeste deelnemers is er momenteel genoeg ruimte. Sommige deelnemers geven aan dat er wel verbetering mogelijk is in de kwaliteit en de verdeling van gebieden over het land.

Wegen, sporen en stations (-0,12%-punt)

- In deze optie zijn meerdere vormen van infrastructuur besloten. Deelnemers maken daarin een onderscheid. Voor de meeste deelnemers is de verschuiving van ruimte vooral een roep om andere (slimmere en schonere) mobiliteit. Weinig tot geen deelnemers pleiten voor meer wegen. Veel deelnemers pleiten voor meer aandacht voor het openbaar vervoer en andere duurzame mobiliteit. Sommige deelnemers pleiten voor het beter spreiden van voorzieningen, zodat deze binnen loop- of fietsafstand komen.

Defensie (-0,14%-punt)

- Vier van de vijf groepen maken (veel) minder ruimte voor defensie. Toch tonen de motivaties dat Nederlanders defensie overwegend belangrijk vinden. De richting van de ruimte is dus geen uitspraak over het belang van de functie. Maar extra ruimte maken is voor veel inwoners niet logisch. Een veelgenoemd argument is dat we meer Europees moeten samenwerken en dus oefenen daar waar wél ruimte is. Er lijkt weinig draagvlak voor het maken van ruimte voor defensie als dit ten koste gaat van wonen of natuur. Het argument dat defensie ook veel natuur beheert is bij weinig tot geen deelnemers bekend.

Industrie, havens en bedrijventerreinen (-0,50%-punt)

- Deze optie omvat drie types aan bedrijfsactiviteiten. In hun motivaties laten deelnemers zien ook verschillende meningen daarover te hebben. Voor industrie geldt: doe het schoner en doe het slimmer. Bedrijventerreinen maken relatief weinig meningen los, behalve distributiecentra en datacenters. Verdozing is een doorn in het oog van velen: het is lelijk en vaak laagwaardige economische activiteit. Weinig deelnemers noemen havens expliciet.

Gangbare landbouw (-3,60%-punt)

- De grootste verschuiving en ook de grootste verschillen tussen de vijf groepen zitten op gangbare landbouw. Vooral voor groepen B en C moet het veel minder (meer dan 10%-punt afname), voor groepen A en D minder (ca. 1%-punt afname). In alle gevallen betreft het een sterke afname. Dat maakt dat een afname in ruimte bij veel inwoners steun kan vinden. Groep E zal altijd weerstand voelen bij een afname van de ruimte voor gangbare landbouw. Veel inwoners nemen een middenpositie in: het moet ook kleinschaliger of extensiever kunnen, zonder meteen te moeten kiezen voor een radicale omslag.

10 aanbevelingen

1

Ga proactief aan de slag met de top drie doelen en principes uit keuzetaak 1

- In keuzetaak 1 zien we bij de drie opties met de meeste prioriteit (zorgen voor voldoende voorzieningen; zorgen voor een gezonde, schone en veilige leefomgeving; en los problemen nu op) dat deelnemers vragen om directe actie vanuit de overheid. Er moeten bijvoorbeeld méér voorzieningen komen in bepaalde gebieden, want daar is *nu* een probleem. Dat vraagt om proactief verbeteren. Voor bijvoorbeeld het behoud van cultureel erfgoed, geven deelnemers aan dat dit aspect bewaakt moet worden in afweging met de andere opties (zie aanbeveling 2).
- **Aanbeveling 1:** Ga proactief aan de slag met de drie hoogste prioriteiten uit keuzetaak 1. Als een of meerdere al geborgd zijn in – bijvoorbeeld – de Omgevingswet, benoem ze dan alsnog nadrukkelijk in de Nota Ruimte en toon de genomen of te nemen acties. Dit zijn voor inwoners herkenbare prioriteiten.

2

Zoek de balans tussen de acht principes en doelen. En laat inwoners meezoeken

- Deelnemers geven aan dat de overheid met alle acht doelen en principes uit keuzetaak 1 in ieder geval enigszins rekening moet houden. Deze steun voor de principes uit de Contourennotitie vraagt ook om balans. Ruimtelijk beleid dat keihard werkt om grote problemen op te lossen (die we niet willen doorschuiven naar volgende generaties), maar waar tegelijkertijd de basisvoorzieningen verdwijnen in delen van het land, zal op weinig steun kunnen rekenen. Of zorgen voor een gezonde, schone en veilige leefomgeving zonder daarbij rekening te houden met cultureel erfgoed. Dat kan klinken als een dilemma – welk doel of principe heeft dan prioriteit? Het antwoord is: beide. Houd daarbij in gedachten dat als Nederlanders zelf de afweging mogen maken tussen (soms concurrerende) principes en doelen, zoals zij hebben gedaan in deze raadpleging, dat zij zelf (ook) concluderen dat meerdere principes en doelen relevant zijn en gewicht moeten krijgen. Dit proces van meezoeken bevordert het begrip voor de keuze van de minister – en andere bewindspersonen en volksvertegenwoordigers – en vergroot de acceptatie van uiteindelijke keuzes.
- **Aanbeveling 2:** Zoek de balans door te sturen op koppelkansen. Gebruik de Nota Ruimte om ook andere kwaliteiten naar voren te laten komen. Blijf daarnaast Nederlanders expliciet meenemen in de afwegingen van doelen en principes, ook op regionaal en lokaal niveau, om begrip en acceptatie te bevorderen.

3

Prioriteer de eerlijke, regionale verdeling van lusten en lasten

- Keuzetaak 1 bevat opties over meervoudig ruimtegebruik en clustering/verrommeling. Juist deze twee opties evalueren veel deelnemers vanuit een frame over de gelijke, eerlijke verdeling van lusten en lasten tussen regio's. De informatie in de raadpleging noemde dit element of frame niet. Dit wijst op een (sterke) eigen interpretatie van deelnemers. We zien daarmee een sterke onderstroom van zorgen dat clustering leidt tot lusten in de ene regio en lasten in de andere regio. Bijvoorbeeld voorzieningen, wonen en werkgelegenheid in de Randstad. En energie-opwek en distributiecentra in het buitengebied. Of de zorg dat meervoudig ruimtegebruik vooral ten goede zal komen van bestaande sterke regio's. Terecht of niet, de zorg bestaat dat deze principes alsnog sterker maken wat al sterk is.
- **Aanbeveling 3:** Voor Beweging III uit de Contourennotitie is dit uitermate relevant. Adresseer deze onderstroom van zorg over de oneerlijke verdeling van lusten en lasten over regio's. Benoem de zorgen over clustering en meervoudig ruimtegebruik. Maak concreet hoe alle regio's profiteren van deze principes.

Panel

Management summary

Aanleiding en doel

Opzet van het onderzoek

Respons en evaluatie

Resultaten keuzetaak 1

Resultaten keuzetaak 2

Reflectie en aanbevelingen

4

Kijk hoe het anders kan binnen de bestaande ruimte voor infrastructuur, defensie en bedrijvigheid

- In keuzetaak 2 zien we dat vier functies gemiddeld genomen minder ruimte krijgen (wegen, sporen en stations; industrie, havens en bedrijventerreinen; defensie; en gangbare landbouw). Voor eerste drie in dit rijtje betekent dit vooral een roep om een *andere* invulling van de bestaande ruimte, niet zozeer om *minder* ruimte te maken. Alleen bij gangbare landbouw zien we dat grote groepen deelnemers bereid zijn substantieel minder ruimte te maken. Daarover meer in aanbeveling 5.
- Bij wegen, sporen en stations (infrastructuur) geven deelnemers sterk aan dat we naar andere, schonere vormen van mobiliteit moeten bewegen. Weinig tot geen mensen geven aan dat er meer asfalt moet komen.
- Bij de optie over industrie, havens en bedrijventerreinen (bedrijvigheid) zien we dat de meeste inwoners ruimte zien voor industrie in Nederland. Maar ook dat er strenger opgetreden moet worden tegen grote vervuilers. Wederom niet *minder*, maar *anders* en met name *schoner*. Maar als dat niet lukt, dan zijn ook veel deelnemers duidelijk dat het wel minder moet. Verdozing is een uitzondering: mensen willen beleid dat de (perceptie van) wildgroei aan datacenters en distributiecentra tegengaat.
- Bij defensie zien we dat de meeste inwoners veel waarde aan deze functie hechten. Maar dat vertaalt zich niet in meer ruimte, we zien juist een afname. Toch zeggen weinig deelnemers dat er minder ruimte moet komen. Eerder dat eventuele extra ruimte in het buitenland gezocht moet worden.
- **Aanbeveling 4:** Bij deze drie opties zitten de voorkeuren en zorgen van inwoners niet primair in de omvang van het ruimtebeslag, maar *in de manier waarop* de bestaande ruimte gebruikt wordt. Grote verschuivingen in ruimte zullen a priori op weinig steun kunnen rekenen. Wellicht meer nog dan bij andere functies vragen deze drie een inhoudelijke visie hoe het binnen de bestaande ruimte anders en vooral *schoner* kan. Geef blijvende aandacht aan datacenters en distributiecentra gezien de nadruk die deelnemers leggen op verdozing.

5

Ontwikkel een visie op de toekomst van de landbouw. Initieer daarvoor een brede publieke dialoog

- Deelnemers maakten de grootste ruimteverschuivingen bij de optie over gangbare landbouw. Het is de enige van de tien functies waar inwoners de (pijnlijke) keuze maken om substantieel minder ruimte te maken. Toch zien inwoners nadrukkelijk een toekomst voor de landbouw in Nederland. Tegelijkertijd wijst de verandering die zij maken in de ruimte ook op een wens tot verandering in de huidige situatie. Twee dingen vallen daarbij op.
- We zien ten eerste dat voor veel Nederlanders de betaalbaarheid van voedsel een randvoorwaarde is bij eventuele veranderingen.
- Ten tweede zien we veel middenposities. De meeste Nederlanders pleiten voor een beetje minder landbouw, maar niet radicaal minder. Er zijn Nederlanders die pleiten voor duurzamer, extensiever, kleinschaliger en natuurinclusiever, maar geen zwart-wit keuze willen maken. En we zien inwoners die zeggen dat ze het publieke gesprek missen over kwesties als de balans tussen productie voor export versus eigen gebruik – alsook de balans tussen verschillende soorten landbouw. Deze raadpleging nuanceert daarmee de ogenschijnlijke polarisatie tussen de posities '*handen af van de landbouw*' versus '*50% krimp*'. Op de verschillende toekomstbeelden van de landbouw is deze raadpleging niet ingegaan. Er lijkt nog geen duidelijke nationale visie te zijn die nodig is om regionale keuzes te maken. Duidelijk is dat veel Nederlanders een genuanceerde mening hebben en het publieke gesprek missen over onderwerpen zoals hierboven genoemd.
- **Aanbeveling 5:** Voer een breed gesprek over de toekomst van de landbouw. Geef in de Nota Ruimte aandacht aan de randvoorwaarde die veel inwoners stellen aan veranderingen op het gebied van landbouw: borg de betaalbaarheid van voedsel.

Management summary

Aanleiding en doel

Opzet van het onderzoek

Respons en evaluatie

Resultaten keuzetaak 1

Resultaten keuzetaak 2

Reflectie en aanbevelingen

6

Maak ruimte voor wonen, maar bouw Nederland niet vol

- Wonen is de enige ruimtevrager waar alle groepen meer ruimte voor maken. Hun invulling is vrijwel eensgezind. Bijna iedereen wil meer ruimte maken voor wonen, maar niemand wil Nederland volbouwen. De gemiddelde toename van 0,36%-punt voor deze functie komt overeen met een aantal theoretische hectares waarop ongeveer een derde van de opgave van 900.000 woningen gerealiseerd kan worden (onder de aanname dat de uitbreiding van het huizenbestand een gelijksoortige samenstelling heeft als het huidige huizenbestand).
- Deelnemers geven aan dat alternatieven als inbreiden en transformatie minstens zoveel prioriteit verdienen. Dat wijst er ook op dat de strategie ‘een straatje erbij’ op sommige locaties logisch zal zijn, maar dat Nederlanders verwachten dat de balans wordt gezocht met alternatieven.
- **Aanbeveling 6:** Woningbouw is en blijft maatwerk per regio, gemeente en uiteindelijk zelfs woonwijk. De richting die Nederlanders aangeven is duidelijk. Benoem expliciet dat er een balans wordt gezocht tussen inbreiden, transformeren, en nieuwbouw op plekken die eerder een andere functie hadden. Als er gekozen wordt voor nieuwbouw op grond die een andere functie had, laat dan zien hoe de andere alternatieven overwogen zijn.

7

Vergroot het bewustzijn over de (aanstaande) problematiek rondom water

- De functie water komt niet naar voren als een omstreden onderwerp, ook al lijken inwoners wel wat verschillende richtingen aan te duiden in het huidige ruimtegebruik. Twee samenhangende punten vallen daarbij op: er is veel vertrouwen, en weinig urgentie.
- Ten eerste zien we bij veel inwoners veel onbekendheid met de (aanstaande) problematiek rondom water. Vooral de inwoners van groepen B en C maken zich zorgen over problemen zoals droogtes, overstromingen en zeespiegelstijging. Maar voor de overige groepen, een meerderheid van Nederlanders, is er weinig urgentie.
- Ten tweede zien we dat er een groot vertrouwen is dat de overheid – gebouwd op de identiteit van Nederland als waterland – de problematiek onder controle heeft.
- Tegelijkertijd zijn ruimteclaims en ruimtelijke veranderingen voor de functie water onvermijdelijk. De maatschappelijke acceptatie voor de uiteindelijke keuzes zal onvermijdelijk beïnvloed worden door de mate van bewustzijn en urgentie met het thema. Het verdient aanbeveling om het thema water nadrukkelijker bij het publiek onder de aandacht te brengen.
- **Aanbeveling 7:** Informeer inwoners over de urgentie rondom thema's als waterzekerheid, waterveiligheid en waterkwaliteit. Neem hierin ook het principe ‘water en bodemsturend’ mee en waarom dit zo belangrijk is.

Panel

Management summary

Aanleiding en doel

Opzet van het onderzoek

Respons en evaluatie

Resultaten keuzetaak 1

Resultaten keuzetaak 2

Reflectie en aanbevelingen

8

Vertaal doelen en principes naar concrete ruimtelijke afwegingen op regionaal niveau

- Daar waar in keuzetaak 1 inwoners eensgezind zijn, zien we in keuzetaak 2 vijf duidelijk verschillende waardensystemen. Een verklaring hiervoor is dat inwoners andere keuzes maken op nationaal niveau dan op lokaal niveau. De afwegingen van keuzetaak 1 vinden plaats op nationaal niveau, de dilemma's van keuzetaak 2 zijn al concreter en dichterbij. In PWE-raadplegingen over de energietransitie zien we dezelfde dynamiek. Ter illustratie, inwoners kunnen het eens zijn met de inzet van windmolens op nationaal niveau, maar dat is een andere afweging dan een windmolen in de spreekwoordelijke achtertuin.
- Inwoners maken ook andere waardenafwegingen tussen een abstract principe of een concrete uitwerking. Denk aan de prioriteit voor het algemene principe van een gezonde, schone en veilige leefomgeving versus een concrete uitwerking zoals een autoluwe wijk.
- En dat geldt ook daar waar principes botsen. Bijvoorbeeld het principe water en bodem sturend versus het adresseren van de woningnood door te bouwen in een uiterwaarde. In verschillende contexten kunnen inwoners verschillende waardenafwegingen maken.
- Van iets andere aard, maar wel passend in dit rijtje, is het begrip 'eigenheid': een term die deels persoonlijk is en steeds lokaal of regionaal moet worden ingevuld.
- **Aanbeveling 8:** Vertaal doelen en principes naar concrete ruimtelijke afwegingen op regionaal niveau, bijvoorbeeld op een vergelijkbaar niveau als dat van de NOVEX-gebieden. Geef daarbij ook nationale kaders en keuzes mee. Daar waar nog keuze mogelijk is, is ruimte voor afweging en dialoog. Waar niet meer, daar niet.

9

Adresseer onbekende doelen, principes en onderwerpen

- Verspreid over de twee keuzetaken zien we dat sommige opties en onderwerpen te maken hebben met een mate van onbekendheid bij een groot deel van de inwoners.
- Denk aan een principe als water en bodem sturend uit keuzetaak 1. Ook de eigen interpretatie van de principes clustering en meervoudig ruimtegebruik (zie aanbeveling 3) vragen om extra inspanning naar inwoners toe om de principes en afweging duidelijk te maken.
- Ook in keuzetaak 2 zien we voorbeelden: de mate waarin voedselzekerheid in gevaar komt bij een grotere rol voor duurzame landbouw. (Is er een reële kans dat er voedseltekorten ontstaan als de landbouw krimpt?) Of de rol van defensie bij het beheer van natuur. Of de (aanstaande) problematiek rondom water.
- Er zijn diverse manieren om inwoners meer bekendheid en bewustzijn hierover bij te brengen, elk met zijn merites. Het plaatsnemen op de stoel van de minister, zoals deelnemers deden in deze raadpleging, is er één van. Door informeren en participeren met elkaar te verbinden is een bijkomend voordeel dat de acceptatie van beleid over de uiteindelijke keuzes zal toenemen.
- **Aanbeveling 9:** Adresseer onbekende principes, doelen en thema's, bijvoorbeeld met communicatie en participatie.

Panel

Management summary

Aanleiding en doel

Opzet van het onderzoek

Respons en evaluatie

Resultaten keuzetaak 1

Resultaten keuzetaak 2

Reflectie en aanbevelingen

Tot slot: Borg participatie structureel door een nationale dialoog te organiseren op regionaal niveau

10

- De terugkeer van de ‘nationale regie op landelijk niveau’ over ruimtelijke keuzes is ook een terugkeer naar een explicieter maatschappelijk gesprek over het gebruik van de schaarse vierkante meters in Nederland. Dat gesprek is lang niet meer gevoerd. Als we het al doen of deden, dan is het typisch omwille van de veiligheid (dijken) of bereikbaarheid (wegen). Vaak is er niet veel ambiguïteit. Een gevolg is dat we als maatschappij wellicht niet meer precies weten hoe we tot een goede beslissing komen over ruimtelijke keuzes. Expliciete ruimtelijke keuzes zijn inmiddels echter onvermijdelijk. Dus is een volwassen, goed ontwikkeld, normatief, publiek debat nodig op basis van weloverwogen standpunten (*considered judgments* in de woorden van politiek filosoof John Rawls).
- Een afsluitende aanbeveling die voortbouwt op diverse voorgaande aanbevelingen is dan ook niet zozeer om méér uit te leggen en informeren over de keuzes waar we voor staan. Maar juist om deze nationale dialoog te voeren en samen afwegingen te maken. Let wel: dat is niet noodzakelijk samen *keuzes maken*. Die rol ligt in de representatieve democratie uiteindelijk bij de gekozen volksvertegenwoordiging. Maar we moeten het wel *met elkaar* hebben over Nederland, over ruimtelijke kwaliteit, en de toekomst die we willen.
- Organiseer daarom een nationale dialoog op regionaal niveau. Dit kan leiden tot betere besluitvorming en een grotere acceptatie van de uiteindelijke beslissingen, ook al zijn deze onvermijdelijk niet altijd in lijn met ieders ideaalbeeld. Zo’n dialoog geeft ook invulling aan het doel om participatie structureel te borgen. Een groter bewustzijn en bekendheid met de thema’s is een belangrijk neveneffect van dit proces.
- Hoe zou dat eruit kunnen zien? Op de volgende pagina noemen we vijf ingrediënten voor de werkwijze.

Panel

Management summary

Aanleiding en doel

Opzet van het onderzoek

Respons en evaluatie

Resultaten keuzetaak 1

Resultaten keuzetaak 2

Reflectie en aanbevelingen

Vijf ingrediënten voor een nationale dialoog op regionaal niveau

Panel

A

- *Schaal en vorm:* Organiseer regionale dialogen over concrete ruimtelijke afwegingen, bijvoorbeeld op het niveau van een NOVEX-gebied (*aanbeveling 8*). De dialoog kan verschillende vormen aannemen. Passend bij dit schaalniveau zijn vormen zoals een burgerberaad, een raadpleging, of een combinatie daarvan (een breed burgerberaad).

B

- *Deelnemers:* Selecteer deelnemers willekeurig uit deze gebieden middels loting. Zorg dat het regionale forum of beraad niet alleen demografisch representatief is, maar ook representatief op de vijf perspectieven uit keuzetaak 2. Houd daarom rekening met de (minimale) omvang van het beraad. Zet mensen uit verschillende groepen bij elkaar. In een omgeving als een burgerberaad kunnen inwoners met elkaar in gesprek gaan en begrip vormen van en voor elkaars waardensysteem. Voor sommige inwoners die deels onbekend zijn met de thematiek, vermoedelijk vooral in groep A, kan dit ook een verandering in de waardenafweging met zich meebrengen.

C

- *Input:* Voed de regionale dialoog met het nationale frame wat direct voorkomt uit de Nota Ruimte en onderliggende kaarten, en indirect uit deze PWE-raadpleging en andere bronnen. Geef als opdracht mee om binnen dat kader regionale afwegingen te maken. Daar waar nog keuze mogelijk is, is ruimte voor de dialoog. Waar niet meer, daar niet. Regionale kaarten kunnen voeding zijn voor het gesprek, maar laat altijd zien hoe die samenhangen met het landelijke perspectief, zodat deelnemers zich bewust zijn van de bredere afwegingen. Geef ze de tijd om die tot zich te nemen en de onderliggende rationale van de gemaakte keuzes. Zo is er aandacht voor de verhouding tussen de nationale en regionale overheid.

D

- *Onderwerpkeuze:* Behandel concrete ruimtelijke afwegingen waar nog keuzes openstaan. Zorg dat alle belangrijke onderwerpen langskomen, zodat inwoners vanuit alle verschillende perspectieven zich herkennen. Zoek niet alleen de onderwerpen op waar overeenstemming is, maar ook waar verschil over bestaat. En zoek de onderwerpen op waar onbekendheid over kan bestaan (*aanbeveling 9*). Behandel onderwerpen waar mogelijk integraal: functies hangen immers met elkaar samen.

E

- *Terugkoppeling:* Zorg dat er terugkoppeling is van het verantwoordelijk bevoegd gezag over wat er geleerd is en gedaan met de uitkomsten van de regionale dialoog. De wetenschappelijke literatuur is duidelijk dat goede participatie kan leiden tot positieve uitkomsten. Maar participatie organiseren zonder terugkoppeling of vervolgstappen heeft een afbreukrisico.

Management summary

Aanleiding en
doel

Opzet van het
onderzoek

Respons en
evaluatie

Resultaten
keuzetaak 1

Resultaten
keuzetaak 2

Reflectie en
aanbevelingen

2. Resultaten keuzetaak 1

Waar moet de regering rekening
mee houden?

[Terug naar
inhoudsopgave](#)

Introductie tot keuzetaak 1: Waar moet de regering rekening mee houden bij het verdelen van de ruimte?

Ontwerp van keuzetaak 1

wevaluate Nota Ruimte (open)

←

Waar moet de regering rekening mee houden bij het verdelen van de ruimte?

Verdeel 50 punten. Gebruik de + en - knoppen om punten aan opties te geven. Klik op de i-knop voor meer informatie.

- Zorg voor voldoende voorzieningen in alle regio's (bijvoorbeeld huisarts en supermarkt)
- Zorg dat wat we doen, altijd goed past bij het water en de bodem op die plek
- Zorg voor een gezonde, schone en veilige leefomgeving
- Los problemen nu op. En geef ze niet door aan onze kinderen en kleinkinderen
- Bescherm de eigenheid van regio's
- Bouw liever op een paar plekken in Nederland veel dingen, dan overal een beetje
- Gebruik dezelfde plek zoveel mogelijk voor meer dingen tegelijk
- Bescherm de historische dorpen, steden en landschappen van ons land

Punten

0/50

Toelichting

- *Doel:* Inzicht krijgen in de prioriteit die inwoners toekennen aan acht doelen en principes die van invloed zijn op de ruimtelijke inrichting van Nederland.
- *Keuzesituatie:* Deelnemers verdelen 50 punten over acht doelen en principes uit de Contourennotitie Nota Ruimte (Ministerie BZK, oktober 2023).
- *Motivatie:* Vervolgens konden ze hun keuzes toelichten.
- *Analyse:* Op basis van diverse kenmerken van de respondenten bepalen we met statistische analysemethoden waar de verschillen en overeenkomsten tussen (groepen van) Nederlanders zitten in deze afweging.

1.1 Algemene uitkomsten voor panel en open raadpleging

Hoe dit te lezen?

- *Waar moet op gelet worden bij de interpretatie van een punten-PWE?* In een punten-PWE worden deelnemers gevraagd om opties ten opzichte van elkaar te prioriteren. Deelnemers kunnen een prioritering aanbrenge door de ene optie meer punten te geven dan andere opties. Maar zij kunnen ook evenveel punten geven aan twee of meer opties en daarmee deze opties eenzelfde prioriteit toekennen. Deelnemers kunnen een top 8 rangschikken met acht unieke posities. Maar deelnemers zijn ook vrij om bijvoorbeeld één of twee opties de volledige punten te geven.
- *Legenda:* Met een startwaarde van 50 punten, te verdelen over acht opties, is het gemiddelde of de *uitgangswaarde* 6,25 punten. In dat geval krijgt een optie prioriteit of, in deze keuzetaak, vindt de deelnemer dat de overheid met de optie rekening moet houden. Typisch gezien verdelen de meeste deelnemers hun punten in eerste instantie gradueel of lineair. Rond de uitgangswaarde correspondeert een (beetje) meer of minder punten sterk met een (beetje) meer of minder rekening houden. Bij veel punten, meestal bij circa het dubbele van de uitgangswaarde, is een optie voor een deelnemer absoluut of principieel. Dan is er geen afweging mogelijk met andere opties, maar moet een optie altijd geborgd zijn.

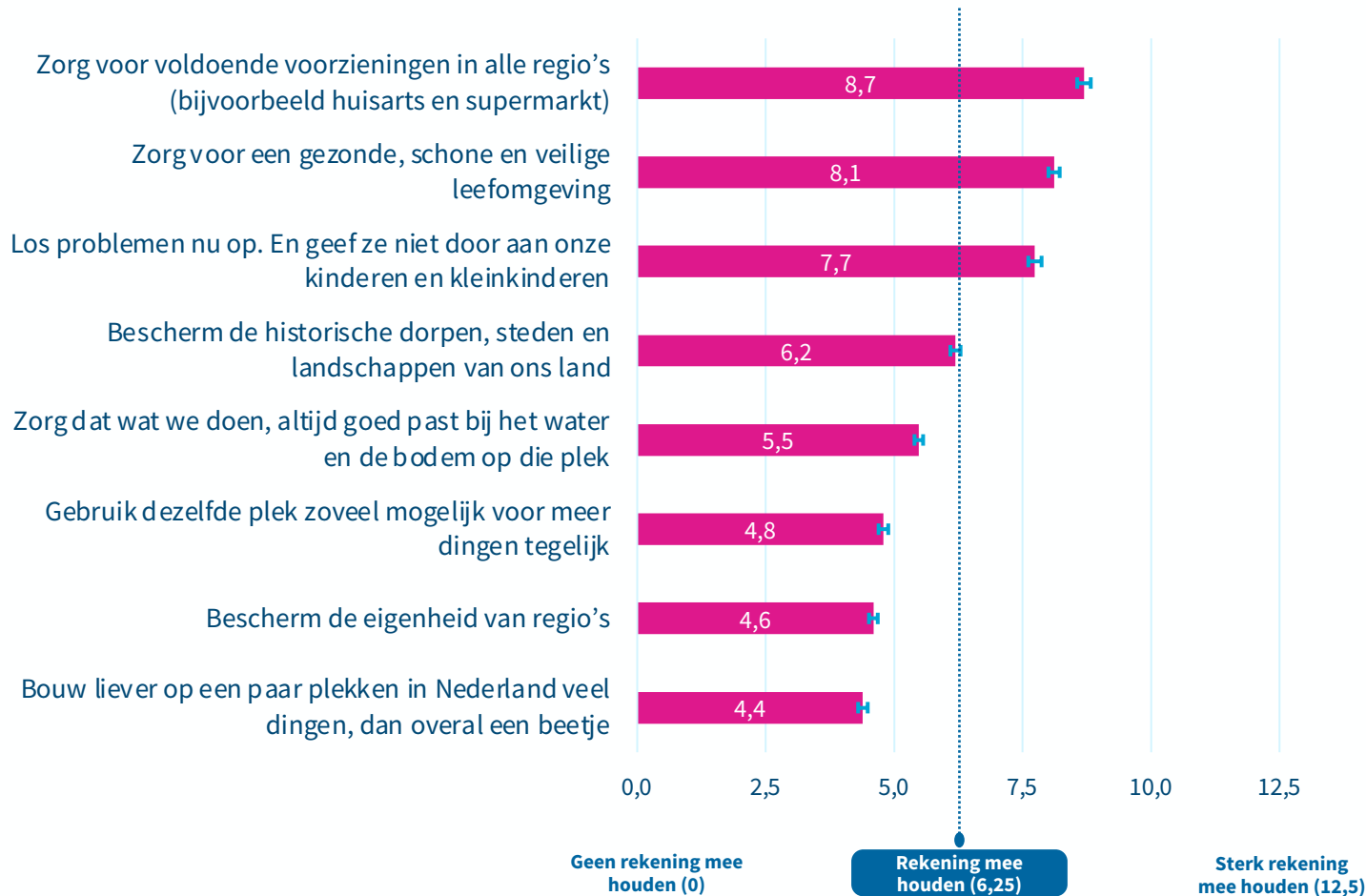
Dat leidt tot de volgende legenda:

- *0 punten:* geen rekening mee houden;
  - *3,1 punten:* enigszins rekening mee houden;
  - *6,25 punten:* rekening mee houden (uitgangswaarde: 50 punten gedeeld door 8 opties);
  - *12,5 punten:* sterk rekening mee houden;
  - *Meer dan 12,5 punten:* principieel of randvoorwaardelijk (optie altijd borgen, geen afweging of uitruil met andere opties).
- *Variatie en vuistregels:* Individuele deelnemers kunnen een eigen puntentoekening hanteren. Bovenstaande betreft een empirisch ondervonden vuistregel. Interpretatie van de resultaten is altijd een combinatie van kwantitatieve analyse van de puntentoekening en een kwalitatieve analyse van de achterliggende motivaties.
  - In deze sectie presenteren we de gemiddelde puntentoekening voor het panel en de open raadpleging. In sectie 1.2 werken we elke optie apart uit.

Keuzetaak 1: Waar moet de regering rekening mee houden bij het verdelen van de ruimte?

Figuur 3: Gemiddelde punten – Panel (n=2.400)

Inzichten - Panel

- *Alle opties krijgen steun:* Nederlanders vinden gemiddeld genomen dat de overheid met alle acht doelen en principes minimaal enigszins rekening moet houden (alle opties meer dan 3,1 punten). Dit ondersteunt de gekozen doelen en principes in de Contourennotitie. Het vraagt echter ook om balans. Ter illustratie: beleid dat sterk inzet op 'problemen nu oplossen' zonder rekening te houden met – bijvoorbeeld – cultureel erfgoed, eigenheid of voorzieningen, zal niet op veel steun kunnen rekenen.
- *Drie opties met hoge prioriteit:* 'Voorzieningen', 'goede leefomgeving' en 'los problemen nu op' krijgen gemiddeld genomen meer punten dan de uitgangswaarde. Ook in de meeste subgroepen (bijvoorbeeld segmentaties naar leeftijd of woonsituatie) houdt deze top 3 stand. In de motivaties voor gemaakte keuzes (zie sectie 1.2) zien we dat de waarden verantwoordelijkheid en rechtvaardigheid een sterke rol hierbij spelen. Bij deze drie opties geven veel deelnemers meer dan tweemaal de uitgangswaarde (meer dan 12,5 punten). Dit duidt erop dat zij een optie als principiële of randvoorwaardelijke beschouwen.
- *Hoge mate van eensgezindheid:* Er zijn vrijwel geen grote meningsverschillen tussen verschillende segmenten van inwoners. Oftewel, er zijn geen opties waarvan de ene groep inwoners zegt dat de overheid er sterk rekening mee moet houden, terwijl een andere groep vindt dat de overheid er juist geen rekening mee moet houden. Alle acht principes kunnen rekenen op een brede basis van instemming.

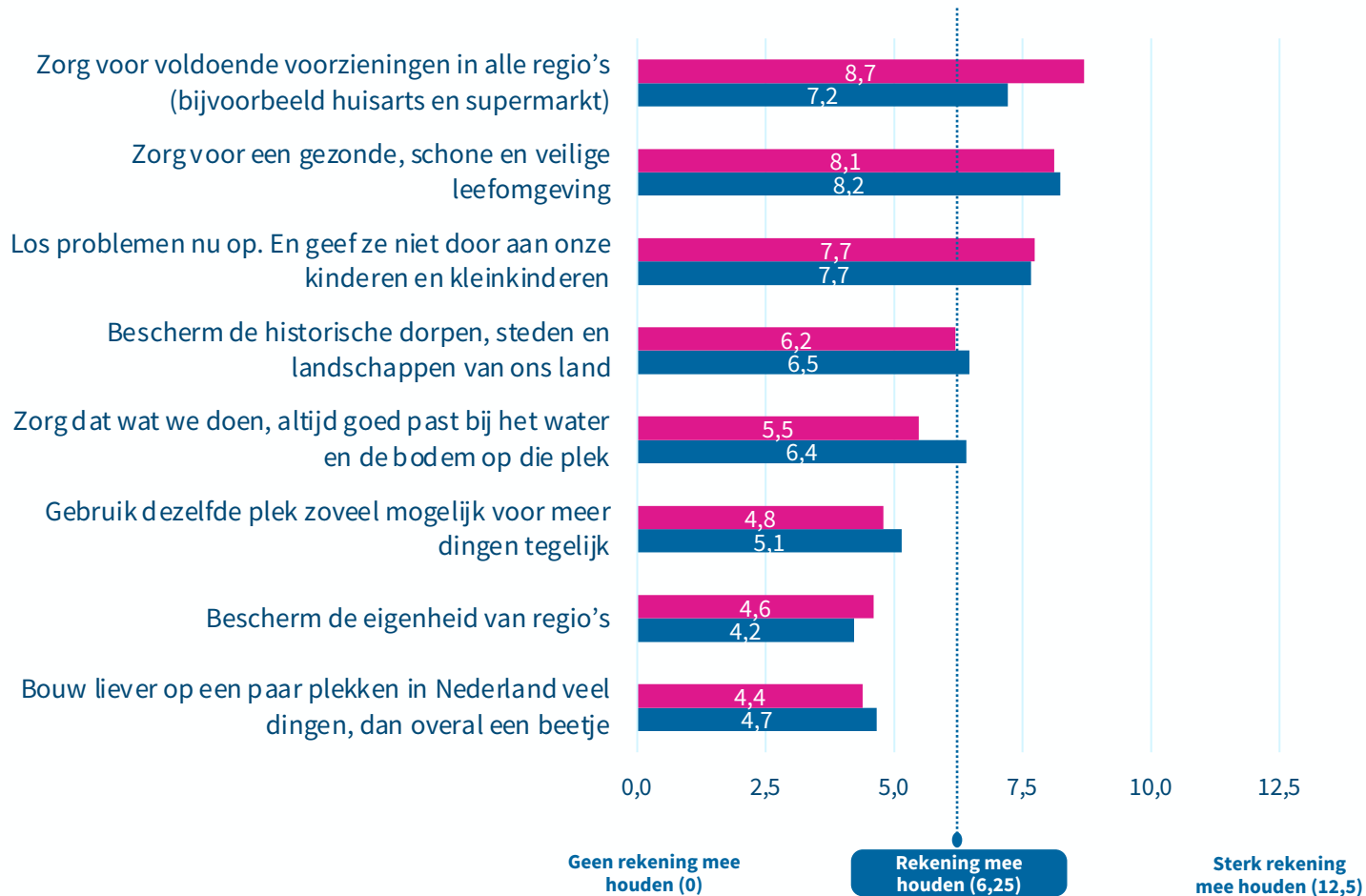

In de open raadpleging zien we dezelfde drie hoogste prioriteiten en enkele kleinere verschillen

Panel

Open raadpleging

Figuur 4: Gemiddelde punten – Panel en open raadpleging

Inzichten

- *Overeenkomsten sterker dan verschillen:* De resultaten van de panel en de open raadpleging vertonen meer overeenkomsten dan verschillen. In andere PWE-raadplegingen zien we dat deelnemers in de open raadpleging vaak andere keuzes maken: zij maken meer uitgesproken puntenverdelingen (heel veel of juist heel weinig punten aan opties geven) en kiezen soms andere volgorde van prioriteiten. In deze raadpleging zien we dat de volgorde van de top 3 verschilt tussen panel en open raadpleging, maar het wel dezelfde opties bestaat. Bij de optie over voorzieningen is het verschil in punten substantieel, maar bij de opties over leefomgeving en 'problemen nu oplossen' juist niet. Dit toont aan dat deze top 3 robuust is. Ook bij de opties met minder punten zijn de verschillen over het algemeen beperkt. Een uitzondering is de optie over 'water en bodem sturend' ("Zorg dat wat we doen...").
- *Verklaring van de verschillen:* Daar waar verschillen bestaan lijken deze goeddeels te verklaren door de demografische samenstelling van de open raadpleging. Zie [hoofdstuk 4](#) voor de samenstelling van de respondenten. In de open raadpleging zijn hoogopgeleiden, mensen uit stedelijke gebieden en mensen tussen de 35-65 jaar oververtegenwoordigd. De problematiek van verdwijnende voorzieningen krijgt van deze groepen minder vaak de hoogste prioriteit. En daar waar we in het panel relatief veel onbekendheid zien met het thema 'water en bodem sturend', is dit voor deelnemers in de open raadpleging vaker wel bekend en regelmatig 'vanzelfsprekend'.

1.2 Uitwerking van de acht doelen en principes

Hoe dit te lezen?

- *Representatieve uitkomsten:* We werken de acht doelen en principes uit op basis van kwantitatieve en kwalitatieve analyses. De observaties en verwijzingen naar kwantitatieve data (gemiddelden en rangschikkingen) zijn gebaseerd op de panel raadpleging. Alle uitspraken en observaties zijn dus representatief voor heel Nederland. Wanneer dit niet zo is, wordt dit vermeld.
- *Kwantitatieve analyse:* In de raadpleging zijn diverse demografische kenmerken uitgevraagd, zoals leeftijd, geslacht, opleidingsniveau en woonomstandigheden. De demografische kenmerken zijn allen statistisch getoetst. Wanneer dit significante keuzever verschillen opleverde, hebben we dit nader onderzocht middels kwalitatieve analyse, en hierover gerapporteerd. De meeste kenmerken leverden geen structurele significante verschillen op, maar we zien wel incidentele, substantiële verschillen.
- *Kwalitatieve analyse:* Voor de kwalitatieve analyse hebben we honderden reacties en motivaties gelezen uit zowel het panel als de open raadpleging. De getoonde citaten komen uit zowel het panel als de open raadpleging.

Zorg voor voldoende voorzieningen in alle regio's (bijvoorbeeld huisarts en supermarkt)

Panel

Samengevat

Voor veel deelnemers is dit doel een basisbehoefte en een kwestie van rechtvaardigheid. Inwoners mogen nooit door een ondergrens zakken, in dit geval de bereikbaarheid van voorzieningen. In dorpen en het platteland, en ook voor minder mobiele ouderen, moeten basisvoorzieningen zoals een supermarkt en huisarts bereikbaar zijn voor de leefbaarheid. Deelnemers vinden dat mensen in alle regio's hier recht op hebben. Ook mensen die in een stad wonen, vinden dat dit in landelijke gebieden aanwezig moet zijn. Volgens veel Nederlanders moet de overheid actie ondernemen op dit onderwerp. Er zijn zorgen over de toekomst en problemen die al spelen.

Kernwoorden

- Basisbehoefte
- Rechtvaardigheidsprincipe
- Belang voor leefbaarheid
- Beschikbaarheid vs. bereikbaarheid

Panel 8,7 punten / positie 1

Observaties

- *Iedereen in Nederland heeft recht op een minimaal niveau van voorzieningen:* Een overgrote meerderheid van de deelnemers ziet voorzieningen als een basisbehoefte waarop iedereen recht heeft. Ze zijn belangrijk voor de leefbaarheid. Voor 14% van de deelnemers is dit punt principieel of randvoorwaardelijk (meer dan 12,5 punten). We zien hierbij een nuanceverschil tussen leeftijdsgroepen, maar geen significante verschillen tussen mensen uit stedelijk of landelijk gebied. Ook deelnemers uit steden geven aan dat iedereen recht heeft op een minimaal niveau van voorzieningen. Er zijn deelnemers die opmerken dat een gebrek aan voorzieningen zorgt voor leegloop uit de regio's. Door voorzieningen op peil te houden zou leegloop voorkomen kunnen worden. Dit gaat om eerlijke behandeling van elke regio en daarmee over rechtvaardigheid. Zoals een deelnemer toelicht: "De kleine dorpen en provincies worden vergeten t.o.v. de Randstad." Een andere reactie: "Belangrijk dat ook plekken buiten de Randstad aantrekkelijk blijven. Zeker met een vergrijzende samenleving is het wat mij betreft belangrijk dat voorzieningen niet te ver weg zijn. Niet iedereen kan in de Randstad wonen." We zien dat er zorgen zijn over de toekomst van voorzieningen en de huidige staat van voorzieningen. Het onderwerp vraagt daarom volgens velen om snelle actie. Supermarkten, zorgvoorzieningen en ouderenzorg worden het meest genoemd als essentiële voorzieningen.
- *Extra prioriteit voor ouderen:* Voor 35-plussers, en nog sterker voor 65-plussers, staat dit doel op prioriteit nummer 1 (35-64 jarigen geven gemiddeld 8,8 punten en 65-plussers 9,4 punten). Deelnemers boven de 35 jaar leggen meer dan jongeren een nadruk op het belang van bereikbaarheid van voorzieningen, specifiek voor ouderen, en op goede ouderenzorg. Hierbij noemen deelnemers dat ouderen minder mobiel zijn. Ook wijzen zij op de vergrijzing en dat juist in de (niet-stedelijke) regio's ouderen wonen.
- *Iets minder prioriteit voor jongeren:* Deelnemers onder de 35 kennen gemiddeld minder punten toe (8,0 punten) aan dit doel dan ouderen. Voor jongeren staat deze optie niet op positie 1, maar 2. De optie 'los problemen nu op' is voor jongeren de hoogste prioriteit.
- *Extra prioriteit voor mensen die minder gezond zijn:* Mensen met een slechtere gezondheid geven gemiddeld meer punten aan deze optie (9,7 punten) dan mensen met een uitstekende tot goede gezondheid (7,9 punten). Mogelijk geeft deze groep meer punten omdat voorzieningen voor hen niet vanzelfsprekend toegankelijk zijn.
- *Bereikbaarheid en beperken van reisbewegingen beiden belangrijk. Aandacht voor OV:* Hoewel er deelnemers zijn die aangeven dat het prima is om een stukje te reizen, geven veel deelnemers ook aan dat het wenselijk is als reisbewegingen beperkt kunnen worden (bijvoorbeeld met het oog op het milieu) door voorzieningen dichtbij te hebben. We zien hier dat er een balans moet zijn tussen beschikbaarheid en bereikbaarheid. Misschien hoeven niet overal alle voorzieningen aanwezig te zijn, maar ze moeten wel altijd bereikbaar zijn. Veel inwoners noemen goed OV als een oplossing.

Iedereen moet kunnen beschikken over basisvoorzieningen dus huisarts en supermarkten in de buurt

Zo dat we geen half uur moeten rijden voor een pakje boter of om een tand te laten trekken. Hoe meer we rijden hoe meer verontreiniging.

Zorg voor een gezonde, schone en veilige leefomgeving

Samengevat

Nederlanders zien dit als een basisbehoefte en recht. Ze zien dit ook als een kerntaak van de overheid, zelf hebben ze relatief weinig handelingsperspectief. Het gaat met andere woorden over de waarde *verantwoordelijkheid*: het dragen, nemen en verdelen hiervan. Het belangrijkste uitgangspunt hierbij is de gezondheid van de mens, en in bredere zin natuur en milieu. Deze optie is een van de doelen van de Omgevingswet. Meerdere deelnemers geven aan dat hier nu actie op nodig is, vnl. bij het controleren van bedrijven en industrie.

Kernwoorden

- Kerntaak overheid
- Verantwoordelijkheid overheid
- Gezondheid en levenskwaliteit
- Natuur en milieu

Panel 8,1 punten / positie 2

Observaties

- *Basisbehoefte en recht*: Velen benadrukken dat een gezonde, schone en veilige leefomgeving een basisbehoefte is voor mensen en een fundamenteel recht vormt. "Elk mens heeft recht op een gezonde, schone en veilige leefomgeving," zegt een deelnemer. Voor 35% van de deelnemers is deze optie de hoogste prioriteit. En 12% van de deelnemers geeft meer dan 12,5 punten (principiële/randvoorwaardelijke keuze).
- *Inwoners noemen verschillende voorbeelden*: Voor de ene gaat het om het geluid van windmolens, voor de ander om uitlaatgassen, voor een derde om bodemverontreiniging - en voor sommige alles tegelijk. Deelnemers hebben het voornamelijk over 'gezond' en 'schoon'. Het thema 'veilig' (in deze context: veilig van ongevallen van bijvoorbeeld industrie, treinen met chemicaliën, munitie-opslag bij defensie, etc) komt bijna niet voor. Met name gezondheid zien velen als een recht. Het is volgens velen het allerbelangrijkste voor een goede kwaliteit van leven. We zien dat deelnemers dit veelal niet alleen op zichzelf betrekken, maar dat een gezonde maatschappij een leefbare maatschappij is. "Kwaliteit van leven is belangrijk. En dat houdt mensen langer gezond, fysiek en mentaal. Dat is goed voor onze maatschappij."
- *Verantwoordelijkheid en kerntaak overheid*: Er is een algemene consensus dat de overheid een cruciale rol speelt in het waarborgen van een gezonde, schone en veilige leefomgeving. Velen zien een belangrijke rol weggelegd met name in het controleren van vervuilende bedrijven en industrie. Mensen verwachten dat de overheid wetgeving opstelt, handhaaft en ingrijpt waar nodig om de leefomgeving te beschermen. Hierbij speelt mee dat inwoners zelf weinig handelingsperspectief hebben op dit vlak. Er zijn deelnemers die specifiek noemen dat de overheid er is om burgers te beschermen, zoals deze deelnemer: "De regering moet opkomen voor burgers wanneer bedrijven of de overheid zelf zorgt dat gezondheid en veiligheid in het geding komt". Deelnemers noemen ook geregeld dat goede regulering ervoor zou kunnen zorgen dat de overheid veel zou kunnen besparen op zorgkosten. Het lijkt hier niet zo te zijn dat mensen zelf kosten willen besparen, maar dat ze hiermee aangeven dat het los van een keuze voor levenskwaliteit, ook een verstandige economische keuze is.
- *Duurzaamheid, toekomstige generaties, zorg voor natuur en milieu*: Veel respondenten wijzen op de verantwoordelijkheid om de leefomgeving te behouden en te verbeteren voor toekomstige generaties. Ze benadrukken dat duurzaamheid en het beschermen van het milieu essentieel zijn voor de lange termijn.
- *Vooruitblik keuzetaak 2*: In keuzetaak 2 zullen we zien dat veel inwoners handelingsperspectief zien voor bijvoorbeeld industrie en mobiliteit. Er is brede steun niet zozeer voor *minder* ruimte voor deze functies, maar wel voor *andere* en vooral *schonere* vormen.

Panel

Fabrieken zoals Dupont, Chemours, 3M, Tata Steel moeten kunnen, maar reguleer ze fatsoenlijk

Dit is de basis van woongeluk en wooncomfort. Het is hetgeen mensen direct merken en voelen en dus ook hetgeen vaak als eerste aangepakt moet worden. Daarbij ben ik van mening dat dit een grondrecht is voor iedere burger in Nederland.

Dit is waarom overheden gekozen worden. Al het andere is bijzaak en kunnen ze ook zelf regelen

Los problemen nu op. En geef ze niet door aan onze kinderen en kleinkinderen

Panel

Samengevat

Veel deelnemers zien dit als een kwestie van *verantwoordelijkheid* van de overheid, hoewel zij dit persoonlijker opvatten dan de optie over een gezonde leefomgeving. Deelnemers boven de 35 noemen vaak dat zij de problemen hebben veroorzaakt, en daarom verantwoordelijk zijn om ze op te lossen. Deelnemers onder 35 wijzen daarentegen niet zozeer naar ouderen. Bij hen zien we vooral een veel sterkere urgentie over problemen in de leefomgeving. Ze maken zich zorgen dat problemen zich verergeren (*tipping points*). Er is een groot draagvlak voor directe actie én een vraag naar langetermijnvisie.

Kernwoorden

- Verantwoordelijkheid overheid
- Urgentie
- Langetermijnvisie
- Persoonlijk

Panel: 7,7 punten / positie 3

Observaties

- *Jongeren vragen om snelle actie van de overheid:* Jongeren kennen gemiddeld meer punten toe (8,5 punten) aan het doel 'Los problemen nu op' dan ouderen (35-64 jarigen 7,4 punten en 65-plussers 7,5 punten). We zien ook verschillen in argumentaties. Deelnemers onder de 35 geven vaak aan dat problemen nu nog opgelost kunnen worden, en dat het daarom logisch en verstandig is om dat nu te doen. Uit de motivaties spreekt dat de jongeren hoopvol zijn dat problemen nog kunnen worden opgelost, maar dat ze ook de urgentie zien en dat er weinig tijd is om te wachten. Verder geven jongeren ook geregeld aan dat het een principiële kwestie is: problemen schuif je niet door. Ook bij deze optie geven veel deelnemers (13%) meer dan 12,5 punten, wat aangeeft dat het een principiële of randvoorwaardelijke keuze betreft. Deelnemers boven de 35 geven hiernaast relatief vaak aan dat ze geen problemen willen doorschuiven naar hun kinderen of de volgende generatie. Ze nemen hierin ook vaak een verantwoordelijkheid op zich. Ze geven aan dat ze de oorzaak zijn van de problemen en dat dit een verantwoordelijkheid met zich meebrengt om deze op te lossen. Een deelnemer schrijft bijvoorbeeld: *"Ik vind het belangrijk dat toekomstige generaties niet opdraaien voor onze problemen."*
- *Langetermijnvisie:* Veel deelnemers wijzen op het belang van een langetermijnvisie. Hiervoor kijken ze naar de overheid. *"We moeten structurele oplossingen bedenken. Politici moeten verder vooruit kijken dan de volgende verkiezingen."* Sommige deelnemers geven ook aan dat ze begrijpen dat plannen voor de lange termijn, mogelijk betekent dat daar iets voor moet worden ingeleverd. *"Ik vind dat grote problemen waar we nu tegenaan lopen (klimaat, water, wonen) al te veel naar voren zijn geschoven. We moeten nu misschien vervelende besluiten nemen om de wereld leefbaar te houden voor de generaties na ons"*.
- *Vooruitblik keuzetaak 2:* We zullen dit sentiment ook terugzien in keuzetaak 2. De groepen B en C uit de q-LKCA kunnen ook de kortetermijnpijn accepteren voor een langetermijnvisie.

Dit is belangrijk omdat wij nu nog wat aan bepaalde problemen kunnen doen zonder veel moeite maar later is dit niet meer zo

We hebben echt lange termijn oplossingen nodig, onze (klein) kinderen hebben er recht op dat we een koers hebben uitgezet die hen perspectief biedt

Samengevat

Het beschermen van cultureel erfgoed gaat voor veel deelnemers over *identiteit*. Ook de waarden van *respect* (voor het verleden) en *esthetiek* voelen inwoners. Veel deelnemers zijn niet tegen verandering, maar willen dat dit doel wordt meegewogen bij ontwikkelingen. Deelnemers vinden dat het karakter van een regio beschermd moet worden, maar zien dit niet als reden om dan geen ruimte meer te maken voor, bijvoorbeeld, nieuwbouw van woningen.

Kernwoorden

- Identiteit / ruimtelijke identiteitsdragers
- Respect voor het verleden
- Esthetiek / ruimtelijke kwaliteit
- Behouden, maar afweging mogelijk

Observaties

- *Voor veel deelnemers relatief hoge prioriteit, maar afweging mogelijk:* Deze optie krijgt relatief veel punten, maar is voor niet veel deelnemers principieel (6% geeft meer dan 12,5 punten). Deelnemers die relatief weinig punten geven aan deze optie (ongeveer een kwart), vinden deze niet onbelangrijk, maar ze geven andere opties meer prioriteit. *“Er zijn dingen belangrijker (...). Zoals zorgen dat ons land überhaupt nog leefbaar is over een aantal decennia,”* schrijft een deelnemer. Dit zeggen deelnemers ook in relatie tot klimaat: *“Om meer ruimte te geven voor het klimaatargument heb ik deze geen punten gegeven. Zegt niet dat het niet belangrijk is.”* Voor veel deelnemers is een afweging met andere opties mogelijk (*“Belang weegt minder op tegen wat nodig is om ons in de toekomst te blijven voorzien van basisbehoeften”*). En verandering moet mogelijk zijn: *“Dit kan niet voor eeuwig”* en *“Vooruitgang met respect voor historie.”* Kortom, dit onderwerp heeft een belangrijke rol in de Contourennotitie, wat past bij het belang dat Nederlanders er aan hechten. Maar een afweging is mogelijk.
- *Erfgoed en historie zijn een onderdeel van de identiteit van mensen:* Inwoners kunnen zich echt ‘Amsterdammer’ of ‘Achterhoeker’ voelen. Cultureel erfgoed kan voor inwoners een onderdeel zijn van hun identiteit, wat de relatief hoge prioriteit voor deze optie verklaart. Deelnemers voeren identiteit veelvuldig aan als verklaring (*“Identiteit is belangrijk”*). Ook de waarden van respect voor het verleden (*“We moeten ons verleden niet vergeten”* en *“traditie is belangrijk”*) en esthetiek (*“Dat zijn eyecatchers dus echt houden”*) spelen mee. Deze optie is dus ook sterk waardengedreven.
- *Prioriteit op alle schaalniveaus:* We zien dat deelnemers voorbeelden van erfgoed noemen op alle niveaus. Van het hyperlokale (*“historische gebouwen etc moeten blijven bestaan”*) tot het lokale (*“De authenticiteit van dorpen en steden wordt bedreigd door nieuwbouw”*) en regionale (*“In het zuiden hebben wij onze dialecten, laat dit niet uitsterven en laat niet alles van de Randstad hierheen verhuizen.”*) tot uiteindelijk het nationale niveau (*“Omdat het waarde geeft aan ons land”*). Geen van deze schaalniveaus springt er uit als extra belangrijk. In de Contourennotitie spelen eigenheid en erfgoed een belangrijke rol op regionaal niveau. Deze uitkomsten wijzen erop dat inwoners inderdaad prioriteit zullen geven aan erfgoed in regionale afwegingen.

Bescherm het karakter, maar er is geen ruimte meer voor algemene vrijstellingen voor nieuwbouw

Dit is wat Nederland uniek maakt

Panel: 6,2 punten / positie 4

Zorg dat wat we doen, altijd goed past bij het water en de bodem op die plek

Panel

Samengevat

Deze herformulering van het principe 'water en bodem sturend' (tot B1-taalniveau) is voor veel deelnemers grotendeels onbekend. In de open raadpleging zien we dat dit principe wél veel bekendheid geniet. En krijgt daar substantieel meer prioriteit (6,4 punten). Meerdere deelnemers geven aan minder prioriteit te geven, omdat ze het vertrouwen hebben dat de overheid dit goed in het oog houdt. Voor sommigen is het oplossen van problemen die nu spelen belangrijker. Zo is woningen bouwen voor deze mensen belangrijker dan dit principe altijd en overal naleven.

Kernwoorden

- Expert-optie, voor deze deelnemers randvoorwaarde
- Voor meerderheid onbekend

Observaties

- *Onbekend voor velen, belangrijk voor kenners:* Deze herformulering van het principe 'water en bodem sturend' (tot B1-taalniveau) is voor veel deelnemers grotendeels onbekend. In de open raadpleging zien we dat dit principe wél veel bekendheid geniet. En krijgt daar substantieel meer prioriteit (6,4 punten).
- *Meerdere redenen voor relatief lage prioriteit:* We zien meerdere redenen bij deelnemers die minder prioriteit aan deze optie geven. Een dominante motivatie is dat Nederland een waterland is. Deelnemers hebben alle vertrouwen dat de overheid de situatie rondom water onder controle heeft (*"Daar wordt toch wel voor gezorgd."*). Een andere reden is dat voor sommige deelnemers het oplossen van problemen die nu spelen toch belangrijker is. Vooral de woningnood is voor deze mensen een reden om toch enig risico te nemen. Zo motiveert een deelnemer: *"Die luxe is er niet / niet altijd. De problemen moeten opgelost worden en zal ten koste kunnen gaan van iets. Effecten moeten wel geminimaliseerd worden daar waar mogelijk"*. En een andere deelnemer die weinig punten gaf: *"Als het nodig is, dan maar bouwen op een riskante plek."* Een derde reden is dat sommige deelnemers geen zicht lijken te hebben op de consequenties wanneer er niet met water en bodem rekening wordt gehouden *"Geen idee wat deze vraag is"*, *"Ik heb hier niet echt een voorstelling bij"* en *"Ik vind dit niet zo belangrijk en heb hier nog nooit echt over nagedacht."*). Tot slot geeft een aantal deelnemers hier weinig punten aan, omdat ze het een non-vraag vinden. Het is een randvoorwaarde waar altijd aan moet worden voldaan. Ze vinden het daarmee een vreemde vraag. Deelnemers schrijven bijvoorbeeld *"Vind dat dit altijd zo moet zijn. Je gaat geen huizen op moerasgrond of water bouwen."* en *"Ook belangrijk, maar deels randvoorwaardelijk, extra aandacht niet noodzakelijk"*.

Zou dom zijn om hier niet op te letten (dus een overbodige vraag)

Niet heel bekend mee

Panel 5,5 punten, positie 5

Gebruik dezelfde plek zoveel mogelijk voor meer dingen tegelijk

Panel

Samengevat

Bij deze optie over het principe meervoudig ruimtegebruik geven veel deelnemers relatief weinig punten vanuit een positief principe van *rechtvaardigheid*: de spreiding van woningen, werkgelegenheid en voorzieningen is ook belangrijk. Oftewel, verdeel de lusten en lasten eerlijk, evenals de *verantwoordelijkheid* voor opgaves. Meerdere deelnemers zien daarentegen nut en noodzaak van efficiënt ruimtegebruik. Maar sommige plaatsen vraagtekens bij de praktische haalbaarheid en uitvoering.

Kernwoorden

- Onbekend
- Belang efficiëntie
- Creatieve oplossingen

Observaties

- *Eerlijke verdeling van lusten en lasten*: Deze herformulering van het principe ‘meervoudig ruimtegebruik’ (tot B1-taalniveau) krijgt relatief weinig prioriteit van deelnemers, ook al is het onderliggende idee om efficiënt met de schaarse ruimte in Nederland om te gaan en daarmee bepaalde keuzes makkelijker te maken. Als we naar de motivaties kijken, dan zien we verschillende redenen. Een eerste, veelvoorkomend argument is dat deelnemers juist de spreiding van lusten en lasten ook zien als kwestie van rechtvaardigheid: “*ik ben voor de juiste verdeling, dat betekent niet altijd alles op een hoop.*” En: “*Eigenlijk meer op verschillende plekken.*” Kortom, meervoudig ruimtegebruik heeft in principe een lokale uitwerking, maar leidt bij veel deelnemers tot een nationale zorg.
- *Overige argumenten*: Een tweede argument is praktischer van aard: veel dingen doen op één plek kan juist leiden tot drukte (“*Nee dat wordt te druk*”) en schaarste (“*Te veel activiteiten op dezelfde plaats veroorzaken zowel veel problemen op het gebied van bereikbaarheid als op bijvoorbeeld huisvesting, recreatie, gezondheid, etc.*”) Een derde argument komt van deelnemers die twijfelen aan de haalbaarheid en uitvoerbaarheid: “*Dit kan ten koste gaan van de kwaliteit*” en “*Het zou mooi zijn als dat kan, maar vaak leidt dit tot geforceerde compromissen.*” Als het moet, dan alleen op een weloverwogen manier: “*Goed uitgangspunt maar niet overal en altijd, per geval bekijken.*” Sommige zien ook alternatieven: “*Als mobiliteit goed wordt geregeld hoeft niet overal alles te zijn.*” En enkele deelnemers hebben een ander toekomstperspectief van Nederland: “*[Zo] maak je het nog dichter bevolkt, juist terug naar dorpen en kleine steden.*”
- *Efficiënt ruimtegebruik is nuttig en noodzakelijk*: Meerdere deelnemers zien in dit principe juist een slimme manier om in een klein land als Nederland toch veel te kunnen doen. Ze geven veel punten met als overkoepelend argument efficiëntie: “*Hoe meer je dingen kan combineren, hoe minder ruimte het kost.*” En: “*Efficiëntie is belangrijk voor maatschappij en economie.*” Deze deelnemers zien vooral de voordelen: “*Zodat er groen over blijft*” en “*Op deze manier kun je meer bedrijven en woningen bouwen en wat meer natuur overhouden*” en “*Handig, alles centraal*” en “*Scheelt ook reisbewegingen en gemakkelijk.*” En: “*Als je het toch gebruikt, dan is het duurzamer om het zo goed mogelijk te benutten.*”
- Over de invulling zijn mensen niet zeker. Daar zien we ook zorgen over een verkeerde invulling. Aan de andere kant zien we dat dit onderwerp de creativiteit van mensen ontzettend aanwakkert, te zien aan de vele suggesties die worden gedaan. Men denkt graag mee. Enkele suggesties en ideeën van deelnemers zijn: “*groenten of fruit telen onder zonnevelden, vee laten lopen bij zonnevelden*” en “*Vaak worden functies ook maar bepaalde delen van de dag gebruikt. Ruimte kan daarom makkelijk worden onderverdeeld in verschillende tijdzones of zoals in China, verschillende leef-lagen met parken op daken en wegen rond de 20ste verdieping.*”

Er moeten niet teveel dingen op 1 plek worden geplaatst, want dan wordt het te druk op die plek.

Ruimte is schaars, Nederland heeft niet de luxe om eendimensionaal naar ruimtegebruik te kijken.

Panel 4,8 punten, positie 6

Bescherm de eigenheid van regio's

Panel

Samengevat

De term 'eigenheid' vinden veel deelnemers moeilijk te definiëren, veranderlijk in de tijd en voor iedereen anders. Ook geven sommige deelnemers aan overlap te zien met de optie over het beschermen van cultureel erfgoed. Om deze redenen geven veel deelnemers aan andere principes meer prioriteit.

Kernwoorden

- Persoonlijk
- Veranderlijk

Observaties

- *Andere onderwerpen meer prioriteit:* Gemiddeld genomen vinden deelnemers dat de overheid minder rekening hoeft te houden met het beschermen van de eigenheid van regio's dan met andere onderwerpen. Voor 11% heeft deze optie de (gedeelde) hoogste prioriteit. Dit is het minst vaak van alle opties. Het staat op de zevende positie in de totale rangschikking bij de representatieve steekproef met gemiddeld 4,6 punten en op de laatste positie in de open raadpleging met gemiddeld 4,2 punten. Dat betekent echter nog steeds dat deelnemers vinden dat de overheid hier enigszins rekening mee moet houden (meer dan 3,1 punten). Welke argumenten geven deelnemers? We zien veel vergelijkbare argumenten als bij de optie over cultureel erfgoed.
- Deelnemers die veel punten geven halen het belang van identiteit en respect aan: *“beter dan alles ‘verwestern’”* en *“sommige regio's hebben een eigen identiteit, deze mogen zij behouden.”* Deelnemers die weinig punten geven voeren aan dat verandering mogelijk moet zijn: *“Meegaan in de vaart der volkeren.”* Een ander bekend argument is dat vooral andere opties belangrijker zijn: *“Gezien alle problematieken die er spelen leek dit mij de minst belangrijke”.*
- *Maar ook specifieke argumenten bij deze optie:* Meerdere deelnemers kunnen de term 'eigenheid' niet helemaal plaatsen: *“Wat is eigenheid?”* en *“eigenheid is niet vastgesteld”.* Meerdere deelnemers kunnen daarbij de rol van de overheid niet goed plaatsen: *“Spreekt me het minst aan waar de regering zich mee zou moeten bemoeien.”* Waarbij meerdere deelnemers zeggen dat eigenheid behouden juist iets is voor de inwoners: *“In mijn ogen niet van belang; kan ook worden opgepakt door de eigen bewoners.”* Dit suggereert dat eigenheid behouden wel een rol moet spelen bij ruimtelijke keuzes – dat dit erkend wordt en als factor serieus wordt meegewogen – maar dat de invulling eerder bij (de inwoners van) een regio moet liggen dan de nationale overheid.
- *Geen enkele groep die hier heel veel op inzet:* Als we kijken naar verschillende segmenten (uitgesplitst naar leeftijd of andere kenmerken), dan zien we geen enkele groep die veel punten aan deze optie toekent.

Dit is leuk maar mag niet ten koste gaan van de grote opgaven waar we als mensheid voor staan.

Bescherming is goed maar een dorp moet ook uitgebreid kunnen worden

Panel 4,6 punten, positie 7

Bouw liever op een paar plekken in Nederland veel dingen, dan overal een beetje

Panel

Samengevat

We zien vergelijkbare argumentatie bij deze optie over clustering en het tegengaan van verrommeling, als bij de optie over meervoudig ruimtegebruik. Veel deelnemers zijn voorstander van spreiding vanwege *rechtvaardigheid*. Spreiding voorkomt dat er regio's achtergesteld worden. Ook zien we tegenstanders van clusteren, omdat dit de leefbaarheid in de toch al drukke gebieden niet ten goede zou komen. Meerdere deelnemers voelen het dilemma: een duidelijke scheiding tussen dichtbebouwd gebied enerzijds en open, ruimtelijk (buiten)gebied anderzijds heeft voordelen, maar ook nadelen.

Kernwoorden

- Eerlijkheid
- Rechtvaardigheid
- Efficiëntie

Observaties

- *Voorstanders voor spreiding*: Deze optie krijgt het minste punten van de acht, maar gemiddeld nog steeds genoeg om rekening mee te houden (meer dan 3,1). Deelnemers die weinig punten geven, noemen daarvoor meerdere redenen. We zien hier een overlap met de optie over meervoudig ruimtegebruik, die diverse deelnemers ook aan elkaar relateren. Voorstanders van spreiding refereren aan eerlijkheid en rechtvaardigheid (*"Juist beter als het verdeeld is"*). Dit argument komt bij deze optie sterk naar voren. Deelnemers zien in clusteren het gevaar van 'randstaddenken' wat achterstanden in regio's kan bestendigen. Een tweede, meer praktisch bezwaar is dat clustering drukke steden onleefbaar kan maken. *"Als je maar op een paar plekken mag wonen, zit je altijd in de drukte. Altijd lange rijen, altijd file, veel te druk."*
- *Clustering is efficiënt*: Ook in lijn met de optie over meervoudig ruimtegebruik zien veel deelnemers dit als een kwestie van efficiëntie (*"Efficiënter"*). Vaker komt het argument naar voren dat clustering een gewenste scheiding tussen bebouwing enerzijds en open landschappen en natuur anderzijds kan behouden. *"Zo hou je Nederland leefbaar en heb je nog ruimte om te ontspannen"* en *"Laat sommige plekken vrij voor de natuur en bouw niet heel Nederland vol"*.
- *Voelbaar dilemma*: Meerdere deelnemers voelen de strijd tussen voor- en nadelen van clustering. *"Dit is voor mij een beetje dubbel want veel natuur is mooi maar teveel drukte op een plek ook niet handig."* En een andere deelnemer: *"We moeten beter spreiden, maar we moeten ook zorgen dat er stukken in Nederland ruimtelijk blijven."* Bij de functie 'Wonen' in keuzetaak 2 zullen we zien dat dit leidt tot een toekomstperspectief dat vrijwel eensgezind is onder Nederlanders: maak ruimte voor huizen, maar bouw Nederland niet vol. Verdichten, inbreiden en transformatie zijn minstens even belangrijk. *"Niet het hele land vol zetten met bebouwing, het is juist goed om steden én platteland te hebben, met elk zijn eigen karakter."* Daarbij moet ruimte zijn voor eerlijke verdeling over verschillende regio's.
- *Nationale regie, lokaal maatwerk*: Diverse deelnemers onderschrijven de noodzaak tot nationale regie. *"Nederland is niet groot, er is geen overvloed aan ruimte beschikbaar. Om alle gevraagde nieuwe functies een plek te geven is het belangrijk dat daar regie op wordt gevoerd."* Maar de ruimte in Nederland kan niet worden ingericht vanaf één tekentafel. Meerdere deelnemers benadrukken de ruimte tot regionale afwegingen: *"Dit is maatwerk, niet standaard overal."*

We moeten het overal leefbaar houden. Concentratie maakt het veel te massaal

Alleen door hoogbouw in de steden kan je meer teruggeven aan de natuur. Dat vind ik belangrijk

Liever in elke dorp een extra straat dan dat we alleen de steden uitbreiden

Zo behouden we de landschappen die Nederland mooi maken

Panel 4,4 punten / positie 8

1.3 Overeenkomsten en verschillen naar provincie

Naar provincie

- *Over de uitkomsten naar provincie:* Omdat de regionale spreiding in het kader van de Nota Ruimte relevant is, laten we in dit gedeelte de uitkomsten zien uitgesplitst naar de verschillende provincies (tabel 3). We zien dat er incidentele verschillen zijn tussen deelnemers uit verschillende provincies, maar geen structurele verschillen. Voor de meeste inwoners in de meeste provincies gelden dezelfde prioriteiten. Daar waar we verschillen zien zijn deze bovendien niet eenvoudig te verklaren. Dat komt onder andere doordat de diversiteit van inwoners binnen een provincie groot is. Ter illustratie, een praktisch geschoolde inwoner van de stad Groningen kan een heel andere mening zijn toegedaan dan een theoretisch geschoolde inwoner uit het buitengebied van de provincie Groningen. De verschillen *binnen* de groep (provincie) zijn in dit geval groter dan de verschillen *tussen* de groepen (provincies). Daarbovenop zien we, zoals gezegd, in deze eerste keuzetaak een grote mate van eensgezindheid: de verschillen tussen groepen zijn vaak incidenteel en niet structureel. Oftewel, andere kenmerken dan geografie hebben in deze keuzetaak ook geen voorspellende kracht. Daarom presenteren we wel de uitkomsten van de provincies, maar geen verdere duiding. De verdeling van de deelnemers op provinciaal niveau is niet herwogen en daarmee zijn de gepresenteerde gemiddelden niet representatief voor de hele provincie. De gemiddelden kunnen wel interessante aanknopingspunten bieden voor het aangaan van een verdere dialoog op provinciaal niveau. Daar kan aanvullende kwalitatieve analyse bij helpen.

Tabel 3: Overzicht provincies

	Drenthe	Flevoland	Friesland	Gelderland	Groningen	Limburg	Noord-Brabant	Noord-Holland	Overijssel	Utrecht	Zeeland	Zuid-Holland
Zorg voor voldoende voorzieningen in alle regio's (bijvoorbeeld huisarts en supermarkt)	8,2	7,6	8,4	8,8	8,7	8,1	9,0	8,3	8,8	8,5	10,3	9,0
Zorg voor een gezonde, schone en veilige leefomgeving	7,8	9,3	8,7	7,8	7,7	8,7	8,2	7,9	7,5	9,1	6,8	8,0
Los problemen nu op. En geef ze niet door aan onze kinderen en kleinkinderen	8,3	7,0	6,7	7,9	8,8	8,4	7,3	7,9	8,1	8,0	7,5	7,5
Bescherm de historische dorpen, steden en landschappen van ons land	6,3	5,5	6,9	6,3	5,7	6,4	6,1	6,3	6,1	6,0	6,8	6,0
Zorg dat wat we doen, altijd goed past bij het water en de bodem op die plek	5,3	5,2	4,9	5,8	5,4	5,6	5,4	5,5	5,0	5,5	5,5	5,7
Gebruik dezelfde plek zoveel mogelijk voor meer dingen tegelijk	4,7	4,8	4,5	4,8	4,6	4,2	4,9	5,0	5,2	5,1	3,8	4,7
Bescherm de eigenheid van regio's	5,5	5,3	5,7	4,5	4,8	4,6	4,6	4,6	4,7	3,3	5,2	4,4
Bouw liever op een paar plekken in Nederland veel dingen, dan overall een beetje	4,1	5,3	4,2	4,2	4,2	3,9	4,4	4,4	4,7	4,4	4,1	4,6

3. Resultaten keuzetaak 2

Waar moet ruimte voor zijn in
Nederland?

[Terug naar
inhoudsopgave](#)

Introductie tot keuzetaak 2: Waarvoor moet de regering meer ruimte maken? En waarvoor minder?

Ontwerp van keuzetaak 2

←

Waar moet ruimte voor zijn in Nederland?

Zet de schuifjes naar rechts als je vindt dat de regering meer ruimte moet maken. En naar links als er minder ruimte moet zijn.

i Om goedkoop en veel voedsel te kunnen produceren (gangbare landbouw) Max. 70% van de ruimte in NL

Ruimte zo houden (51%)

i Om te kunnen omgaan met te veel of te weinig water Max. 15% van de ruimte in NL

Minder ruimte

i Voor defensie Max. 1,5% van de ruimte in NL

Ruimte zo houden (0,7%)

i Voor recreatie Max. 4,5% van de ruimte in NL

Veel minder ruimte (2,5%)

i Voor wegen, sporen en stations Max. 5% van de ruimte in NL

Veel meer ruimte (5%)

Gevolgen

Ruimte in Nederland

Je hebt nog ruimte over

Toelichting

- **Doel van de keuzetaak:** Inzicht krijgen in de veranderingen die inwoners zouden maken in het ruimtegebruik van tien verschillende functies in onze leefomgeving ten opzichte van de huidige situatie.
- **Keuzesituatie:** Deelnemers konden schuifjes verplaatsen voor tien functies. Elk schuifje had een startpositie in het midden met het label 'ruimte zo houden'. Daarbij was zichtbaar hoeveel procent van de ruimte in Nederland de functie nu gebruikt. Deelnemers konden vervolgens (veel) meer ruimte maken voor een functie door het schuifje deels of geheel naar rechts te zetten, of (veel) minder ruimte maken door het schuifje deels of geheel naar links te plaatsen. Het schuifje laten staan betekende de huidige situatie zo laten. Voor elk schuifje c.q. functie was vooraf een realistische bandbreedte ingeschat. De minimale positie 'veel minder ruimte' en de maximale positie 'veel meer ruimte' correspondeerden daarom met min of meer realistische veranderingen in ruimtegebruik. Deze bandbreedtes stonden sterk in verhouding tot het ruimtegebruik van elke functie. Voor een grote ruimtevrager als gangbare landbouw hadden deelnemers een grotere bandbreedte ter beschikking. Voor kleine ruimtevragers zoals defensie en energie kregen deelnemers een kleinere bandbreedte. Deelnemers konden niet meer dan 100% van de ruimte in Nederland verdelen. Ze konden wel minder ruimte verdelen dan beschikbaar, maar niet minder dan 80%. Alleen als ze tussen de 80% en 100% van de ruimte verdeelden konden ze de keuzetaak voltooien. Een metertje in de kolom rechts gaf aan hoeveel ruimte ze hadden verdeeld.
- **Motivatie:** Na het verplaatsen van de schuifjes konden deelnemers hun keuzes toelichten.
- **Analyse:** Op basis van diverse kenmerken van de respondenten van het panel bepalen we met statistische analysemethoden waar de verschillen en overeenkomsten tussen (groepen van) Nederlanders zitten in deze afweging.

2.1 Algemene uitkomsten voor panel en open raadpleging

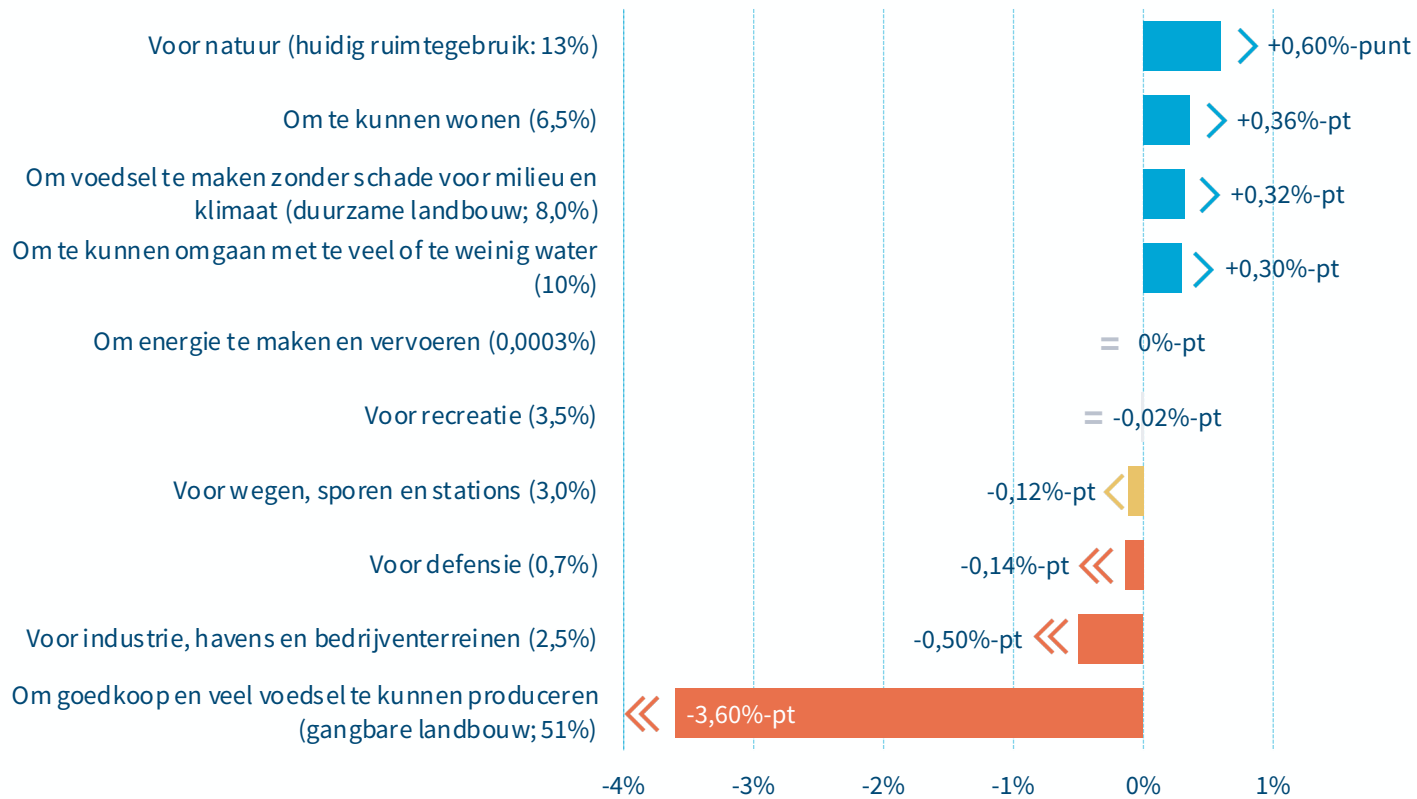
Hoe de resultaten te lezen?

- Een keuzetaak in een PWE is altijd bedoeld om een (impliciet) waardensysteem van een deelnemer te ontlocken. Een belangrijke opmerking vooraf is daarom dat de uitkomsten in deze sectie te interpreteren zijn als een waardenafweging *door middel van* een ruimteverdeling.
- We hebben een vraag gesteld over *verandering*. Ten opzichte van de huidige situatie, waar moet meer of minder ruimte voor komen? Dat leidt tot twee type uitkomsten: (1) een richting voor elke functie (toename of afname) en (2) een onderlinge verhouding tussen functies (een lichte toe-/afname of een sterke toe-/afname). Gezamenlijk geven deze uitkomsten antwoord op de vraag hoe inwoners vinden dat de ruimte voor verschillende functies zich globaal zou mogen ontwikkelen. Zij geven aan hoe zij vinden dat hun persoonlijke en maatschappelijke waarde kan toenemen door meer of minder ruimte te maken voor functies.
- De resultaten kunnen **niet** worden geïnterpreteerd als een directe uitspraak over de gewenste verschuiving van ruimtegebruik in Nederland. Een keuzetaak is een model, geen levensechte weergave. Een PWE-raadpleging heeft als doel een beleidsdilemma zo goed mogelijk weer te geven aan deelnemers. Zo (be)wegen deelnemers de ruimtevragers in samenhang, ervaren ze de beperkte ruimte, en worden zij geïnformeerd over consequenties van hun keuzes. Maar in een experimentele opzet zijn onvermijdelijk versimpelende aannames gedaan. Zo was er geen plek voor meervoudig ruimtegebruik of indirect ruimtegebruik. En konden deelnemers niet eindeloos fijnmazig ruimte verdelen. Ook kregen ze alleen ruimtelijke consequenties te zien: een hectare voor functie A erbij betekent een hectare voor functie B eraf. Ze kregen niet andere, mogelijk relevante consequenties te zien, zoals sociaaleconomische effecten, waterveiligheid of het aantal woningen dat gebouwd kunnen worden bij de ruimteverdeling die zij maakten.
- De tien functies in deze keuzetaak vertegenwoordigen samen een ruimtegebruik van ongeveer 3,7 miljoen hectare. We rapporteren de resultaten als een toename of afname voor een functie met een percentage van dit ruimtegebruik. Een verschuiving van 1%-punt staat daarom theoretisch gelijk aan ongeveer 37.000 hectare. Deze verschuiving is te interpreteren als een maat voor de prioriteit die respondenten aan een functie geven. We geven de verschuivingen aanvullende duiding op basis van de toelichtingen die deelnemers hebben gegeven. Maar we herhalen de boodschap: interpreteer deze uitkomsten als waardenafweging, niet als een absolute, gewenste ruimteverschuiving. Een verschuiving in de richting zegt bovendien niets over het absolute belang dat een deelnemer hecht aan het onderwerp. Zo kan een individuele deelnemer een functie belangrijk vinden, maar het toch niet logisch of wenselijk vinden dat er meer of minder ruimte voor komt.

Gemiddeld genomen is er voor vier functies een lichte toename in ruimte, voor drie functies een (relatief) sterke afname

Figuur 5: Verandering in ruimtegebruik (in %-punt t.o. huidig ruimtegebruik)

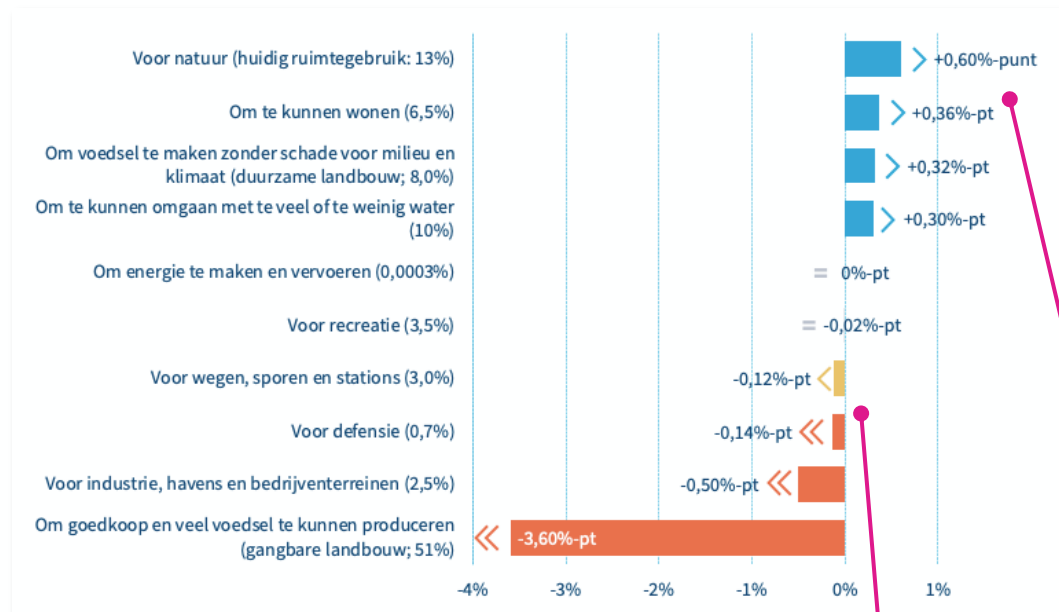

Inzicht: Gemiddeld genomen laten Nederlanders de ruimte voor vier functies licht toenemen. Dat doen zij met name door de ruimte voor gangbare landbouw relatief sterk te verminderen.

Inzicht: Inwoners verschuiven gemiddeld genomen niet veel ruimte. De maximale verschuiving vindt plaats in de richting van de afname. De afname van recreatie, infra, defensie, industrie en gangbare landbouw opgeteld komt uit op 4,4%-pt. De cumulatieve toename van de functies natuur, wonen duurzame landbouw en water is kleiner (1,6%-pt). In theorie konden deelnemers in deze keuzetaak ongeveer 48% van de ruimte in Nederland van functie doen veranderen. Deze relatief kleine verschuiving komt vooral door een grote groep inwoners die continuïteit belangrijk vinden. Andere groepen geven sommige functies juist veel meer of veel minder ruimte. Voor de meeste mensen is minder ruimte maken voor een functie echter een moeilijke keuze. In de motivaties zien we bijvoorbeeld dat de afnames voor infrastructuur en industrie vaak een uiting zijn van de wens om het anders, slimmer en schoner te doen. Niet zozeer om echt minder aanwezigheid te hebben. Bij defensie wijzen motivaties eerder op het behoud van de status quo. Alleen bij gangbare landbouw zien we vaker dat inwoners bereid zijn de ruimte hiervoor daadwerkelijk af te laten nemen.

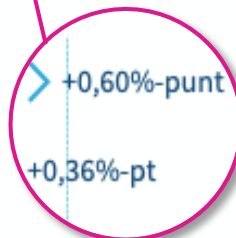

Leeshulp: Hoe deze resultaten te lezen?

Een lichte, sterke of relatief sterke afname?

Een voorbeeld. De afnames voor wegen, sporen en stations (-0,12%-pt) en defensie (-0,14%-pt) zijn in absolute zin vergelijkbaar. De afname voor defensie is ten opzichte van het huidige ruimtegebruik (0,7% van de huidige ruimte in NL) echter relatief veel groter, dan die voor wegen, sporen en stations (3,0% van de huidige ruimte). Daarom noemen we de afname voor defensie 'relatief sterk' en de afname voor wegen, sporen en stations 'licht'. De afname van gangbare landbouw is meer dan 1%-pt en dus 'sterk'.

Legenda

(Relatief) Sterke toename

We noemen de toename *sterk* als deze groter is dan 1%-pt (meer dan 37.000 ha). De toename is *relatief sterk* als deze groter is dan 10% van het huidige ruimtegebruik. Gemiddeld genomen neemt geen functie (relatief) sterk toe. In sommige subgroepen (zie sectie 2.5) zien we wel (relatief) sterke toenames.

Lichte toename

Toename in ruimte kleiner dan 1%-pt én minder dan 10% van het huidige ruimtegebruik. Dit geldt gemiddeld genomen voor de functies natuur, wonen, duurzame landbouw en water.

Gelijk

Er is geen verschuiving of de verschuiving is niet statistisch significant. Gemiddeld genomen verschuift energie niet, hoewel subgroepen wel grote veranderingen maken. De verandering in recreatie is niet significant.

(Relatief) Sterke afname

We noemen de afname *sterk* als deze groter is dan 1%-pt (meer dan 37.000 ha). De afname is *relatief sterk* als deze meer is dan 10% van het huidige ruimtegebruik.

Lichte afname

Afname in ruimte kleiner dan 1%-pt en minder dan 10% van het huidige ruimtegebruik.

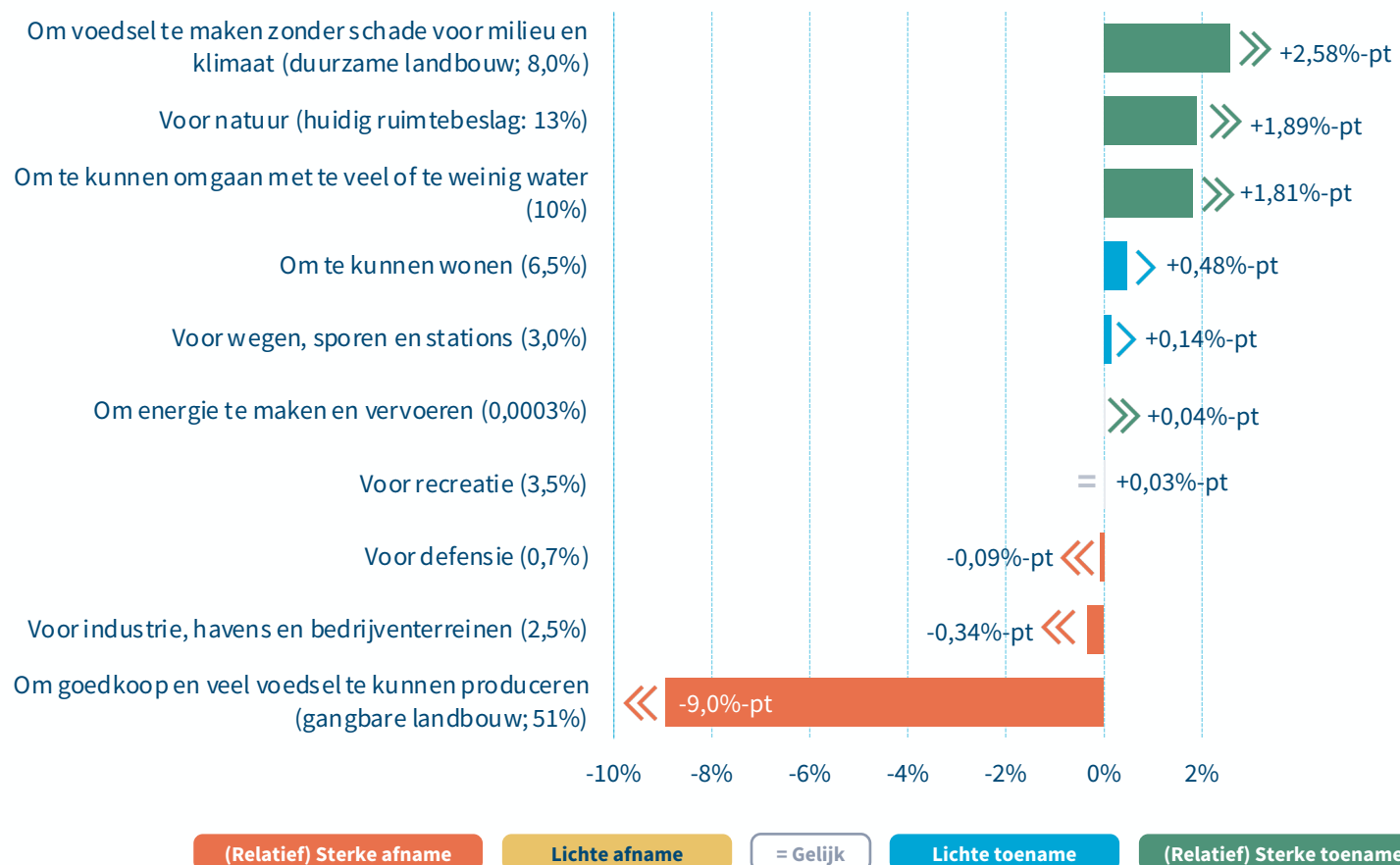
Wat is een %-punt?

Een verschuiving van 1%-punt staat theoretisch gelijk aan ongeveer 37.000 hectare. De toename in natuur (0,60%-pt) is daarmee bijvoorbeeld equivalent aan een gebied ter grootte van Nationaal Park de Utrechtse Heuvelrug. Omdat deze keuzetaak een model betreft zijn deze hectares te interpreteren als een waardenafweging, niet als een absolute, gewenste ruimteverschuiving.

In de *open raadpleging* zijn deelnemers meer uitgesproken: vrijwel dezelfde prioriteiten, maar zij zijn bereid grotere verschuivingen te maken

Figuur 6: Verandering in ruimtegebruik (in %-punt t.o. huidig ruimtegebruik)

Inzicht: Als we deze resultaten vergelijken met de uitkomsten van het panel (de representatieve uitkomsten voor Nederland), dan zien we grofweg dezelfde volgorde van prioriteiten, maar met veel grotere verschuivingen. We zien een veel sterkere toename voor duurzame landbouw, natuur, water en energie. En substantieel minder ruimte voor gangbare landbouw (-9,0%-pt tegenover -3,6%-pt). We zien ook (iets) meer ruimte voor wonen, infra en recreatie. En daarbij een minder sterke afname voor defensie en industrie: nog wel in de min, maar veel minder sterk.

Inzicht: De deelnemers aan de open raadpleging zijn qua demografische kenmerken en de gemaakte keuzes vergelijkbaar met cluster B uit de q-LKCA van het panel (zie sectie 2.4). Deze groep inwoners is bereid grote verschuivingen te maken om belangrijke maatschappelijke problemen te adresseren. Zij zien ook nut en noodzaak van functies zoals infrastructuur en industrie, ook al hebben deze soms een impact op de leefomgeving.

Doel is om inclusiviteit te vergroten: De open raadpleging is primair bedoeld om iedereen die zijn stem wil laten horen de gelegenheid daartoe te geven. De open raadpleging vergroot daarmee de inclusiviteit van de PWE-raadpleging. Het doel is niet om representatieve uitkomsten weer te geven. Deelnemers aan een open raadpleging geven vaak meer en uitgebreidere antwoorden die waardevol zijn voor de duiding. Omdat de deelnemers aan de open raadpleging geen weerspiegeling vormen van de Nederlandse samenleving analyseren we de resultaten niet verder naar demografische kenmerken.

2.2 Overeenkomsten en verschillen op basis van demografische kenmerken

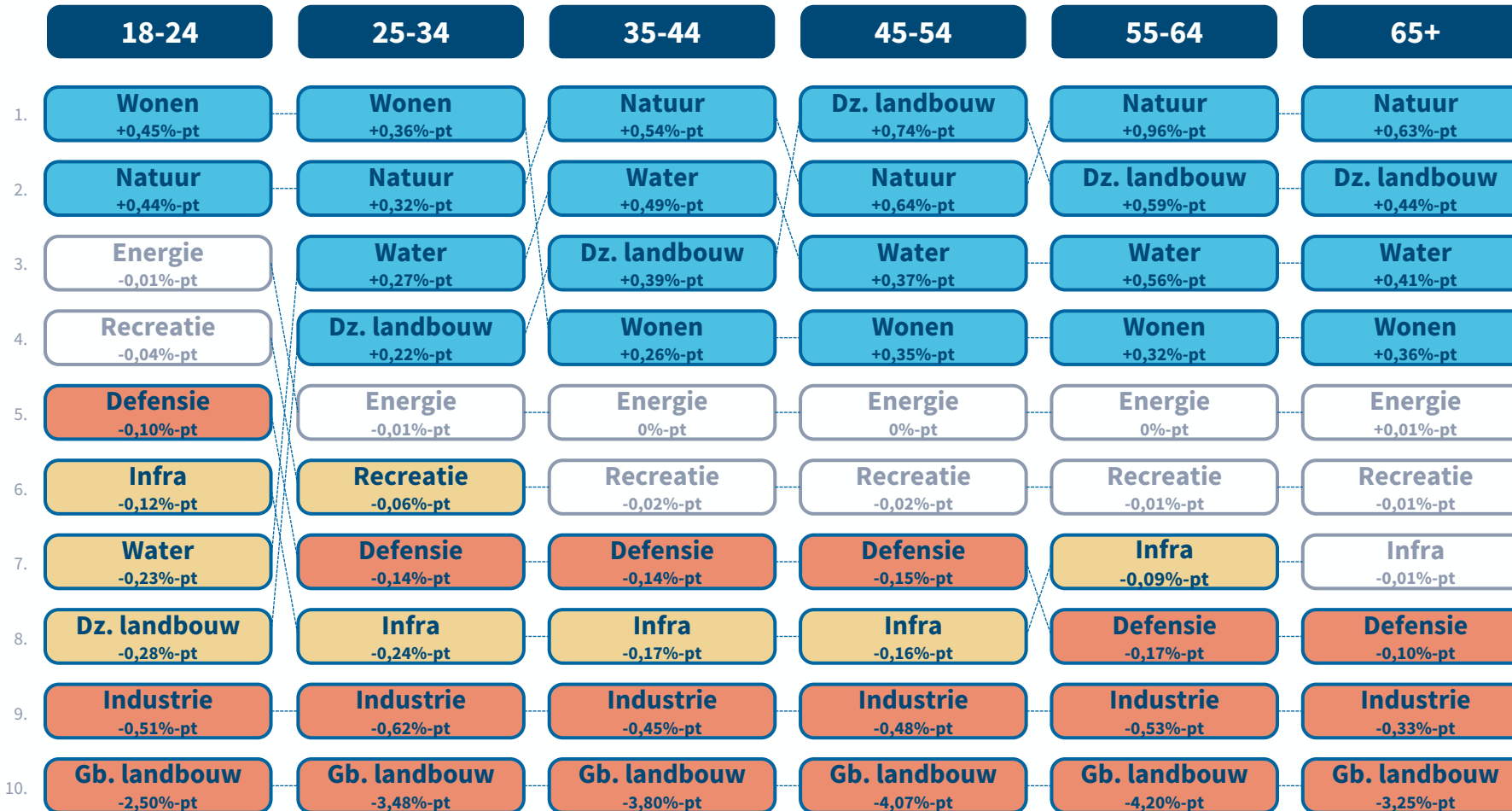
Demografisch

- *Rangschikking tonen prioriteiten in een segment:* In dit gedeelte laten we rangschikkingen zien voor verschillende inwoners door de totale populatie te segmenteren naar diverse demografische kenmerken: geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en woningzoekend (ja/nee). We richten ons op rangschikkingen van de tien ruimtevragers: deze bieden inzicht in de prioriteiten van elk segment van inwoners. We hanteren dezelfde legenda/kleurcodering als hiervoor voor een lichte of sterke toename dan wel afname.
- *Robuuste resultaten:* We zien vrijwel steeds dezelfde functies die toenemen, afnemen of gelijk blijven. We zien wel dat er incidentele substantiële verschillen zijn. **We zien geen structurele substantiële verschillen op basis van de kenmerken leeftijd, geslacht, opleidingsniveau en woningzoekend (ja/nee).**
- *Wel verschillen op basis van waardensystemen:* Dit lijkt op het eerste gezicht te wijzen op consensus. Toch zien we grote(re) verschillen, en veel meer uitgesproken keuzes, als we met een andere bril naar de data kijken. Niet op basis van enkelvoudige demografische kenmerken, maar op basis van de waardensystemen van respondenten. Die uitkomsten rapporteren we in sectie 2.4 over de q-LKCA, waarin we verschillen op basis van waardensystemen inzichtelijk kunnen maken. Daarvoor moeten we kijken naar meervoudige combinaties van demografische kenmerken. Ook moeten we 'onder de motorkap' kijken met behulp van de geschreven motivaties. We zien dat er vijf perspectieven of waardensystemen op onze leefomgeving zijn.

Prioriteiten naar leeftijd: Wonen is eerste prioriteit bij jongeren. Industrie en gangbare landbouw staan in alle groepen onderaan.

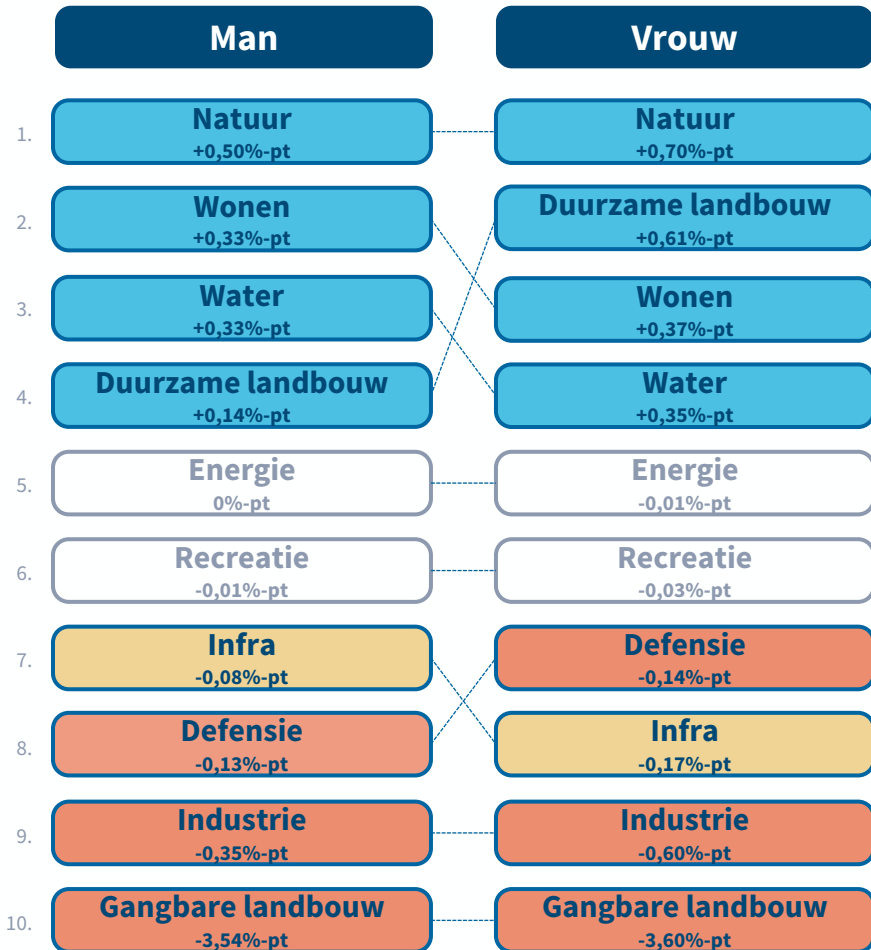

Inzichten

- *Wonen prioriteit voor jongeren:* In de groepen 18-24 jaar en 25-34 jaar is wonen de eerste prioriteit. Zoals een respondent aangeeft: “Ik wil graag ook een huis.” De ruimte die zij hiervoor vrijmaken verschilt echter niet veel van de andere groepen. Wonen is voor jongeren dus belangrijker dan andere dingen – maar wonen is voor alle leeftijdsgroepen ongeveer even belangrijk.
- *Veel eensgezindheid en consistentie:* Over alle leeftijdsgroepen zien we verder steeds ongeveer dezelfde volgorde van prioriteiten en richting (+ of -) van de voorkeuren. De overeenkomsten op basis van leeftijd vallen meer op dan de verschillen.
- *M.u.v. groep 18-24:* Deze groep hanteert een wat afwijkende volgorde. Wonen en natuur zijn duidelijke prioriteiten. Bij de overige opties zien we wat vaker weinig urgentie en bekendheid met de thema’s. Zoals een deelnemer bijvoorbeeld zegt over water: “ja daar moeten we wel om denken, maar het is niet heel noodzakelijk.”

Prioriteiten naar geslacht: Vrouwen kennen meer waarde toe aan een schone leefomgeving (zie: natuur, industrie)

[Industrie] is goed zo maar er hoeft niet meer bij

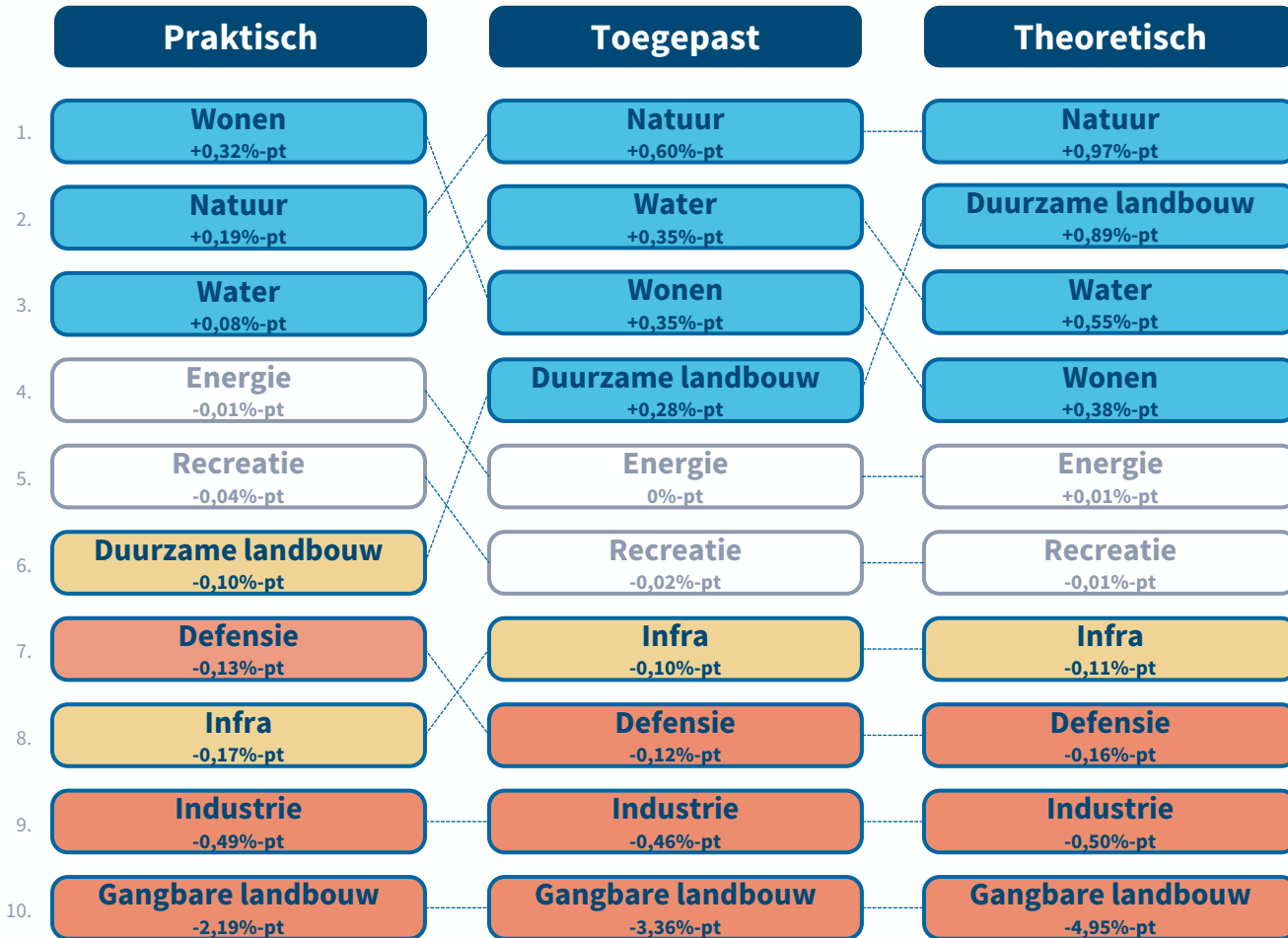
Natuur doet leven. Kan ook nieuwe natuur zijn en agrarisch natuurbeheer

Inzichten

- *Schone, duurzame leefomgeving:* Mannen en vrouwen zijn eensgezind over de richting waarin de tien functies zich moeten bewegen. Vrouwen maken wel meer uitgesproken keuzes. Zij geven anderhalf tot drie keer zoveel ruimte aan duurzame landbouw en natuur dan mannen. Vrouwen zijn ook sterker in hun afkeer van infrastructuur en industrie: in beide gevallen bijna een dubbele afname ten opzichte van mannen. Daarmee lijken vrouwen gemiddeld genomen een sterkere voorkeur te hebben voor een schone, gezonde en veilige leefomgeving.

Prioriteiten naar opleidingsniveau: Wonen is de belangrijkste prioriteit voor praktisch geschoolden. Verder vooral overeenkomsten.

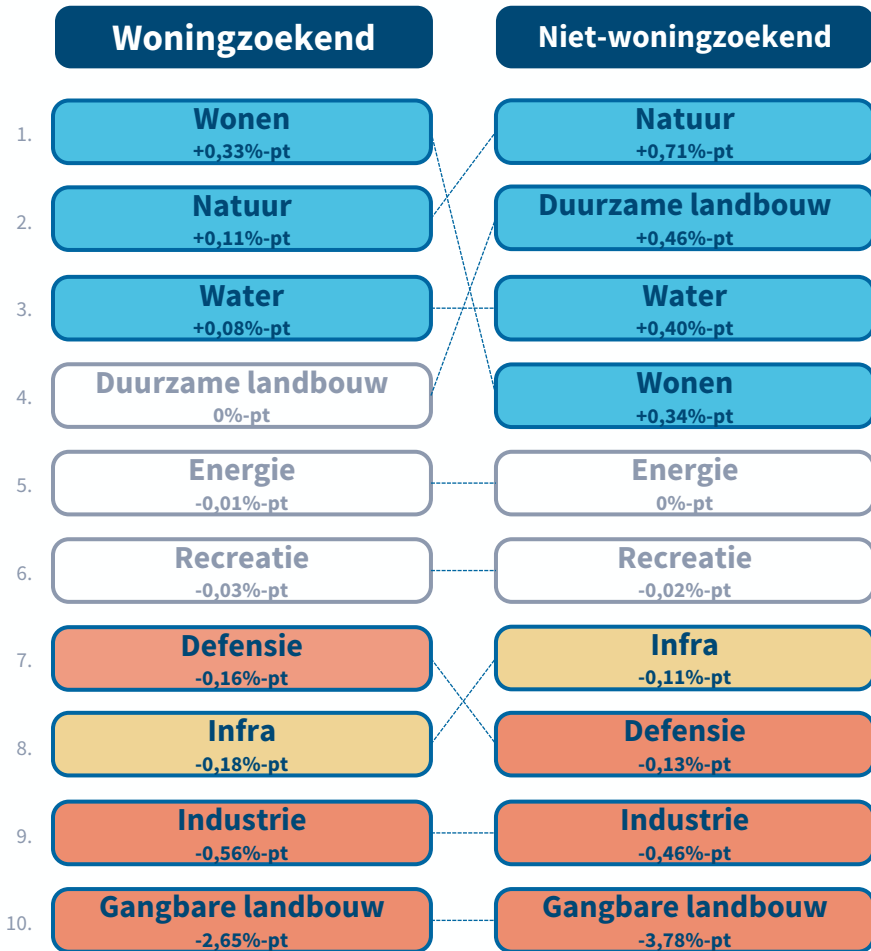

Inzichten

- *Praktisch geschoolden:* Wonen is de belangrijkste prioriteit voor praktisch-geschoolden. “Ja we hebben een mega woning te kort ik wil ook een betaalbare woning!!” Net als bij de segmentatie naar leeftijd zien we dat de absolute waarde die zij eraan toekennen ongeveer gelijk is als praktisch en theoretisch geschoolden eraan toekennen.
- *Landbouw:* Voor veel praktisch geschoolden is duurzame landbouw geen hoge prioriteit. Zij motiveren hun antwoorden niet uitgebreid, maar noemen zorgen over betaalbaarheid en haalbaarheid. Sommigen zeggen de urgentie voor milieu en klimaat niet zo sterk te zien. Er is veel diversiteit in de groep: er zijn ook veel praktisch geschoolden die juist meer ruimte maken voor duurzame landbouw. Gemiddeld genomen komt dat uit op een kleine min (0,10%-pt). De afname voor gangbare landbouw is consistent over alle opleidingsniveaus. Wel zien we dat hoe hoger het opleidingsniveau, hoe groter de absolute afname in ruimte is voor gangbare landbouw.

Prioriteiten naar status woningzoekend: Voor mensen die een huis zoeken is ruimte voor wonen de hoogste prioriteit

Er is voldoende ruimte als we niet allemaal in de Randstad gaan wonen.

Inzichten

- *Verschillen in prioriteit:* Voor woningzoekenden is wonen de hoogste prioriteit, voor niet-woningzoekenden de vierde prioriteit. Toch maken ze ongeveer evenveel ruimte vrij: 0,40%-pt voor woningzoekers om 0,34%-pt voor niet-woningzoekers.
- *Maak ruimte voor wonen, maar bouw Nederland niet vol:* De bandbreedte van 0,30%-pt tot 0,40%-pt extra ruimte voor wonen zien we in vrijwel alle segmentaties (naar geslacht, naar leeftijd, etc). Die bandbreedte komt theoretisch overeen met ongeveer een derde van de woningbouwopgave. Dit suggereert dat Nederlanders dus wel ruimte willen maken, maar ook vinden dat de woningbouwopgave niet volledig moet of kan worden opgelost door meer ruimte maken. We werken dit verder uit in sectie 2.5, waarin we kijken naar de tien functies.
- *Niet-woningzoekers zijn meer uitgesproken:* Zij geven aan drie opties (water, natuur en duurzame landbouw) meer ruimte dan woningzoekers. Die ruimte vinden ze bij gangbare landbouw. Daar zien we een substantieel verschil (woningzoekend -2,65%-pt, niet-woningzoekend -3,78%-pt).
- *Incidenteel verschil, structurele overeenkomsten:* Op deze incidentele verschillen vallen vooral de overeenkomsten op, net als bij de andere segmentaties naar demografische kenmerken.

2.3 Overeenkomsten en verschillen op basis van provincie en woonomgeving

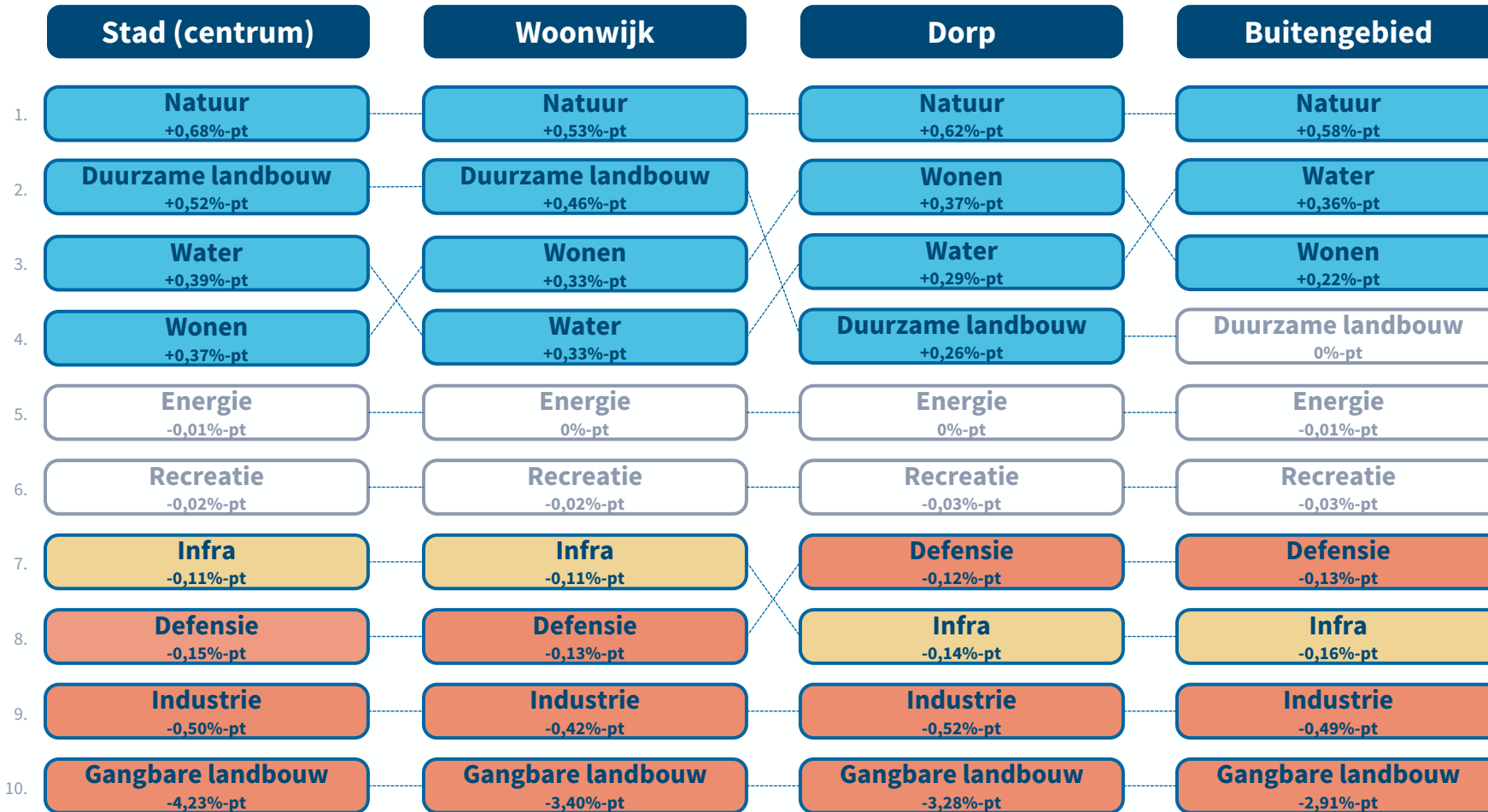

Geografisch

- *Rangschikking tonen prioriteiten in een segment:* In dit gedeelte laten we rangschikkingen zien voor verschillende inwoners door de totale populatie te segmenteren naar twee geografische kenmerken: provincie en woonomgeving. Net als in sectie 2.2 richten we ons op rangschikkingen van de tien ruimtevragers: deze bieden inzicht in de prioriteiten van elk segment van inwoners. We hanteren dezelfde legenda/kleurcodering als hiervoor voor een lichte of sterke toename dan wel afname.
- *Robuuste resultaten:* We zien vrijwel steeds dezelfde functies die toenemen, afnemen of gelijk blijven. We zien wel dat er incidentele substantiële verschillen zijn. **We zien geen structurele, substantiële verschillen op basis van geografische kenmerken.**
- *Over de verschillen naar provincie:* We zien dat er incidentele verschillen zijn tussen deelnemers uit verschillende provincies. Deze zijn vaak niet eenvoudig te verklaren. Net als in keuzetaak 1 merken we op dat de heterogeniteit van inwoners binnen een provincie groot is. Ter illustratie, een inwoner uit Dordrecht (Zuid-Holland) kan zich ergens anders zorgen om maken dan een inwoner uit Hoeksche Waard (Zuid-Holland) of een inwoner uit Rotterdam-Zuid (ook Zuid-Holland). De verschillen *binnen* de groep (provincie) zijn in dit geval groter dan de verschillen *tussen* de groepen (provincies). De heterogeniteit binnen de groepen is groot. We zien in sectie 2.4 dat vooral de onderliggende waardensystemen van mensen de grootste verklarende kracht hebben voor hun ruimteverschuivingen. Daarom presenteren we wel de uitkomsten van de provincies, maar geen verdere duiding.
- *Over de verschillen naar woonomgeving:* We zien ook incidentele, substantiële verschillen bij inwoners met verschillende woonomgevingen (centrum/woonwijk/dorp/buitengebied). Hier geldt grotendeels hetzelfde als bij provincies: de heterogeniteit binnen de groepen is groot, en waardensystemen hebben meer verklarende kracht. Desalniettemin hebben we basis van een eerste analyse van de geschreven motivaties enkele verklaringen kunnen vinden voor de verschillen.

Prioriteiten naar woonomgeving (1/2): Inwoners in het buitengebied hebben meer verschillende meningen over de toekomst van de landbouw.

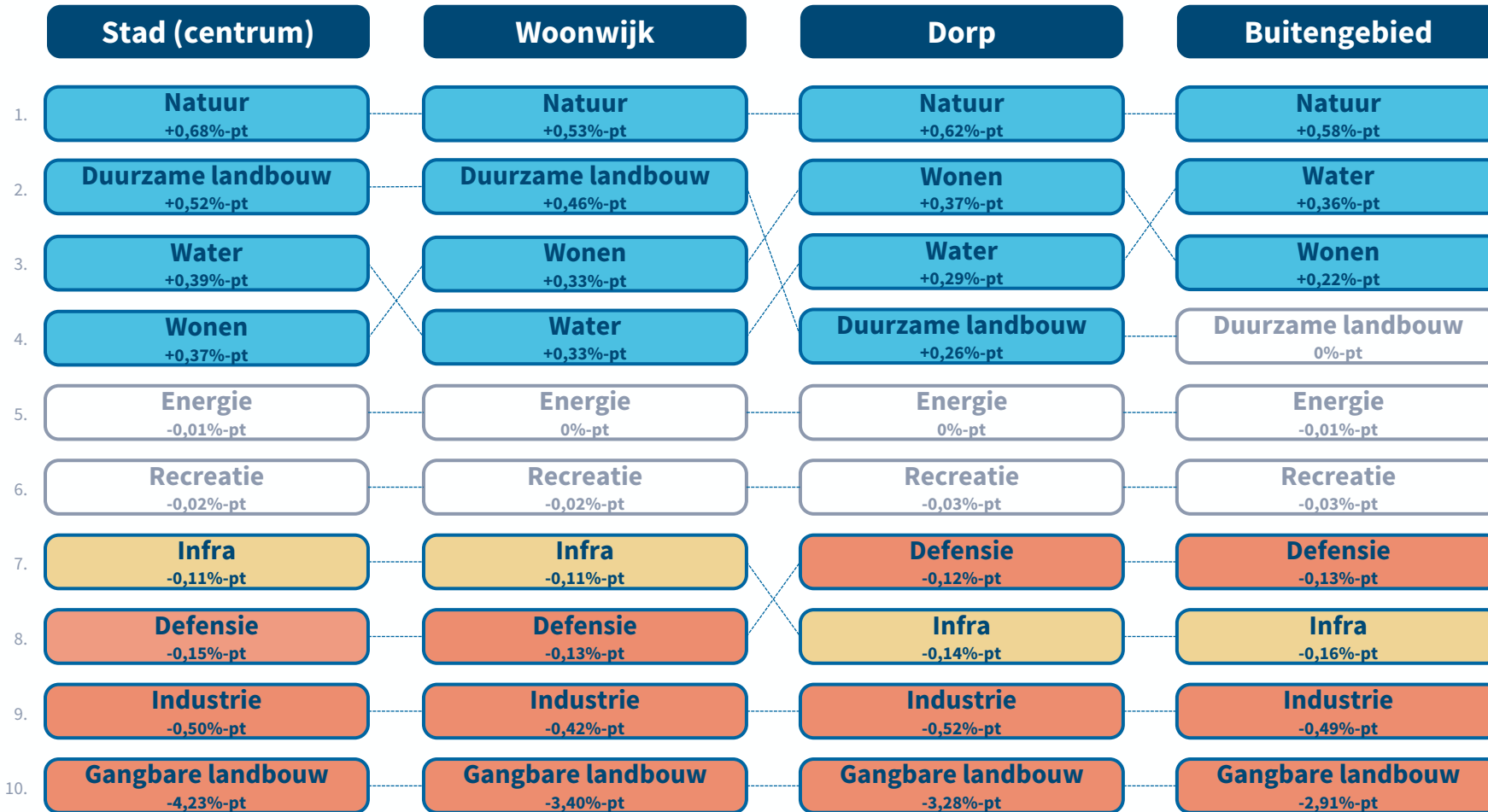

Inzichten

- *Hoe dichterbij de stad...:* We zien een consistente trend. Hoe dichterbij de stad de deelnemers wonen, hoe meer waarde zij hechten aan duurzame landbouw en hoe minder aan gangbare landbouw. Dat kunnen we uiteraard ook andersom formuleren. Toch valt primair de overeenkomst op: ook in het buitengebied is de tendens om minder ruimte te maken voor gangbare landbouw, net als in 'de stad'. Voor duurzame landbouw is de verandering in ruimte in het buitengebied gemiddeld genomen min of meer neutraal.
- *Meer diversiteit in het buitengebied:* Motivaties laten zien dat inwoners in de stad vaker eenzelfde visie hebben op de toekomst van de landbouw: meer duurzaam, minder gangbaar. Bij inwoners in dorpen en het buitengebied zien we een grotere diversiteit aan meningen en vaker middenposities. Zo zegt een bewoner van het buitengebied over gangbare landbouw: "Landbouw moet steeds extensiever en daarom is meer grond nodig. Om kwaliteit, efficiëntie en innoverend vermogen te kunnen handhaven mag het areaal landbouwgrond niet dalen."

Prioriteiten naar woonomgeving (2/2): Inwoners in stad en buitengebied hebben dezelfde visie op wonen, maar de laatste voelen de urgentie meer.

Inzichten

- *Consistent, substantieel verschil op wonen:* Mensen in het buitengebied maken gemiddeld genomen minder ruimte voor wonen (+0,22%-pt) dan mensen in de stad (+0,37%-pt). Toch hebben inwoners vaak een vergelijkbare visie: er zal een mix nodig zijn van extra ruimte maken voor nieuwbouw en andere oplossingen zoals verdichten en transformeren.
- Zo zegt een bewoner van het buitengebied: *“Er zijn meer woningen nodig, benut eerst de ruimte die er binnen bebouw/stedelijk gebied is, maar we ontkomen er niet aan dat er meer ruimte gebruikt moet worden voor woningen. Voorstander van het ombouwen van kantoor- en winkelpanden.”*
- En een bewoner van de stad zegt: *“Voor de ca. 1 mln woningen is meer ruimte nodig dan momenteel beschikbaar voor wonen. Wel liefst gebruik makend van bestaand bebouwd gebied en op een compacte manier verstedelijken: door functiemenging en gebaseerd op lopen, fietsen en OV is ook minder ruimte nodig voor automobilititeit.”*

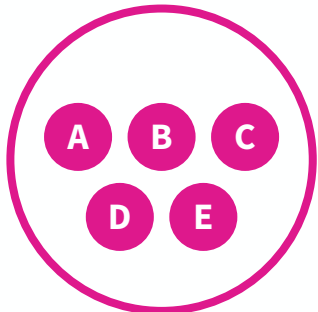
Prioriteiten naar provincie

	Drenthe	Flevoland	Friesland	Gelderland	Groningen	Limburg	N-Brabant	N-Holland	Overijssel	Utrecht	Zeeland	Z-Holland
1.	Natuur +0,60%-pt	Natuur +0,50%-pt	Dz. landbouw +0,43%-pt	Natuur +0,37%-pt	Natuur +0,65%-pt	Natuur +0,80%-pt	Natuur +0,61%-pt	Natuur +0,71%-pt	Natuur +0,56%-pt	Natuur +0,61%-pt	Natuur +0,73%-pt	Natuur +0,70%-pt
2.	Water +0,38%-pt	Wonen +0,40%-pt	Wonen +0,25%-pt	Wonen +0,37%-pt	Water +0,43%-pt	Water +0,46%-pt	Dz. landbouw -0,50%-pt	Dz. landbouw +0,67%-pt	Wonen +0,35%-pt	Water +0,57%-pt	Dz. landbouw +0,50%-pt	Dz. landbouw +0,42%-pt
3.	Wonen +0,29%-pt	Dz. landbouw +0,31%-pt	Natuur +0,24%-pt	Water +0,34%-pt	Wonen +0,39%-pt	Wonen +0,29%-pt	Wonen +0,38%-pt	Water +0,42%-pt	Dz. landbouw +0,31%-pt	Dz. landbouw +0,42%-pt	Wonen +0,40%-pt	Water +0,38%-pt
4.	Energie -0,02%-pt	Water +0,09%-pt	Water +0,03%-pt	Dz. landbouw +0,28%-pt	Dz. landbouw +0,16%-pt	Dz. landbouw +0,28%-pt	Water +0,25%-pt	Wonen +0,36%-pt	Water +0,21%-pt	Wonen +0,36%-pt	Water +0,08%-pt	Wonen +0,33%-pt
5.	Recreatie -0,02%-pt	Energie 0%-pt	Energie 0%-pt	Energie 0%-pt	Energie -0,01%-pt	Energie 0%-pt	Energie +0,01%-pt	Energie 0%-pt	Energie 0%-pt	Energie 0%-pt	Energie -0,01%-pt	Energie 0%-pt
6.	Defensie -0,10%-pt	Recreatie -0,03%-pt	Recreatie -0,06%-pt	Recreatie -0,01%-pt	Recreatie -0,04%-pt	Recreatie -0,06%-pt	Recreatie -0,03%-pt	Recreatie -0,02%-pt	Recreatie -0,03%-pt	Recreatie -0,01%-pt	Recreatie -0,08%-pt	Recreatie -0,01%-pt
7.	Infra -0,21%-pt	Infra -0,03%-pt	Defensie -0,14%-pt	Defensie -0,09%-pt	Infra -0,04%-pt	Defensie -0,17%-pt	Infra -0,11%-pt	Infra -0,13%-pt	Infra -0,12%-pt	Infra -0,02%-pt	Infra -0,08%-pt	Infra -0,13%-pt
8.	Dz. landbouw -0,48%-pt	Defensie -0,08%-pt	Infra -0,21%-pt	Infra -0,13%-pt	Defensie -0,17%-pt	Infra -0,20%-pt	Defensie -0,14%-pt	Defensie -0,14%-pt	Defensie -0,14%-pt	Defensie -0,16%-pt	Defensie -0,20%-pt	Defensie -0,14%-pt
9.	Industrie -0,58%-pt	Industrie -0,38%-pt	Industrie -0,40%-pt	Industrie -0,56%-pt	Industrie -0,50%-pt	Industrie -0,59%-pt	Industrie -0,48%-pt	Industrie -0,39%-pt	Industrie -0,46%-pt	Industrie -0,44%-pt	Industrie -0,56%-pt	Industrie -0,47%-pt
10.	Gb. landbouw -2,51%-pt	Gb. landbouw -3,45%-pt	Gb. landbouw -3,59%-pt	Gb. landbouw -3,70%-pt	Gb. landbouw -3,17%-pt	Gb. landbouw -3,10%-pt	Gb. landbouw -3,66%-pt	Gb. landbouw -3,92%-pt	Gb. landbouw -2,97%-pt	Gb. landbouw -4,50%-pt	Gb. landbouw -2,81%-pt	Gb. landbouw -3,69%-pt

2.4 Verschillen en overeenkomsten op basis van waardensystemen

Introductie tot q-LKCA

- *Waarom deze analyse?* We hebben gezien dat (enkelvoudige) demografische kenmerken van deelnemers, zoals geslacht, leeftijd en opleidingsniveau (sectie 2.2) en geografische verschillen, zoals woonomgeving en provincie (sectie 2.3) vaak geen structurele verschillen laten zien. Ter illustratie: jongeren hebben gemiddeld genomen wellicht iets andere voorkeuren dan ouderen (65+). Maar de verscheidenheid binnen de groep jongeren is aanzienlijk – er zijn genoeg jongeren en ouderen die heel vergelijkbaar over thema's nadenken. In dezelfde lijn kunnen we incidentele verschillen aanwijzen tussen mannen en vrouwen. We hebben gezien dat vrouwen wat vaker wat meer aandacht geven aan natuur en duurzame landbouw. Maar er zijn genoeg mannen die dat ook doen. Kortom, de voorkeuren van mensen laten zich typisch gezien niet in eenvoudige hokjes plaatsen. Vaak spelen (meervoudige) combinaties van kenmerken een rol. En moeten we onder de motorkap kijken: *waarom* maken mensen hun keuzes? Welk waardenpatroon of waardensysteem ligt onder hun verdeling van de ruimte?
- *Wat is een LKCA?* Met de statistische techniek Latente Klasse Clusteranalyse (LKCA) onderzoeken we de representatieve uitkomsten van het panel. De methode kijkt primair naar de manier waarop mensen de schuifjes verplaatsten in de tweede keuzetaak. De methode gaat op zoek naar groepen die grotendeels dezelfde antwoorden geven – en dus een vergelijkbaar waardensysteem hebben. Of die de tien ruimtevragers juist heel anders prioriteren dan andere groepen. Een LKCA levert typisch drie tot zes groepen op met elk een eigen perspectief of waardensysteem. De methode kijkt secundair of er statistisch significante demografische kenmerken in deze groepen te ontwaren zijn.
- *Uitkomst – vijf waardensystemen:* De LKCA geeft aan dat deelnemers van het panel in vijf groepen kunnen worden opgedeeld die de opties voor de verdeling van ruimte in Nederland verschillend waarderen. Vier demografische kenmerken blijken in combinatie statistisch significant te zijn: leeftijd, geslacht, opleiding en (zelf gerapporteerde) gezondheid. Dat betekent dat andere kenmerken die zijn aangeboden (zoals woningzoekend ja/nee of woonomgeving) geen voorspellende waarde hebben. We verrijken de ruimteverdeling van deze vijf groepen met een kwalitatieve analyse: we analyseren honderden reacties van inwoners uit de vijf verschillende groepen. Zo ontstaat de q-LKCA (q van *qualitative*).
- *Opmerking over het optellen van groepen:* De ruimteverdeling voor een groep is het gemiddelde van de deelnemers die volgens de LKCA binnen de groep vallen. In een groep kunnen dus ook deelnemers zitten die een schuifje iets meer of minder hebben verplaatst dan het gemiddelde. Anders gezegd, binnen groepen is nog steeds enige heterogeniteit. De belangrijkste consequentie hiervan: we kunnen de omvang van groepen niet zomaar optellen, omdat het niet zeker is of *alle* inwoners in een groep exact hetzelfde denken over een individuele optie. Optellen is toegestaan, zolang het als indicatie van de omvang van de gezamenlijke groep wordt beschouwd.

We zien vijf perspectieven of waardensystemen op het thema

q-LKCA van keuzetaak 2: Duiding van vijf perspectieven op de ruimtelijke ordening

A

Behoeftte aan continuïteit (56%)

- Deze Nederlanders vinden dat onze leefomgeving al best goed is. Er hoeft niet te veel te veranderen. Zij hebben behoefte aan behoud en continuïteit.
- De ruimte die er is voor natuur, voor energie, voor defensie en recreatie – en al die andere dingen – is wel ongeveer goed zo. Dat zijn allemaal belangrijke dingen. Over water hebben ze niet zo'n uitgesproken mening.
- Er is één ding dat echt aandacht nodig heeft: wonen. Het huizen tekort is te groot. We moeten, en kunnen, van alles een beetje ruimte nemen om huizen te kunnen bouwen. Maar er mag niet te veel ruimte wijzigen: we moeten ook slimme dingen bedenken.

B

Zoekt oplossingen voor grote uitdagingen (18%)

- Deze inwoners zien een aantal grote uitdagingen om Nederland leefbaar te houden. Zij hebben behoefte aan oplossingen. Zij weten dat dit ruimte zal vragen en verandering betekent.
- Zij vinden dat we meer ruimte moeten maken voor water, duurzame energie en natuur.
- Zij stellen daarbij de mens centraal. Zo maken zij ook voor woningen veel ruimte. En voor industrie en defensie is ook ruimte nodig, al zijn de gevolgen in de ruimte niet altijd wenselijk.
- De belangrijkste manier om ruimte te creëren is om de ruimte voor gangbare landbouw flink te verminderen. Maar er blijft ruimte voor voedselproductie, want ook dat is een menselijke behoefte. Deze inwoners vinden wel dat de landbouw veel duurzamer moet.

C

Nieuwe balans tussen mens en de natuurlijke leefomgeving (12%)

- Deze Nederlanders maken zich zorgen over de manier waarop we omgaan met onze leefomgeving. Menselijke activiteiten vervuilen en versnipperen de leefomgeving. Zij hebben behoefte aan een nieuwe balans tussen de mens en diens omgeving.
- Zij vinden dat de voetafdruk van de mens in de ruimte kleiner moet. We moeten meer ruimte maken voor onze natuurlijke leefomgeving: voor water, natuur en duurzame landbouw.
- Voor activiteiten met een 'harde', zichtbare impact geldt: minder industrie, minder intensieve landbouw, minder defensie. Moet het anders? Dan vooral slimmer.
- Voor wonen is iets meer ruimte nodig, maar vooral op plekken waar al huizen staan, en zeker niet ten koste van de natuur.

D

Dilemma tussen leefomgeving en betaalbaarheid (9%)

- Deze inwoners vinden dat Nederland best vol is. Er zijn grenzen aan het ruimtegebruik: het mag allemaal wel wat minder. Maar waar dan? Dat vinden zij best een moeilijke keuze. Zij hebben behoefte aan een balans tussen de kwaliteit van de leefomgeving, maar ook de betaalbaarheid van het leven.
- Zij vinden dat we meer ruimte moeten maken voor natuur. En ook iets meer voor duurzame landbouw. Vervuilende industrie moet schoner of weg.
- Deze groep ondersteunt een verduurzaming van de gangbare landbouw, zolang de betaalbaarheid van voedsel niet in gevaar komt.
- We moeten wel iets doen aan het bouwen van huizen, maar misschien vooral de hoogte in.

E

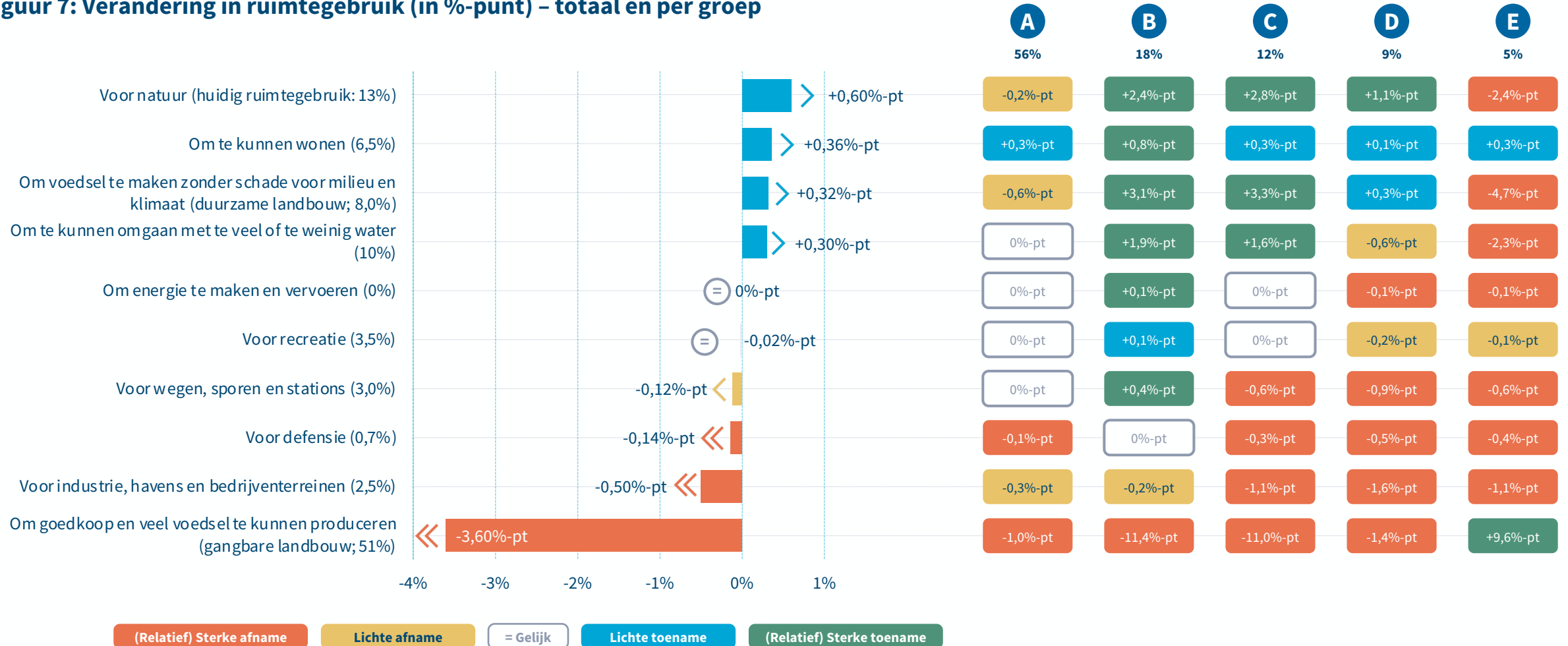
Prioriteit aan de basisbehoeftes (5%)

- We moeten altijd als eerste rekening houden met de basisbehoeftes van mensen, vinden de inwoners in deze groep: de betaalbaarheid en beschikbaarheid van wonen en eten.
- Daarom moeten we ervoor zorgen dat de gangbare landbouw in Nederland blijft om de boodschappen (weer) betaalbaar te maken en onze voedselzekerheid te garanderen.
- En we moeten ervoor zorgen dat er ruimte is om huizen te bouwen, zodat jongeren een kans hebben op een betaalbare woning.
- Alle andere dingen komen daarna. Deze dingen zijn niet per se onbelangrijk. Maar het begint met ruimte te maken voor de basisbehoeftes.

Onder de motorkap: de inwoners van de vijf groepen maken substantieel andere keuzes. We werken de groepen hierna uit.

Figuur 7: Verandering in ruimtegebruik (in %-punt) – totaal en per groep

Groep A (56%): Behoeft aan continuïteit

Panel

Meer ruimte voor wonen door een kaasschaaf over alle opties te halen. Verder niet te veel verandering.

Welke keuzes maken ze?

Natuur	-0,2%-pt
Wonen	+0,3%-pt
Duurzame landbouw	-0,6%-pt
Water	0%-pt
Energie	0%-pt
Recreatie	0%-pt
Wegen, sporen en stations	0%-pt
Defensie	-0,1%-pt
Industrie, havens en bedrijventerreinen	-0,3%-pt
Gangbare landbouw	-1,0%-pt

Hoe duiden we deze groep?

- Deze Nederlanders vinden dat onze leefomgeving al best goed is. Er hoeft niet te veel te veranderen. Zij hebben behoefte aan behoud en continuïteit.
- Een groep als deze komt vaak naar voren in PWE-raadplegingen over maatschappelijke thema's. We noemen deze ook wel eens 'het stille midden'. Een typische reactie is deze van een deelnemer die de schuifjes met mate verplaatste: "*[Ik wil] alles goed verdelen over de onderwerpen, aangezien ze allemaal punten waard zijn.*".
- De ruimte die er is voor voor natuur, voor energie, voor defensie en recreatie – en al die andere dingen – is wel ongeveer goed zo. Dat zijn allemaal belangrijke dingen. Over water hebben ze niet zo'n uitgesproken mening.
- Er is één ding wat echt aandacht nodig heeft: wonen. Het huizentekort is te groot. We moeten, en kunnen, van alles een beetje ruimte nemen om huizen te kunnen bouwen. Maar niet alleen maar: we moeten ook slimme dingen bedenken.
- Gangbare landbouw komt uit op een min van 1%-pt in deze groep. Toch is het dominante argument: "*Het is goed zoals het is.*"
- Voor een deel van deze inwoners speelt ook onbekendheid met het thema. Andere groepen geven vaker specifieke ideeën of oplossingen, deze groep formuleert vaak in meer algemene termen.

Wie zijn het?

Deze grote middengroep is demografisch een redelijk tot goede weerspiegeling van Nederland. We zien geen substantiële verschillen op basis van kenmerken. Bij andere groepen is dat sterker het geval.

- *Leeftijd*: In deze groep zijn mensen boven de 55 iets oververtegenwoordigd, maar het verschil is niet substantieel.
- *Geslacht*: Mannen en vrouwen zijn gelijk vertegenwoordigd.
- *Opleiding*: Praktisch geschoolden zijn iets oververtegenwoordigd, maar het verschil is niet substantieel.
- *Gezondheid*: Ook op de zelf gerapporteerde gezondheid zijn geen opvallende verschillen, in tegenstelling tot bij andere groepen.

Er moet worden gebouwd

Huizenaanbod is nu te klein.

Betaalbaarheid daar houdt iedereen van.

Ik heb het zo gelaten omdat ik er weinig kijk op heb en denk dat de verdeling zo juist is.

Groep B (18%): Zoekt oplossingen voor grote uitdagingen

Panel

Meer ruimte voor water, natuur en duurzame energie. Wissel gangbare landbouw in voor duurzame landbouw.

Welke keuzes maken ze?

Natuur	+2,4%-pt
Wonen	+0,8%-pt
Duurzame landbouw	+3,1%-pt
Water	+1,9%-pt
Energie	+0,1%-pt
Recreatie	+0,1%-pt
Wegen, sporen en stations	+0,4%-pt
Defensie	0%-pt
Industrie, havens en bedrijventerreinen	-0,2%-pt
Gangbare landbouw	-11,4%-pt

Hoe duiden we deze groep?

- Deze inwoners zien een aantal grote uitdagingen om Nederland leefbaar te houden. Deze Nederlanders hebben behoefte aan oplossingen. Zij weten dat dit ruimte zal vragen en verandering betekenen. We kunnen dit duiden als een progressief cluster dat scherpe keuzes maakt.
- Deze inwoners vinden dat er meer ruimte moet zijn voor water, duurzame energie en natuur. Maar stellen duidelijk de mens centraal. Ze willen de leefomgeving verbeteren *ten behoeve van* mensen. Zo zegt deze deelnemer die meer ruimte geeft aan natuur: *“Natuur is belangrijk voor zuurstofwinning en voor een gezond leven. Het is bewezen dat veel natuur bijdraagt aan ons welzijn.”* De natuur in dienst van de mens.
- Die focus op menselijke behoeften komt terug in de hoge prioriteit voor wonen. Deze groep maakt de meeste ruimte van de vijf: *“Ruimte maken, niet alleen qua oppervlakte, maar ook bestemmingen aanpassen.”*
- Industrie en defensie zijn nodig, ook al zijn de gevolgen in de ruimte niet altijd wenselijk. Toch willen zij de ruimte hiervoor behouden of iets uitbreiden. De ruimte voor energie is vooral bedoeld voor meer duurzame energie: *“Energietransitie heeft dit nodig.”*
- De belangrijkste manier om ruimte te creëren is om de ruimte voor gangbare landbouw flink te verminderen. Maar er blijft ruimte voor voedselproductie, want ook dat is een menselijke behoefte. Deze inwoners vinden wel dat de landbouw veel duurzamer moet.
- Opvallend zijn de argumenten die we *niet* zien: deze groep geeft weinig tot geen aandacht aan bestaanszekerheid en de betaalbaarheid van voedsel. Deze zorg zien we wel bij andere groepen.

Wie zijn het?

Gemiddeld genomen een groep van theoretisch geschoolden.

- *Leeftijd:* Inwoners van 55 jaar en ouder zijn iets oververtegenwoordigd, maar het verschil is niet substantieel.
- *Geslacht:* Mannen zijn iets oververtegenwoordigd, niet substantieel.
- *Opleiding:* Theoretisch geschoolden zijn duidelijk oververtegenwoordigd, praktisch geschoolden ondervertegenwoordigd.
- *Gezondheid:* Mensen die hun eigen gezondheid als ‘zeer goed’ bestempelen zijn oververtegenwoordigd.

Ik denk dat dit belangrijk is, maar het moet zo min mogelijk ruimte innemen. (over industrie, havens en bedrijventerreinen)

Biologische landbouw belangrijk voor klimaat en mens

Belangrijk om de kwaliteit [van de natuur] te verbeteren, denk ik, niet perse de hoeveelheid.

Groep C (12%): Nieuwe balans tussen mens en de natuurlijke leefomgeving

Panel

Uitgesproken meer ruimte voor water, natuur en duurzame landbouw. Menselijke activiteiten zijn er genoeg.

Welke keuzes maken ze?

Natuur	+2,8%-pt
Wonen	+0,3%-pt
Duurzame landbouw	+3,3%-pt
Water	+1,6%-pt
Energie	0%-pt
Recreatie	0%-pt
Wegen, sporen en stations	-0,6%-pt
Defensie	-0,3%-pt
Industrie, havens en bedrijventerreinen	-1,1%-pt
Gangbare landbouw	-11,0%-pt

Hoe duiden we deze groep?

- Deze Nederlanders maken zich zorgen over de manier waarop we omgaan met onze leefomgeving. Menselijke activiteiten vervuilen en versnipperen de leefomgeving. Zij hebben behoefte aan een nieuwe balans tussen de mens en diens omgeving. Deze Nederlanders vinden dat de voetafdruk van de mens in de ruimte kleiner moet. We moeten meer ruimte maken voor onze natuurlijke leefomgeving: voor water, natuur en duurzame landbouw. Daarin lijken ze op groep B.
- Een belangrijk verschil met groep B is dat deze inwoners een meer ecocentrisch wereldbeeld hebben. De noden en behoeften van mensen zijn – op dit moment – niet noodzakelijk belangrijker dan de natuur en het milieu. We zien dat alle menselijke activiteiten met een ‘harde’ en zichtbare impact op de leefomgeving in de min staan bij deze groep, zoals infrastructuur, defensie en industrie. Moet het anders? Dan vooral slimmer. En het verbeteren van de natuur is ook echt voor de natuur zelf: “*de mens maakt alles al zoveel stuk...de natuur is zo belangrijk.*”
- Dit wereldbeeld is ook te zien in het onderwerp wonen. Meer ruimte voor huizen is net als voor alle andere groepen ook belangrijk voor deze inwoners. Maar niet ten koste van alles: “*Is nu een tekort aan, maar de natuur opofferen lijkt mij ook niet de oplossing. Dus dan maar laten zoals het is.*” Voor wonen is wel iets meer ruimte nodig, maar vooral op plekken waar al huizen staan, en zeker niet ten koste van de natuur.
- Er is een afkeer van gangbare landbouw: “*[We] produceren ook veel voor het buitenland, dit kan minder.*” Ook deze groep geeft net als groep B weinig tot geen aandacht aan voedselzekerheid en betaalbaarheid.

Wie zijn het?

Gemiddeld genomen een groep van theoretisch geschoolden.

- *Leeftijd*: De leeftijdsklassen tussen 25 en 64 zijn oververtegenwoordigd.
- *Geslacht*: Vrouwen zijn iets oververtegenwoordigd.
- *Opleiding*: Theoretisch geschoolden zijn duidelijk oververtegenwoordigd in deze groep, praktisch geschoolden ondervertegenwoordigd.
- *Gezondheid*: Mensen die hun eigen gezondheid als ‘goed’ bestempelen zijn oververtegenwoordigd.

Ik weet dat het moet, maar het stoort mij dat we alleen maar bouwen bouwen en bouwen. Er zijn ook andere oplossingen.

Er moeten gewoon bepaalde milieu-onvriendelijke bedrijven weg, lijkt mij. Bedrijven die vervuilen.

Groep D (9%): Dilemma tussen leefomgeving en betaalbaarheid

Panel

Zorgen over de drukte in Nederland, maar vindt de keuze moeilijk

Welke keuzes maken ze?

Natuur	+1,1%-pt
Wonen	+0,1%-pt
Duurzame landbouw	+0,3%-pt
Water	-0,6%-pt
Energie	-0,1%-pt
Recreatie	-0,2%-pt
Wegen, sporen en stations	-0,9%-pt
Defensie	-0,5%-pt
Industrie, havens en bedrijventerreinen	-1,6%-pt
Gangbare landbouw	-1,4%-pt

Hoe duiden we deze groep?

- Deze inwoners vinden dat Nederland best vol is. Er zijn grenzen aan het ruimtegebruik: het mag allemaal wat minder. Maar waar dan? Dat is best een moeilijke keuze. Zij hebben behoefte aan een balans tussen de kwaliteit van de leefomgeving, maar ook betaalbaarheid van het leven.
- Zij vinden dat we meer ruimte moeten maken voor natuur. En ook iets meer voor duurzame landbouw. Vervuilende industrie moet schoner of weg. Natuur en industrie lokken de meest stellige reacties uit. Over industrie: “*veel milieu misbruik*” en “*Dan krijg je minder vervuiling.*” Over natuur: “*Meer natuur voor ons en de dieren en de milieu.*”
- De gangbare landbouw moeten we maar min of meer zo houden, want boodschappen zijn al duur: “*Landbouw is heel belangrijk voor voedselvoorziening in Nederland*” Zij geven, net als groep E hierna, het argument van betaalbaarheid: “*Voedsel wordt anders te duur.*”
- Deze groep maakt zich zorgen over het woningtekort, vooral voor jongeren. Maar ook: “*Het moet niet te vol worden. Nu is het prima. Niet nog meer bouwen.*” We moeten dus wel iets doen aan het bouwen van huizen, maar misschien vooral de hoogte in. Minder asielzoekers kan ook helpen.
- Ook veel deelnemers in deze groep gebruiken relatief generieke argumenten, zoals ‘[deze optie] is (on)belangrijk’ en ‘Snap ik niet helemaal’. Ruimtelijke ordening lijkt een *low-interest* onderwerp te zijn voor deze groep.

Wie zijn het?

Een groep van overwegend jongeren, wat vaker vrouw dan man.

- *Leeftijd*: Jongeren (tot 35 jaar) zijn duidelijk oververtegenwoordigd.
- *Geslacht*: Vrouwen zijn duidelijk oververtegenwoordigd.
- *Opleiding*: Praktisch geschoolden zijn oververtegenwoordigd, maar niet substantieel.
- *Gezondheid*: Mensen die hun eigen gezondheid als ‘goed’ bestempelen zijn oververtegenwoordigd.

Liever extra geld voor salarissen in de zorg.

Er zijn al genoeg wegen en ze zijn ook goed

Voldoende aandacht voor (over water)

Groep E (5%): Prioriteit aan de basisbehoeftes

Panel

Betaalbaarheid en beschikbaarheid van woningen en voedsel krijgen prioriteit

Welke keuzes maken ze?

Natuur	-2,4%-pt
Wonen	+0,3%-pt
Duurzame landbouw	-4,7%-pt
Water	-2,3%-pt
Energie	-0,1%-pt
Recreatie	-0,1%-pt
Wegen, sporen en stations	-0,6%-pt
Defensie	-0,4%-pt
Industrie, havens en bedrijventerreinen	-1,1%-pt
Gangbare landbouw	+9,6%-pt

Hoe duiden we deze groep?

- We moeten altijd als eerste rekening houden met de basisbehoeftes van mensen, vinden de inwoners in deze groep: de betaalbaarheid en beschikbaarheid van wonen en eten.
- Daarom moeten we ervoor zorgen dat de gangbare landbouw in Nederland blijft om de boodschappen (weer) betaalbaar te maken en onze voedselzekerheid te garanderen. Als enige groep maken deze inwoners duidelijk meer ruimte voor gangbare landbouw. Daarbij is betaalbaarheid en beschikbaarheid van voedsel het dominante argument. *“Dan worden de boodschappen wat betaalbaarder.”* Het belang van boeren komt sporadisch, maar niet nadrukkelijk naar voren.
- Deze inwoners vinden ook dat er ruimte moet komen om huizen te bouwen, zodat jongeren een kans hebben op een betaalbare woning. Dit lijkt een groep van inwoners te zijn die minder kansen heeft op de huizenmarkt. Neem dit perspectief van een jongere deelnemer: *“Er is ZOVEEL ruimtetekort en woningtekort. Ik wil graag een huis kunnen kopen zonder onnodig hoge prijzen. Een fatsoenlijk huis is echt geen kwart miljoen waard. Hoe moet iemand dit ooit sparen?”*
- Alle andere dingen komen daarna. Deze functies zijn niet per se onbelangrijk. Maar het begint met ruimte te maken voor de basisbehoeftes. We zien een bonte verzameling aan reacties. Een terugkerend discours is dat opties als natuur, water, energie en recreatie niet altijd onbelangrijk zijn, maar andere dingen belangrijker. *“[Industrie] is belangrijk voor economie maar niet het belangrijkste en niet ten koste gaan van andere.”*

Wie zijn het?

Een groep van jongeren, wat vaker man dan vrouw.

- *Leeftijd:* Jongeren (tot 35 jaar) zijn oververtegenwoordigd.
- *Geslacht:* Mannen zijn oververtegenwoordigd.
- *Opleiding:* Praktisch geschoolden zijn oververtegenwoordigd.
- *Gezondheid:* Mensen die hun eigen gezondheid als ‘matig’ of ‘slecht’ bestempelen zijn oververtegenwoordigd.

Onze kinderen komen niet aan woningen

Natuur is belangrijk maar ik vind het belangrijker dat er huizen en eten is.

Voedsel is een eerste levensbehoefte. Je kunt het altijd exporteren voor geld. Mocht de heleboel nu naar de sodemieter gaan, hebben we in Nederland in ieder geval genoeg eten. Geen hongersnood! Eigen volk eerst

Wat zijn de politieke voorkeuren van de vijf groepen? (1/2)

Tabel 4: Politieke voorkeuren binnen de vijf groepen

Politieke partij	Uitslag TK-verkiezing					
	2023*	A**	B**	C**	D**	E**
PVV	23,5%	28,6%	9,2%	15,0%	34,1%	45,9%
GROENLINKS/PvdA	15,8%	9,5%	26,9%	29,4%	12,1%	1,5%
VVD	15,2%	17,2%	19,1%	7,0%	4,2%	8,9%
NSC	12,8%	14,2%	11,9%	11,3%	10,3%	8,7%
D66	6,3%	3,6%	11,0%	8,3%	10,0%	3,4%
BBB	4,6%	5,5%	2,2%	3,4%	3,1%	13,0%
CDA	3,3%	3,3%	3,2%	5,1%	1,9%	0,0%
SP	3,1%	3,2%	2,6%	3,5%	3,9%	2,5%
DENK	2,4%	2,6%	1,2%	0,0%	10,5%	0,0%
PvdD	2,3%	0,8%	3,5%	7,0%	2,4%	1,0%
FVD	2,2%	2,7%	0,9%	1,2%	0,0%	9,2%
SGP	2,1%	2,6%	0,7%	2,6%	2,3%	2,0%
ChristenUnie	2,0%	2,0%	2,1%	2,7%	1,8%	0,0%
Volt	1,7%	1,2%	4,2%	0,7%	0,0%	0,0%
JA21	0,7%	0,8%	0,3%	1,0%	0,0%	1,6%
<i>Totaal</i>	<i>98,0%</i>	<i>97,9%</i>	<i>99,0%</i>	<i>98,3%</i>	<i>96,6%</i>	<i>97,6%</i>

Wat zien we? Het percentage geeft aan welk deel van de deelnemers binnen één groep op een politieke partij heeft gestemd. Ter illustratie, 28,6% van de deelnemers in groep A heeft PVV gestemd. Landelijk was dat 23,5%. PVV-stemmers zijn dus oververtegenwoordigd in groep A (evenals in groepen D en E; oververtegenwoordiging aangegeven met groene arcering).

We laten de 15 grootste partijen zien, tezamen 98% van de uitgebrachte stemmen bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer op 23 november 2023. Van de respondenten van het panel hebben 1.741 deelnemers aangegeven dat zij hebben gestemd en op welke partij. Deze tabel beschrijft hun politieke voorkeuren.

Inzicht: PVV-stemmers zijn oververtegenwoordigd in groepen A, D en E. NSC-stemmers zijn oververtegenwoordigd in groep A, maar verder relatief gelijkmatig verdeeld over de groepen. De partij trekt stemmers uit verschillende hoeken. Stemmers op GL/PvdA zijn sterk oververtegenwoordigd in groepen B en C. Stemmers op PvdD dan weer sterk in de 'principiële' groep C. De VVD-stemmers verdelen zich over de 'conservatieve' groep A en de meer 'progressieve' groep B. BBB-stemmers zijn sterk oververtegenwoordigd in groep E.

Wat zijn de politieke voorkeuren van de vijf groepen? (2/2)

Tabel 5: Politieke voorkeuren voor het gehele panel

Politieke partij	Uitslag TK-verkiezing					
	2023*	A**	B**	C**	D**	E**
PVV	23,5%	16,1%	1,7%	1,8%	3,0%	2,3%
GROENLINKS/PvdA	15,8%	5,3%	4,9%	3,5%	1,1%	0,1%
VVD	15,2%	9,7%	3,5%	0,8%	0,4%	0,4%
NSC	12,8%	7,9%	2,2%	1,3%	0,9%	0,4%
D66	6,3%	2,0%	2,0%	1,0%	0,9%	0,2%
BBB	4,6%	3,1%	0,4%	0,4%	0,3%	0,7%
CDA	3,3%	1,9%	0,6%	0,6%	0,2%	0,0%
SP	3,1%	1,8%	0,5%	0,4%	0,3%	0,1%
DENK	2,4%	1,5%	0,2%	0,0%	0,9%	0,0%
PvdD	2,3%	0,5%	0,6%	0,8%	0,2%	0,1%
FVD	2,2%	1,5%	0,2%	0,1%	0,0%	0,5%
SGP	2,1%	1,5%	0,1%	0,3%	0,2%	0,1%
ChristenUnie	2,0%	1,1%	0,4%	0,3%	0,2%	0,0%
Volt	1,7%	0,7%	0,8%	0,1%	0,0%	0,0%
JA21	0,7%	0,5%	0,1%	0,1%	0,0%	0,1%
Totaal*	98,0%	54,9%	18,1%	11,7%	8,5%	4,9%

Wat zien we? In deze weergave zien we hoe de 1.741 deelnemers aan het panel die hebben verklaard hoe ze hebben gestemd zich hebben verdeeld over de vijf groepen. Merk op dat de totalen nu optellen tot de werkelijke groepsgroottes (kleine afwijking doordat alleen de grootste 15 partijen getoond zijn).

Ter illustratie: 16,1% van de 1.741 deelnemers (280 deelnemers) hebben PVV gestemd en bevinden zich in groep A.

Deze resultaten moeten als indicatief worden beschouwd. In sommige cellen is het aantal deelnemers klein, waardoor de statistische onzekerheid relatief groot is.

Uiteindelijk onderscheiden de vijf waardensystemen zich van elkaar doordat zij drie argumenten op hun geheel eigen wijze wegen

Keuzetaak 2: Waar moet meer ruimte voor zijn? En waarvoor minder?

Als we de puntenverdeling en de motivaties zien van de vijf groepen (A-E), dan valt op dat drie inhoudelijke waarden steeds terugkomen. Elk waardensysteem geeft zijn eigen gewicht aan elk van deze waarden.

- Waarde: Basisbehoeftes moeten beschikbaar en betaalbaar zijn voor alle inwoners.* Binnen deze keuzetaak gaat het dan vooral om de basisbehoeftes wonen en voedsel. Vooral groepen D en E maken zich zorgen over het vinden van een huis en de prijs van boodschappen. In groep A komt de zorg nog sporadisch voor, erop wijzend dat dit geen grote zorg is. In groepen B en C is deze bijna afwezig, wat consistent is met de demografische kenmerken van deze groepen.
- Waarde: We moeten de kwaliteit van de leefomgeving duurzaam verbeteren.* Groepen B en C maken zich zorgen over o.a. vervuiling en versnippering van de leefomgeving. Zij maken veel ruimte voor natuur, water en duurzame landbouw. Groep D vindt deze waarde ook belangrijk, maar worstelt met de betaalbaarheid van het bestaan. Voor groepen A en E heeft dit weinig urgentie.
- Waarde: Nederland moet zelfvoorzienend en onafhankelijk kunnen functioneren.* Deze waarde speelt vooral een rol bij de opties over landbouw: groepen A en E noemen dit expliciet. Groep B noemt dit vooral bij industrie en in iets mindere mate bij defensie.

De groepen verschillen ook in hun behoefte aan continuïteit of juist verandering.

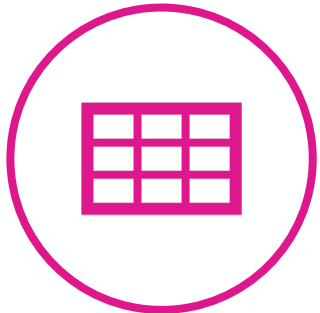
- Groep A kenmerkt zich door de behoefte aan continuïteit. In deze groep lijken zich ook veel deelnemers te bevinden die relatief neutraal of onbekend zijn met het vraagstuk van ruimtelijke ordening.
- De groepen B, C, D en E geven juist aan dat er verandering of versnelling nodig is, hoewel deze inwoners niet noodzakelijk dezelfde richting op willen.

Hoe belangrijk zijn deze waarden binnen de groep?

	Beschikbare en betaalbare basisbehoeftes	Duurzaamheid en kwaliteit van de leefomgeving	Zelfvoorzienendheid en onafhankelijkheid
A Behoeftes aan continuïteit (56%)	●●○	●●○	●●○
B Zoekt oplossingen voor grote uitdagingen (18%)	●●○	●●●	●●○
C Nieuwe balans tussen mens en de natuurlijke leefomgeving (12%)	●○○	●●●	●○○
D Dilemma tussen leefomgeving en betaalbaarheid (9%)	●●●	●●●	●○○
E Prioriteit aan de basisbehoeftes (5%)	●●●	●○○	●●○

2.5 Duiding van de tien functies vanuit de vijf waardensystemen

Functies en waardensystemen

- *Waardenlandschap*: Tot slot bekijken we de tien functies uit keuzetaak 2 door de lens van de vijf waardensystemen. We proberen te beantwoorden hoe het ‘waardenlandschap’ eruit ziet: hoe kijken de vijf groepen Nederlanders naar de tien functies? Waar zitten meerderheden of consensus? En waar juist meningsverschillen?

Natuur: Voor een substantiële groep Nederlanders is natuur van groot belang. Voor een andere, aanmerkelijk kleinere groep heeft natuur veel minder waarde

Natuur (+0,60%-punt)

A

56%

-0,2%-
pt

B

18%

+2,4%-
pt

C

12%

+2,8%-
pt

D

9%

+1,1%-
pt

E

5%

-2,4%-
pt

(Relatief) Sterke afname

(Relatief) Sterke toename

Lichte afname

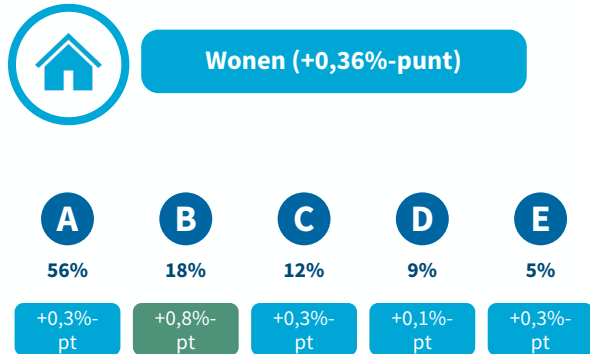
= Gelijk

Lichte toename

- Natuur is een onderwerp dat verschillende meningen losmaakt. De (grote) groep A wil de ruimte min of meer zo laten, maar vermindert deze licht ten behoeve van wonen. De (kleine) groep E vermindert de ruimte sterk en verwijst veelal naar het woningtekort. De groepen B, C en D maken veel meer ruimte. Hun voorkeur verklaart grotendeels de gemiddelde toename van 0,60%-punt voor natuur. Inwoners die meer ruimte maken verwijzen naar de positieve effecten voor mensen en al het andere wat leeft. De raadpleging maakte geen onderscheid tussen beschermde en niet-beschermde natuur. Dat kan een onderwerp zijn voor vervolgonderzoek.
- Mensen die *minder* ruimte maken verwijzen het meest naar het woningtekort: “*mag wel minder natuur, meer huizen*” en “*Is belangrijk, maar bijvoorbeeld woonruimte is belangrijker.*” Een ander veelvoorkomend argument in deze groep is dat zij de waarde van natuur in Nederland momenteel al niet zo hoog vinden: “*Nederland is nou niet een heel naturig land*” en “*We hebben eigenlijk geen natuur in Nederland*” of “*overhupt*”.
- Mensen die *meer* ruimte maken verwijzen naar positieve effecten voor mensen (“*More nature is better for everyone’s wellbeing*”) en al het andere wat leeft (“*Zeer belangrijk voor de biodiversiteit*”). De reacties in deze groep lijken vaak iets principiëler van aard. Het verbeteren van natuur (en milieu) is voor veel deelnemers een vanzelfsprekendheid, iets wat weinig uitgebreide uitleg behoeft: “*Altijd de natuur helpen*” en “*Beter voor milieu*”. Vooral groep C zal veel weerstand voelen bij een uitruil van natuur voor andere functies, zoals wonen of wegen.

Wonen: Enige functie waar alle groepen meer ruimte voor maken

- Wonen is de enige ruimtevrager waar alle groepen meer ruimte voor maken. De invulling is vrijwel eensgezind. Bijna iedereen wil meer ruimte maken voor wonen, maar niemand wil Nederland volbouwen. Alternatieven als inbreiden en transformatie verdienen minstens zoveel prioriteit. De theoretische extra hectares van 0,36%-punt vervullen ongeveer een derde van de opgave van 900.000 woningen. Groep B is bereid de grootste verschuivingen te maken en stelt menselijke noden centraal.
- Voor sommige inwoners (praktisch geschoolden, jongeren, woningzoekenden) is ruimte voor wonen hun eerste prioriteit (sectie 2.2). Maar de intensiteit van de keuze is bijzonder consistent met segmenten die het niet als eerste prioriteit hebben. De typische bandbreedte tussen +0,30%-punt en +0,40%-punt correspondeert theoretisch met ongeveer een derde van de doelstelling van 900.000 woningen (waarbij we de aanname doen dat de uitbreiding een vergelijkbare samenstelling kent als het huidige huizenbestand).
- Oftewel, iedereen wil meer ruimte voor wonen, maar niemand wil Nederland volbouwen. Er moet ook duidelijk gekeken worden naar andere oplossingen, zoals inbreiding en omvormen van functionaliteit. Dit zien we duidelijk in de motivaties terug: *“lets meer ruimte reserveren voor woningbouw, liever inbreiden in dorpen en steden”, “Ik ben zelf voorstander van slimmere (en alternatieve) manieren van wonen te promoten. Steeds meer mensen wonen alleen en zij hebben in principe geen hele eengezinswoningen nodig. (...) En denk aan hoogbouw (zeker in de stad)”* en *“meer inzetten op inbreiding (...) Ook in de kleine dorpen. Stop met de nostalgie dat daar geen hoogbouw zou passen”*.

(Relatief) Sterke afname

(Relatief) Sterke toename

Lichte afname

= Gelijk

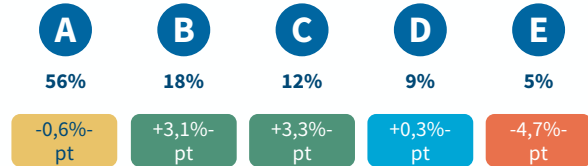
Lichte toename

Duurzame landbouw: Voor sommige inwoners hét toekomstperspectief voor de landbouw, voor andere vragen over haalbaarheid en betaalbaarheid

Duurzame landbouw
(+0,32%-punt)

(Relatief) Sterke afname

(Relatief) Sterke toename

Lichte afname

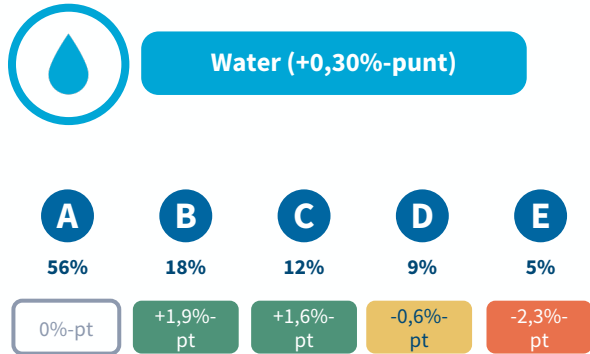
= Gelijk

Lichte toename

- Voor groepen B en C is duurzame landbouw het toekomstperspectief voor de landbouw in Nederland. In groepen A en E (samen ca. 60%) bestaan veel twijfels en zorgen: maakt duurzame landbouw de basisbehoefte voedsel niet onbetaalbaar? En komt de voedselzekerheid in Nederland in gevaar bij een overstap naar duurzame landbouw? Voor groep E zijn dit twee redenen om veel minder ruimte te maken. Groep A ziet de noodzaak voor verandering, maar geeft de voorkeur aan geleidelijke en gematigde verduurzaming van de gangbare landbouw.
- Mensen die *minder* ruimte maken voor duurzame landbouw stellen vragen bij de opbrengst van duurzame landbouw, waarmee zij de haalbaarheid (is er genoeg ruimte?) en betaalbaarheid (is voedsel niet te duur?) in twijfel trekken. Duurzame landbouw heeft, wellicht, te kampen met een imagoprobleem: “De wereld heeft veel meer voedsel nodig tegen lage kosten en dat kan niet met biologisch extensief boeren. Vraagt veel teveel ruimte en bovendien te kostbaar dus voor happy elite kan dat maar niet voor 10 miljard wereldbewoners!” en “Dit kost veel ruimte, en brengt weinig geld op per vierkante meter.” Een enkeling gebruikt het argument dat gangbare, intensieve landbouw efficiënt is (en dus duurzaam): “meer produceren op minder grond kan wel eens duurzamer zijn dan bio”. Er zijn ook mensen die twijfelen of en hoe we überhaupt landbouw moeten bedrijven in Nederland, en dus ook duurzame landbouw: “helaas is Nederland te klein en te duur voor voedselproductie voor de massa. Europees regionaal (straal 600 km) kunnen we dit duurzamer”. We zien veel middenposities en alternatieven (biologischere landbouw): “Mijn voorkeur gaat uit naar een gangbaardere landbouw met aanpassingen om te verduurzamen dan 0 schade aan milieu en klimaat. Duurzame landbouw vraagt veel meer grond dan gangbare landbouw en levert minder op, wat niet handig is voor een soeverein voedsellandschap en de marktpositie van Nederlandse boeren.” en “Ook dit zou niet veel meer ruimte moeten kosten, gebruik bijvoorbeeld al het aanwezige Westland veel efficiënter, geen orchideeën kweken maar duurzaam plantaardig voedsel.”
- Mensen die *meer* ruimte maken zien een duidelijke transformatie voor zich: iets minder landbouw in Nederland, en vooral anders. “Bestaande gangbare landbouw areaal gebruiken voor meer natuurinclusief / extensieve landbouw.” Deze groep benoemt dat landbouw mogelijk moet zijn binnen de criteria van voedselzekerheid en verantwoorde omgang met natuur en milieu (duurzaamheid): “Belangrijk om meer zelfvoorzienend wat betreft voedsel en tegelijkertijd milieu en klimaat minder te belasten.” en “Ook voor de voedselproductie moet plek blijven dus moet er wel maximaal gecompenseerd worden voor het drastisch verkleinen van de gangbare landbouw. Zodat deze sector behouden blijft en een toekomst heeft en wij grotendeels uit eigenland kunnen voorzien van voedsel.” en “Beter voor mens en natuur en de boer als we die dan ook daadwerkelijk goed gaan betalen voor zijn producten. Dan moet ook voedsel uit andere landen mogelijk belast worden voor de milieuschade die bij de productie is ontstaan. Ook bij ons zouden de kosten van de vervuiling berekend moeten worden in de prijs van de producten.”

Water: Geen omstreden onderwerp. Maar bij veel inwoners weinig urgentie en veel vertrouwen dat de overheid het dossier onder controle heeft

- Water is geen omstreden onderwerp, ook al lijken de groepen verschillende richtingen aan te duiden. De inwoners van groepen B en C maken zich zorgen over problemen zoals droogtes, overstromingen en zeespiegelstijging. Maar bij de andere groepen, een meerderheid, lijkt er veel onbekendheid met de problematiek te bestaan en vertrouwen dat de overheid dit onder controle heeft.
- We zien weinig tot geen inhoudelijke argumenten bij mensen die *minder* ruimte maken: “*Er is genoeg water, dus ruimte is niet nodig*” of “*Dit is goed zo*”. Daar waar deelnemers hun keuze motiveren zien we veel vertrouwen in bestaande oplossingen en de overheid: “*We kunnen al goed omgaan met water*”, “*dijken bouwen*” en “*NL is waterland*”.
- Bij de mensen die *meer* ruimte maken zien we argumenten zoals “*Zeespiegelstijging*”, “*Ernstige bedreiging*”, “*water is onvoorspelbaar moet goed voor gezorgd worden anders overstromingen*”. Ook de beschikbaarheid van zoetwater komt regelmatig naar voren: “*Drinkwatervoorziening (...) is een eerste levensbehoefte.*”

(Relatief) Sterke afname

(Relatief) Sterke toename

Lichte afname

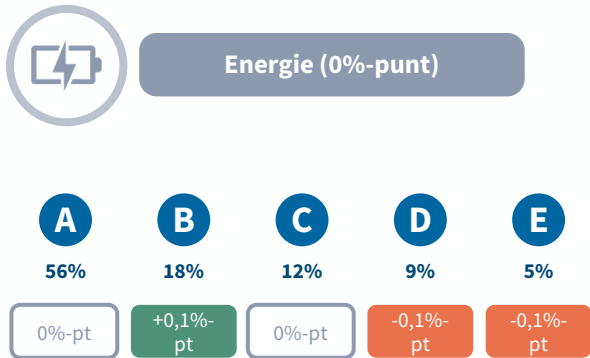
= Gelijk

Lichte toename

Energie: Voor sommige inwoners noodzaakt de energietransitie tot het maken van ruimte. Andere stellen dat het slimmer en anders moet kunnen.

- Ook al verschuift de ruimte voor energie gemiddeld genomen niet, tussen de groepen bestaan meningsverschillen.
- De inwoners die *minder* ruimte maken (groepen D en E) gebruiken meerdere redenen, met als rode draad dat het anders en slimmer moet kunnen: “Doorzetten op (...) dubbelgebruik”, “Ondergrondse leidingen”, “Probeer vooral in te zetten op minder energieconsumptie”, “Leg vooral zonnepanelen op daken en niet op weilanden” en “Liever meer windmolens dan overal zonnepanelen. Je hebt vele hectares zonnepanelen nodig waar 1 windmolen volstaat.” Dat windmolens een ruimte-efficiënte manier zijn van duurzame opwek lijkt overigens bij niet veel inwoners scherp op het netvlies te staan.
- De deelnemers die *meer* ruimte geven (m.n. groep B) verwijzen vrijwel altijd naar de noodzaak van de energietransitie: “Belangrijk voor verduurzaming”.
- Er zijn ook veel inwoners die dubben: ongeveer de helft laat de ruimte zoals deze nu is. En dat terwijl deze functie een minimaal direct ruimtegebruik heeft en vrijwel elke deelnemer aan de raadpleging meer ruimte voor energie kon maken. Meerdere deelnemers voelen nog niet de noodzaak (“we hebben momenteel nog genoeg energie en als iedereen bewuster hier mee omgaat lukt het ons” en “Energie is belangrijk om te maken en vervoeren. Ik merkte geen problemen hiermee dus dit kan zo blijven.”) of zeggen onbekend te zijn met het thema (“heb hier niet zoveel verstand van”). Het onderwerp netcongestie is vrijwel afwezig in de motivaties.

(Relatief) Sterke afname

(Relatief) Sterke toename

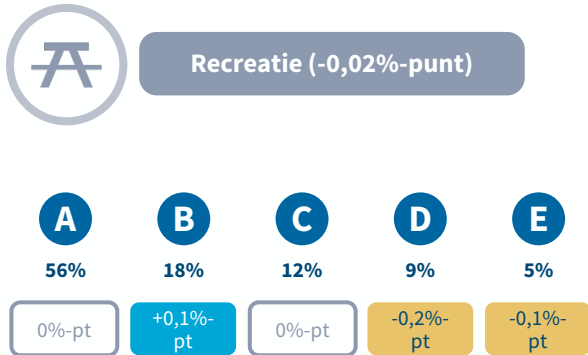
Lichte afname

= Gelijk

Lichte toename

Recreatie: Voor vrijwel iedereen genoeg ruimte. Aanpassingen gesuggereerd over kwaliteit en verdeling van gebieden.

- Bij deze optie zien we het grootste aandeel deelnemers die het schuifje niet verplaatsen en dus de ruimte laten zoals het is. De overige deelnemers maken een kleine verschuiving. In geen enkele segmentatie – naar geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, woonomgeving, etc. – zijn er substantiële verschillen in de ruimte die zij maken voor recreatie. Ook niet tussen ‘stad’ en ‘land’. Voor de meeste deelnemers is er momenteel genoeg ruimte. Sommige deelnemers geven aan dat er wel verbetering mogelijk is in de kwaliteit en de verdeling van gebieden over het land.
- Sommige deelnemers geven aan dat er wel verbetering mogelijk is in de kwaliteit: “*Niet meer ruimte, wel kwaliteitsslag maken: duurzamer en meer natuur bewust.*” Ook de verdeling van gebieden verdient aandacht: “*Er is voldoende ruimte voor recreatie maar het is niet goed verdeeld in Nederland. Om die reden is de druk op de recreatiegebieden in de Randstad groot.*”

(Relatief) Sterke afname

(Relatief) Sterke toename

Lichte afname

= Gelijk

Lichte toename

Wegen, sporen en stations: Niet zozeer een roep om minder ruimte. Wel om andere, schonere vormen van mobiliteit

Wegen, sporen en stations
(-0,12%-punt)

A

56%

0%-pt

B

18%

+0,4%-
pt

C

12%

-0,6%-
pt

D

9%

-0,9%-
pt

E

5%

-0,6%-
pt

(Relatief) Sterke afname

(Relatief) Sterke toename

Lichte afname

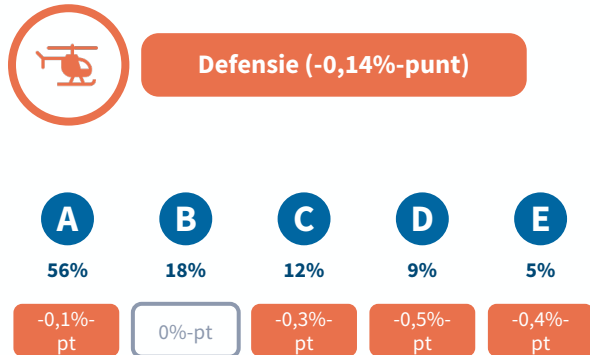
= Gelijk

Lichte toename

- In deze optie zijn meerdere vormen van infrastructuur besloten. Deelnemers maken daarin een onderscheid. Voor de meeste deelnemers is de verschuiving van ruimte vooral een roep om andere (slimmere en schonere) mobiliteit.
- Weinig tot geen deelnemers pleiten voor meer wegen, in tegendeel. “Wegen, wegen, wegen bouwen is ook dweilen met de kraan open.”
- Veel deelnemers voorzien een verschuiving: “Min [voor] wegen, plus [voor] sporen en stations. Ik denk dat we minder moeten investeren in asfalt en meer in OV. Vooral voor frequentere dienstregelingen en lokale aanbieders van OV. Zeker in de plattelandsgebieden.” De nadruk op meer ruimte voor OV en duurzame mobiliteit is wijdverbreid: “Om duurzame mobiliteit te stimuleren dient meer in het spoor en stations geïnvesteerd te worden. Wat dat betreft jammer dat wegen hier ook tussen staan. Ook moet meer geïnvesteerd worden in elektrisch vervoer.” En: “Niet meer ruimte, wel anders verdelen: meer ruimte voor gezonde en schone manieren om je te verplaatsen. Dat betekent ook dat meer functies binnen loop- en fietsafstand bereikbaar moeten zijn.”
- Een enkele deelnemer wijst ook op de noodzaak om te minderen, maar het lijkt een minderheidspositie: “Probeer mobiliteit te beperken.”
- Een enkeling ziet oplossingen om de ruimte voor infrastructuur in zijn geheel verder terug te dringen: “Minder ruimte voor mobiliteit is mogelijk met goede ruimtelijke ordening: 1. meer functiemenging zodat dagelijkse voorzieningen binnen loop- of fietsafstand komen. 2. Clustering van (dagelijkse) voorzieningen en grotere bestemmingen op en rond OV-knooppunten, zodat veel meer reizen zonder auto afgelegd kunnen worden. 3. dit in zowel bestaande steden en dorpen doorvoeren als bij gebiedsontwikkeling 4. goede OV-ontsluiting van werklocaties.” Tot slot komt bij enkele deelnemers de wens tot rechtvaardige verdeling van infrastructuurinvesteringen naar voren: “Zo houden omdat telkens blijkt dat bij uitbreiding van netwerken de prioriteit altijd ligt bij de dichtbevolkte steden en gebieden en niet bij de bereikbaarheid van de randen van Nederland. Dus los het op in de beschikbare beperkte ruimte [en] innoveer.”

Defensie: Voor veel inwoners een belangrijke functie. Maar voor de meeste is dat niet genoeg reden om het belang te vertalen naar meer ruimte.

- Vier van de vijf groepen maken (veel) minder ruimte voor defensie. Toch tonen de motivaties dat Nederlanders defensie overwegend belangrijk vinden. De richting van de ruimte is dus geen uitspraak over het belang van de functie – wat ook geldt voor de overige functies. Maar extra ruimte maken is voor veel inwoners niet logisch. Een veelgenoemd argument is dat we meer Europees moeten samenwerken en dus oefenen daar waar wél ruimte is. Er lijkt weinig draagvlak voor het maken van ruimte voor defensie als dit ten koste gaat van wonen of natuur. Het argument dat defensie ook veel natuur beheert is bij weinig tot geen deelnemers bekend.
- Voor een relatief kleine groep is het belang van defensie een reden om er *meer* ruimte voor te maken. Deze Nederlanders noemen vrijwel uitsluitend één argument, de huidige geopolitieke situatie: “Europa is steeds meer op zichzelf aangewezen als het om defensie gaat. De signalen zijn overduidelijk dat we ook niet meer simpelweg kunnen leunen op de VS als “bodyguard” van Europa.” en “Gezien alle geopolitieke spanningen is oefenruimte voor defensie meer dan noodzakelijk.” En: “Om 2% BBP om te kunnen zetten is er natuurlijk ook meer ruimte voor nodig.” Alsook: “We zullen onze broek op moeten houden binnen de NAVO. Niet meer leunen op de VS. Alle NAVO landen moeten tandje erbij doen. Overheidstaak. Plicht.”
- Voor de meeste Nederlanders is defensie wel belangrijk, maar zij willen de ruimte zo houden of maken *minder* ruimte. De voornaamste reden: Nederland is wel erg klein, andere Europese landen hebben juist meer ruimte. Oftewel: “Defensie zal binnen Europa meer moeten gaan samenwerken en daar gaan oefenen waar er ruimte is dus in gebieden die dun bevolkt zijn. Daar is nog voldoende ruimte voor binnen Europa.” Iets minder vaak komt het argument naar voren dat ruimte maken in Nederland geen zin heeft (“De Nederlandse omgeving is te mild om moeilijke condities mee te simuleren.”) of er al genoeg is (“Terreinen van defensie zijn nu wel heel erg groot en er wordt ruimte verspild (in Zeeland ligt nog een terrein waar niemand heen wil)”).
- Een veel minder vaak gebruikt argument voor het verminderen van de ruimte is pacifistisch: “Nederland streeft wereldvrede na. Het hebben van een leger is in strijd daarmee.” De lage frequentie van dit type argument suggereert dat dit een minderheidspositie is in Nederland.

(Relatief) Sterke afname

(Relatief) Sterke toename

Lichte afname

= Gelijk

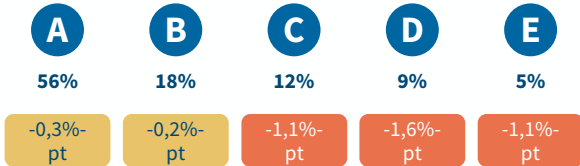
Lichte toename

Industrie, havens en bedrijventerreinen: Voor de meeste inwoners vooral een kwestie van schoner en slimmer. Alleen verdozing is een breed gedeelde irritatie.

Industrie, havens en bedrijventerreinen (-0,50%-punt)

(Relatief) Sterke afname

(Relatief) Sterke toename

Lichte afname

= Gelijk

Lichte toename

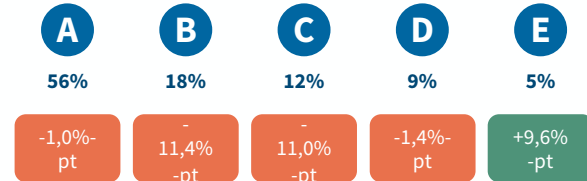
- Deze optie omvat drie types aan bedrijfsactiviteiten. In hun motivaties laten deelnemers zien ook verschillende meningen daarover te hebben.
- Deelnemers die (veel) *minder* ruimte maken bevinden zich vooral in groepen C, D en E. Wat zeggen zij?
  - Bij **industrie** hebben inwoners vooral zorgen over de negatieve effecten op de leefomgeving. “Nederland is geen geschikt land voor grootschalige industrie. Industrie vereist veel ruimte en afstand tot de bewoonde wereld.” En: “Minder ruimte voor industrie. Ze zorgen er maar voor dat verduurzaming/ efficiency meer geregeld is. De uitstoot is nog steeds teveel voor milieu.” En: “Smerige vervuiling en veel kankerverwekkende stoffen gelost in de milieu met resultaat dan mens en natuur is erg ziek, zonder dat ze de ware kosten hiervan hoeven te betalen, ondanks wetgeving, het is schandalig.”
  - De activiteiten **havens en bedrijventerreinen** noemen deelnemers veel minder vaak expliciet (“Havens heb ik niet echt een mening over”). En: “Bedrijventerreinen wel, industrieterreinen niet.”). Belangrijk is dat eerst leegstand wordt aangepakt: “Er staat in Nederland 2,5x de oppervlakte aan bedrijventerreinen leeg. Dus geen enkele noodzaak om nieuwe te bouwen. Benut bestaande bouw veel beter.”
  - Voor veel deelnemers is de **verdozing** van het landschap een doorn in het oog. Distributiecentra en datacenters moeten het ontgelden: “al die dozen in het landschap, voor datacentra en verdeelmagazijnen” zijn ‘ongewenst’. En: “Ik denk dat we moeten bezuinigen op de hoeveelheid logistieke centra. Naast dat de vele bewegingen van goederen ontzettend veel CO₂ produceren, is het enorme landschapsvervuiling (dozen), veroorzaakt het overlast in het verkeer (files en vermindering van verkeersveiligheid) en levert het maar beperkt banen op. Het zijn ook geen kwalitatief hoogwaardige banen die iets bijdragen aan een duurzamere leefomgeving.”
- Deelnemers die de ruimte voor deze optie zo houden of *meer* ruimte maken – vooral in groepen A en B – noemen ten principale het belang van de economie en de competitiviteit van Nederlandse bedrijven. “Voor het verduurzamen en internationaal competitief houden van bedrijven, is meer ruimte voor de industrie nodig.” En: “Om de economie op peil te houden moet er hierin geïnvesteerd blijven worden. Nederland is een distributieland en stilstand is achteruitgang. De plannen om van Nederland een waterstofknooppunt te maken juich ik toe.” Meerdere deelnemers benoemen ook het belang van de ruimte voor de circulaire economie: “Meer focus op circulair vraagt meer ruimte.” Ook de onafhankelijkheid van het buitenland komt met enige regelmaat terug: “Zware en hightech industrie moet terugkeren om afhankelijkheid te verkleinen en gebruik militaire industrie”.
- Interessant zijn de voorwaarden die mensen noemen bij ‘ruimte zo houden’: doe het schoner (“Tata Steel en chemieconcerns keuzes geven, boeren keuzes geven: verduurzamen of stoppen.”) en doe het slimmer (“in de basis niet meer of minder ruimte, maar slim kijken hoe bestaande ruimte veel slimmer gebruikt kan worden. Niet in hokjes denken en monofunctioneel, maar veel meer in synergie denken.”).

Gangbare landbouw: De enige optie waar een substantiële groep substantieel minder ruimte voor maakt. Veel inwoners nemen middenposities in.

Gangbare landbouw (-3,60%-punt)

(Relatief) Sterke afname

(Relatief) Sterke toename

Lichte afname

= Gelijk

Lichte toename

- De grootste verschuiving en ook de grootste verschillen tussen de vijf groepen zitten op gangbare landbouw. Vooral voor groepen B en C moet het *veel* minder (meer dan 10%-punt afname), voor groepen A en D minder (ca. 1%-punt afname). In alle gevallen betreft het een sterke afname. Dat maakt dat een afname in ruimte bij veel inwoners steun kan vinden. Groep E zal altijd weerstand voelen bij een afname van de ruimte voor gangbare landbouw. Veel inwoners nemen een middenpositie in: het moet ook kleinschaliger of extensiever kunnen, zonder meteen te moeten kiezen voor een radicale omslag.
- Mensen die *minder* ruimte maken gebruiken vaak het argument dat de wens om zelfvoorzienend te zijn is doorgeslagen naar massale productie voor de export: “*we produceren ook veel voor het buitenland, dit kan minder*”. Een ander dominant argument is dat de zorg om de negatieve effecten op de leefomgeving: “*Slecht voor milieu*”. De balans moet worden hersteld: “*Aangezien zo'n groot deel van de landbouw voor de export is en niet matcht met klimaatdoelen, vind ik dat gangbare landbouw drastisch omlaag moet. Uiteraard met eerlijke en juiste afspraken met de boeren.*” Bij de andere opties waar de ruimte afneemt, met name infrastructuur en industrie, zien we dat de meeste deelnemers vooral bedoelen dat het anders moet: schoner en slimmer, maar niet zozeer minder. Gangbare landbouw is de enige optie waar een substantiële groep (B en C) substantieel minder ruimte voor maakt, en de groepen A en D dezelfde kant op neigen.
- Mensen die *meer* ruimte maken gebruiken met name de argumenten betaalbaarheid en zelfvoorzienendheid (“*voedsel te duur*” en “*moeten zoveel mogelijk als natie zelfvoorzienend te zijn*”). Voedsel is een basisbehoefte. Ook is er veel respect en trots op de Nederlandse landbouw (“*Nederland verbouwt en teelt goed*”).
- We zien ook veel inwoners die een middenpositie innemen. Zij zien oplossingen in een tussenvorm van gangbare landbouw met biologische kenmerken (extensivering, minder bestrijdingsmiddelen). Ook zijn er veel inwoners die de balans tussen import en export ter discussie stellen – evenals de balans tussen verschillende soorten landbouw (“*Goedkoop en veel voedsel is goed, maar dan moet het ook binnen NL verkocht worden en niet alleen geëxporteerd. Waarom de appels uit chili halen? In NL zijn er ook genoeg boomgaarden.*”). Zij stellen vragen en willen een gesprek.
- Soms lijkt er onbekendheid met bepaalde feiten. Soms impliciet: “*Voedsel verbouwen in eigen land is geweldig, maar er zal nooit genoeg plek zijn om te verbouwen voor alle inwoners van Nederland*”. Soms expliciet: “*Ik vind het lastig om te bepalen of hier meer ruimte voor zou moeten komen. Ik weet niet hoeveel er nu wordt gebruikt en wat voor impact dat heeft op de rest van de beschikbare ruimte in Nederland.*”
- Uiteindelijk is landbouw belangrijk voor bijna alle inwoners. Het merendeel van de inwoners die minder ruimte geven aan de ene vorm (duurzaam of gangbaar) geeft meer ruimte aan de andere vorm van landbouw.

4. Over het onderzoek

Wie deden er mee en hoe waardeerden zij de PWE-raadpleging?

[Terug naar inhoudsopgave](#)

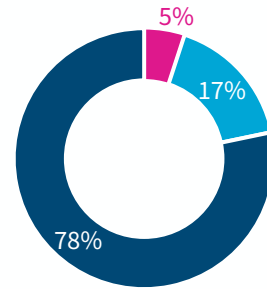
Hoe hebben deelnemers de raadpleging ervaren?

Toelichting

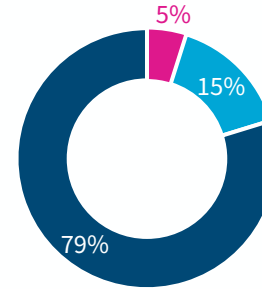
- **Panel:** 92% van de deelnemers geeft een voldoende aan de raadpleging. Gemiddelde rapportcijfer is een 7,4.
- **Open raadpleging:** 89% van de deelnemers aan de open raadpleging geeft een voldoende. Gem. cijfer: 6,9.
- **Bovengemiddeld:** Bij andere raadplegingen zien we scores tussen 6,3 en 7,5, dus dit zit aan de bovenkant, zeker het panel.
- **Positief:** Deelnemers die positief zijn over de raadpleging geven vooral aan dat ze de raadpleging een toegankelijke methode vinden om hun stem te kunnen laten horen (“*Dat dit als een soort referendum kan worden gehouden*”). Ze vonden de keuzetaken helder (“*Duidelijke vragen en info*”).
- **Negatief:** Enkele deelnemers die negatief zijn over de raadpleging vonden het moeilijk. Sommige vonden de raadpleging te lang (“*Erg uitgebreid*”), andere te beperkt (“*mag wat uitgebreider*” en “*Het blijft nogal algemeen*”). Meerdere deelnemers zijn sceptisch over wat er met de uitkomsten gebeurt (“*ze doen vaak wat hun goed uitkomt*”).

Panel

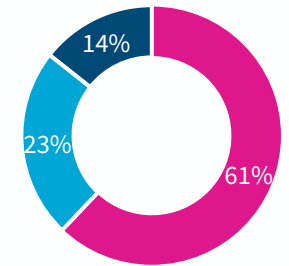
Ik vond het een belangrijk onderwerp om mijn mening over te geven

Ik vertrouw erop dat dit een eerlijk onderzoek is

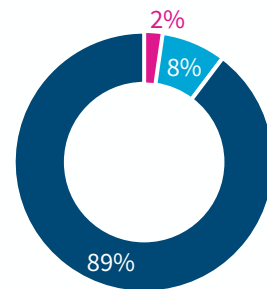

Ik vond de raadpleging moeilijk te begrijpen

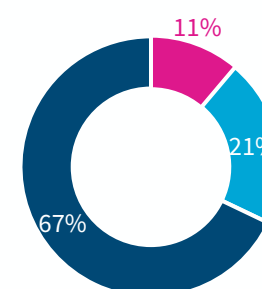

Open raadpleging

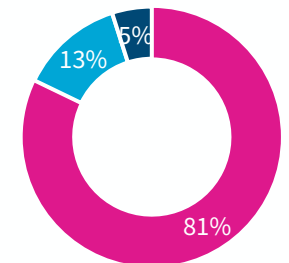
Ik vond het een belangrijk onderwerp om mijn mening over te geven

Ik vertrouw erop dat dit een eerlijk onderzoek is

Ik vond de raadpleging moeilijk te begrijpen

(Helemaal) oneens   Neutraal   (Helemaal) eens

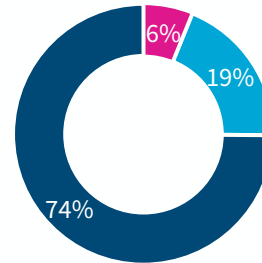
Wat vinden deelnemers van het instrument PWE?

Toelichting

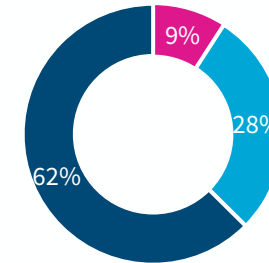
- *Bovengemiddelde scores:* Op al deze vier indicatoren scoort deze raadpleging over de ruimte in Nederland vergelijkbaar of hoger dan andere PWE-raadplegingen.
- *Meer vertrouwen (66%):* Bij andere raadplegingen is dit aandeel typisch tussen de 56% en 58%.
- *Ik heb geleerd over de keuzes (62%):* Bij andere raadplegingen zien we aandelen tussen de 50% en 62%. Deze raadpleging zit aan de bovenkant.

Panel

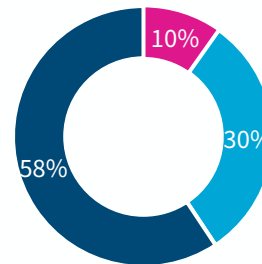
Deze methode moet vaker worden ingezet om inwoners te betrekken bij overheidsbeleid

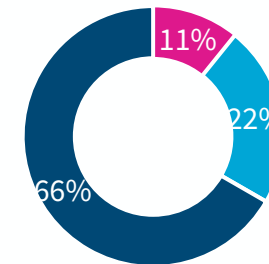
Doordat ik meedoe aan deze raadpleging heb ik geleerd over de keuzes die de overheid moet maken over dit thema

Als veel mensen meedoen aan deze raadpleging, dan zijn de uiteindelijke besluiten over dit onderwerp voor mij beter te accepteren

Als de overheid vaker op deze manier inwoners laat meedenken over dit soort keuzes, dan krijg ik meer vertrouwen in de besluiten van de overheid

5. Methodologie en verantwoording

Keuzes over de raadpleging

De keuzes die we beschrijven in deze sectie hebben geleid tot de raadpleging die vindbaar is op de website ruimte.raadpleging.net. Alle originele teksten zijn hier na te lezen. De raadpleging is ook nog in te vullen, maar antwoorden worden niet meer geregistreerd.

[Terug naar inhoudsopgave](#)

Het ontwerp en de uitvoering van deze PWE-raadpleging vond plaats in drie fases die we in detail uitwerken

Overzicht van het proces: Welke stappen zijn doorlopen?

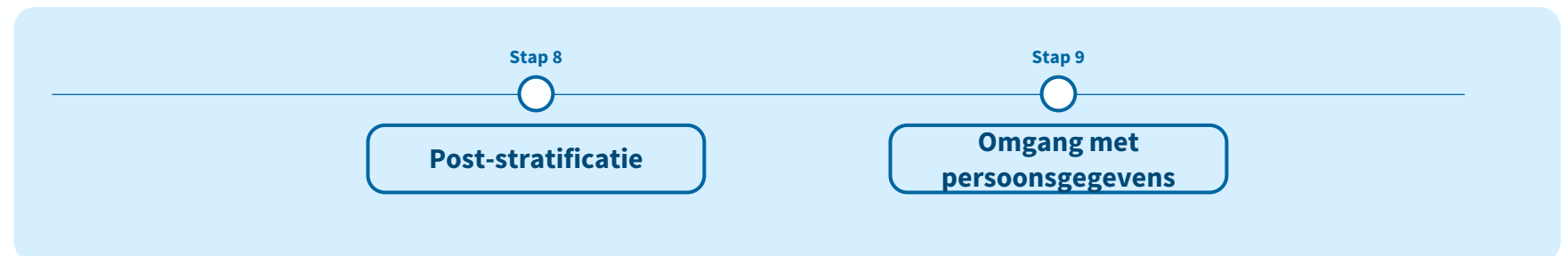
1 **Ontwerp van de PWE-raadpleging**
September-november '23

2 **Openstelling en dataverzameling**
November '23 – januari '24

3 **Analyse en rapportage**
Januari-februari '24

Stap 1. Ontwerpsessies

Start van het traject

- **Ontwerpsessies:** In drie ontwerpsessies hebben we in diverse samenstellingen meerdere varianten van de PWE-raadpleging besproken. Het doel van de sessies was om te verkennen welke onderzoeksvragen over welke ruimtelijke keuzes het meest relevant waren. Over welke vragen willen en kunnen inwoners van Nederland participeren en meedenken?
  - 4 oktober 2023, Den Haag: Ontwerpsessie met medewerkers van directies Ruimtelijke Ontwikkeling en Ruimtelijk Beleid (ministerie BZK);
  - 9 oktober 2023, Den Haag: Ontwerpsessie met medewerkers van diverse departementen binnen de Rijksoverheid;
  - 10 oktober 2023, Utrecht: Ontwerpsessie met maatschappelijke organisaties in de ruimtelijke ordening.
- **Output:** Als conclusie van de ontwerpsessies hebben we twee onderzoeksvragen geformuleerd. Bij elke vraag hebben we een zogeheten *keuzetaak* ontwikkeld.
- **Andere opties:** Tijdens de sessies zijn nog enkele andere opties besproken. Bijvoorbeeld een opzet om deelnemers concrete afwegingen te laten maken over ruimtelijke keuzes in hun directe omgeving. Om de reden dat deze opzet nog te vroeg is in de ontwikkeling van de (concept-)Nota Ruimte is deze achterwege gelaten.
- **Definitie keuzetaak:** Een keuzetaak volgens de PWE-methode is een experimentele opzet om voorkeuren van deelnemers te achterhalen, vaak over maatschappelijke vraagstukken. Een keuzetaak kenmerkt zich door drie elementen: (1) een *onderzoeksvraag* over de voorkeuren van de deelnemer rond een bepaald thema, (2) een aantal opties die de deelnemer *gelijktijdig* en *in samenhang* afweegt, en (3) een *beperking* zodat de deelnemer niet alle opties kan minimaliseren of maximaliseren, een deelnemer ervaart ‘keuzepijn’.

Stap 2. Ontwerp van keuzetaak 1

Verantwoording van ontwerpkeuzes bij keuzetaak 1

- *Keuze voor puntenmodus:* Een raadpleging volgens de PWE-methodiek kan op drie verschillende manieren geïmplementeerd worden: puntenmodus, schuifjesmodus en keuzemodus. De keuze tussen deze drie opties maken we aan de hand van twee beslisvragen. De *eerste vraag* is in hoeverre er sprake is van de verdeling van een schaars publiek goed of middel, zoals geldt of uitvoeringscapaciteit. Dat is niet het geval bij dit vraagstuk. De vraag over doelen en principes in de ruimtelijke ordening is een strategisch vraagstuk. Het antwoord op deze eerste vraag leidt automatisch tot een puntenmodus. De tweede selectievraag is daarmee niet relevant.
- *Keuzesituatie:* Dat betekende concreet dat deelnemers 50 punten mochten verdelen over de acht keuzeopties, oftewel acht principes en doelen. Het minimale aantal punten om te verdelen bij acht opties is 28, wat deelnemers in staat stelt een absolute prioritering tussen de acht opties te maken. We hebben gekozen voor het verdelen van 50 punten om een meer fijnmazige toekenning van punten mogelijk te maken. Dit staat meer nuance toe. Het nog groter maken van het aantal punten gaat ten koste van de overzichtelijkheid en toegankelijkheid van de raadpleging.
- *Selectie van opties:* We hebben gekozen om acht doelen en principes te laten afwegen die vermeld staan in de Contourennotitie Nota Ruimte (Ministerie BZK, oktober 2023). Deze principes heeft het ministerie reeds vastgesteld en daarom is het relevant om te weten hoe Nederlanders deze tegen elkaar afwegen.

De acht principes en doelen ter afweging

In de Contourennotitie

Leidend principe 1 (p13): Recht doen aan volgende generaties

Leidend principe 2 (p13): Recht doen aan schaarste

Leidend principe 3 (p13): Recht doen aan eigenheid van regio's

'Het is belangrijk om verrommeling van het landschap te voorkomen' (p29)

'Water en bodemsturend is het vertrekpunt' (p18)

'Cultureel erfgoed bepaalt de kwaliteit van onze leefomgeving' (p16)

'We bouwen aan een gezonde, schone en veilige leefomgeving' (p38)

'Een acceptabel niveau van voorzieningen in alle regio's' (p14)

In de keuzetaak (B1-taalniveau)

Los problemen nu op. En geef ze niet door aan onze kinderen en kleinkinderen

Gebruik dezelfde plek zoveel mogelijk voor meer dingen tegelijk

Bescherm de eigenheid van regio's

Bouw liever op een paar plekken in Nederland veel dingen, dan overal een beetje

Zorg dat wat we doen, altijd goed past bij het water en de bodem op die plek

Bescherm de historische dorpen, steden en landschappen van ons land

Zorg voor een gezonde, schone en veilige leefomgeving

Zorg voor voldoende voorzieningen in alle regio's (bijv. huisarts en supermarkt)

Stap 3. Ontwerp van keuzetaak 2

Verantwoording van ontwerpkeuzes bij keuzetaak 2 (1/3)

- *Keuze voor schuifjesmodus*: Een raadpleging volgens de PWE-methodiek kan middels drie verschillende uitvoeringen geïmplementeerd worden (puntenmodus, schuifjesmodus, keuzemodus). De keuze tussen deze drie uitvoeringen maken we aan de hand van twee vragen. De *eerste vraag* is in hoeverre er sprake is van de verdeling van een schaars publiek goed of middel, zoals geld of uitvoeringscapaciteit. Dat is bij de tweede keuzetaak wel zo: de beschikbare ruimte in Nederland staat grotendeels vast. We maken daarbij een aanname en een simplificerende modelkeuze: dat er op korte termijn geen hectares bijkomen en meervoudig ruimtegebruik laten we buiten beschouwing. De *tweede vraag* is of de opties binair of gradueel van aard zijn. Een binaire keuze is bijvoorbeeld een maatregel waarvoor wel of niet gekozen kan worden. Een graduele keuze is bijvoorbeeld een maatregel waar in meer of mindere mate voor gekozen kan worden. In dit geval gaat het om het verschuiven van ruimte voor tien functies, een graduele keuze dus. Dat betekent dat we voor de schuifjesmodus kiezen.
- *Keuzesituatie*: Deelnemers konden schuifjes verplaatsen voor tien functies. Elk schuifje had een startpositie in het midden met het label 'ruimte zo houden'. Daarbij was zichtbaar hoeveel procent van de ruimte in Nederland de functie nu gebruikt. Deelnemers konden vervolgens (veel) meer ruimte maken voor een functie door het schuifje deels of geheel naar rechts te zetten, of (veel) minder ruimte maken door het schuifje deels of geheel naar links te plaatsen. Het schuifje laten staan betekende de huidige situatie zo laten. Voor elk schuifje c.q. functie was vooraf een realistische bandbreedte ingeschat. De minimale positie 'veel minder ruimte' en de maximale positie 'veel meer ruimte' correspondeerden daarom met min of meer realistische veranderingen in ruimtegebruik. Deze bandbreedtes stonden sterk in verhouding tot het ruimtegebruik van elke functie. Voor een grote ruimtevrager als gangbare landbouw hadden deelnemers een grotere bandbreedte ter beschikking. Voor kleine ruimtevragers zoals defensie en energie kregen deelnemers een kleinere bandbreedte. Deelnemers konden niet meer dan 100% van de ruimte in Nederland verdelen. Ze konden wel minder ruimte verdelen dan beschikbaar, maar niet minder dan 80%. Alleen als ze tussen de 80% en 100% van de ruimte verdeelden konden ze de keuzetaak voltooien. Een metertje in de kolom rechts gaf aan hoeveel ruimte ze hadden verdeeld. Na het verplaatsen van de schuifjes konden deelnemers hun keuzes toelichten.

Stap 3. Ontwerp van keuzetaak 2

Verantwoording van ontwerpkeuzes bij keuzetaak 2 (2/3)

- We hebben een aantal aannames gedaan om de complexe realiteit van ruimtelijke ordening in Nederland te vertalen naar een keuzetaak die voor de meeste inwoners begrijpelijk is.
- Deze aannames hebben we ook beschikbaar gemaakt voor deelnemers aan de raadpleging, zie Figuur 8.

Figuur 8. Schermafbeelding van beschikbare informatie voor deelnemers

- In deze keuzetaak hebben we het over **ruimte in Nederland**. We bedoelen daarmee al het land in Nederland. We tellen ook de binnenwateren mee. Dat zijn de rivieren, het IJsselmeer en Markermeer. Maar de Noordzee en de Waddenzee rekenen we niet mee. En ook niet de eilanden Bonaire, Saba en Sint Eustatius.
- Soms is het mogelijk om meerdere dingen op één plek te doen. Bijvoorbeeld zonnepanelen op daken leggen. Of natuur en landbouw combineren. Dat heet **meervoudig ruimtegebruik**. In het advies dat je zo gaat geven houden we hier geen rekening mee. De regering zet in op meervoudig ruimtegebruik waar mogelijk.
- We kijken in deze keuzetaak alleen naar het **directe ruimtegebruik** van de tien opties. Daarmee bedoelen we het oppervlak dat zij direct gebruiken. We baseren ons op cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Sommige dingen hebben een bredere impact op hun omgeving. Vliegvelden en windmolens maken bijvoorbeeld lawaai. En rond terreinen van Defensie mag vaak niet dichtbij gebouwd worden. Dus sommige dingen nemen ook indirect ruimte in: we noemen dat het **indirecte ruimtegebruik**. Dat is moeilijk meetbaar. Daarom nemen we het niet mee in deze keuzetaak.
- Sommige opties zijn aan elkaar **verbonden**. Als je bijvoorbeeld meer ruimte maakt voor industrie, dan moet je eigenlijk ook meer ruimte maken voor energie. Maar dat is voor jouw advies niet verplicht.
- Er zijn er nog meer dingen die ruimte innemen in Nederland. Deze tien dingen zijn degene die het meeste ruimte innemen in Nederland.

Stap 3. Ontwerp van keuzetaak 2

Verantwoording van ontwerpkeuzes bij keuzetaak 2 (3/3)

- We hebben voor elke functie een onderbouwde aanname gedaan wat het huidige ruimtegebruik is. Ook hebben we voor elke functie een bandbreedte ingeschat waarbinnen de ruimte zich globaal gezien zou kunnen bewegen. Deze getallen zijn onafhankelijk gereviewt door het externe bureau Decisio; zie Tabel 6.
- De positie op het schuifje gelabeld 'minder ruimte' komt overeen met het gemiddelde van de positie 'veel minder ruimte' en de positie 'ruimte zo houden'. Analoog was de positie 'meer ruimte' een gemiddelde.
- Een aanvullende simplificatie die we hebben gemaakt is dat alle functies symmetrisch kunnen bewegen: zowel (veel) meer of (veel) minder worden. Dat is niet voor alle functies realistisch. Bijvoorbeeld bij natuur en water is het (wettelijk) onmogelijk of zeer onrealistisch dat daarvoor minder ruimte komt. Omdat elke keuzetaak in essentie een waardenafweging is, hebben we gekozen voor de eenvoud en symmetrie van de keuzetaak. Zo kunnen deelnemers toch aangeven dat een functie veel of weinig waarde voor ze heeft. In de informatie die beschikbaar was bij elke optie (achter de roze i-knop) was dit aangegeven waar relevant.
- Deelnemers mochten niet meer dan 100% van de ruimte in Nederland verdelen. Iets minder was wel toegestaan om deelnemers enige flexibiliteit te gunnen.

Tabel 6. Tien functies en hun bandbreedtes

	Veel minder ruimte	Ruimte zo houden	Veel meer ruimte
Water	5%	10%	15%
Natuur	6%	13%	20%
Gangbare landbouw	30%	51%	70%
Duurzame landbouw	0%	8%	16%
Wonen	5%	6,5%	8%
Industrie, havens en bedrijventerreinen	0%	2,5%	5%
Wegen, sporen en stations	1%	3%	5%
Energie	0%	0,0003%	0,4%
Defensie	0%	0,7%	1,4%
Recreatie	2,5%	3,5%	4,5%

Stap 4. Overige ontwerpkeuzes

- Deelnemers hebben op meerdere manieren informatie aangeboden gekregen: een introductievideo over de Nota Ruimte en de aanleiding daartoe, instructievideo's bij de twee keuzetaken, en uitgebreide informatieteksten achter roze i-knoppen bij elke optie uit de keuzetaak. Alle video's en teksten zijn in oorspronkelijke vorm na te lezen via de URL ruimte.raadpleging.net.
- Alle teksten zijn door een extern bureau herschreven op B1-taalniveau, zodat deze toegankelijk zijn voor de meeste Nederlanders.

Stap 5. Open en gesloten raadpleging

- Tussen 27 november 2023 en 14 januari 2024 konden deelnemers meedoen aan de raadpleging. Daarin bestonden twee varianten.
  - 1. Gesloten raadpleging (panel):** 2.400 Nederlanders hebben deelgenomen via een panelbureau. In deze gesloten groep controleren we de weerspiegeling van de Nederlandse bevolking op de kenmerken leeftijd, geslacht, opleidingsniveau en provincie. Segmenten van de bevolking die ondanks de controle licht ondervertegenwoordigd waren zijn zwaarder meegewogen, en vice versa (post-stratificatie, zie stap 8). Daardoor zijn de resultaten van de gesloten raadpleging *representatief* op de kenmerken leeftijd, geslacht en opleidingsniveau.
  - 2. Open raadpleging:** Alle Nederlanders van 18 jaar of ouder konden meedoen aan de open raadpleging (via de vrij toegankelijke URL RuimteRaadpleging.nl). Dit hebben 7.153 inwoners gedaan. Omdat iedereen die mee wil doen mee kan doen, vergroot een open raadpleging de *inclusiviteit*. Een open raadpleging trekt typisch gezien meer deelnemers met een uitgesproken mening en/of een expliciet belang bij het onderwerp.
- Inhoudelijk waren beide versies identiek. De raadpleging vond volledig online plaats.

Stap 6. Controle en opschonen

- Na het sluiten van de raadpleging zijn de data van het panel (de *gesloten* raadpleging) uitgebreid gecontroleerd en opgeschoond. Er zijn diverse redenen voor controle en, zo nodig, opschonen van de data:
  - Sommige deelnemers beginnen aan de raadpleging, maar verlaten deze voordat ze genoeg informatie hebben gegeven om te analyseren;
  - Sommige deelnemers beginnen aan de raadpleging, verlaten deze, en komen later voor een tweede keer terug, waardoor ze dubbel geregistreerd staan;
  - Sommige deelnemers maken een raadpleging dusdanig snel dat deze niet serieus ingevuld kan zijn en/of geven onzinantwoorden.
- We hebben alle deelnames aan het panel gecontroleerd, handmatig dan wel automatisch. We beschrijven de belangrijkste controles:
  1. *Is de PWE voltooid?* Alle deelnames die de raadpleging niet volledig hebben afgemaakt zijn verwijderd.
  2. *Hebben individuen vaker deelgenomen?* Het is mogelijk om te zien of vanaf hetzelfde apparaat meerdere malen is deelgenomen aan de raadpleging (zonder te zien welk apparaat dit is). Deze deelnames hebben we handmatig gecontroleerd. In de meeste gevallen betrof het deelnames met dezelfde demografische kenmerken (ogenschijnlijk dezelfde persoon), waarbij de ene deelname verder voltooid was dan de andere. In dat geval hebben we de meest complete deelname bewaard en de andere verwijderd. Daar waar de demografische kenmerken verschilden hebben wij aangenomen dat het verschillende personen betreft die vanaf hetzelfde apparaat hebben deelgenomen. Deze deelnames zijn dan allemaal bewaard gebleven.
  3. *Is de PWE serieus ingevuld?* Deelnemers met een korte invulduur zijn verwijderd. We hebben deelnemers die minder dan 2 minuten over de totale raadpleging deden niet meegenomen in de kwantitatieve analyses. Ook deelnemers die één van de twee keuze-taken in minder dan 1 minuut hebben afgerond zijn automatisch verwijderd. Van de deelnemers die langer dan 2 minuten over de raadpleging deden, is met een aantal geautomatiseerde stappen nagegaan of ze de vragen rondom de keuzetaken serieus hebben ingevuld. Zogenoemde ‘straightballers’ (deelnemers die overal eenzelfde keuze-optie aankruisen) die een korte invulduur hadden (waarbij voor korte invulduur 1/3 van de mediaan is aangehouden) werden bijvoorbeeld automatisch verwijderd. Het proces bevat een aantal gestandaardiseerde stappen om deelnemers uit te filteren. Tot slot zijn van de overgebleven deelnemers de geschreven antwoorden nagelopen. Wanneer zij in de open velden duidelijke onzin antwoorden invulden, zoals ‘fef’, ‘A’, ‘like’, etc én er zijn aanwijzingen in de kwantitatieve data dat de raadpleging niet serieus is ingevuld, dan zijn deze deelnemers ook verwijderd.
- Na het opschonen resteerden uiteindelijk de data van 2.400 deelnemers aan het panel die we hebben geanalyseerd.

Stap 7. Tussen 27 november 2023 en 14 januari 2024 deden bijna 10.000 Nederlanders mee aan een van de versies van de raadpleging

Tabel 7. Samenstelling respondenten naar geslacht, leeftijd en opleidingsniveau

Geslacht	Aandeel NL*	Gesloten raadpleging (panel)** (N=2.400)	Open Raadpleging** (N=7.153)
Vrouw	50,7%	55,3%	28,3%
Man	49,3%	44,7%	68,7%

Leeftijd	Aandeel NL*	Gesloten raadpleging (panel)** (N=2.400)	Open Raadpleging** (N=7.153)
18 tot 25 jaar	11,0%	12,5%	4,2%
25 tot 34 jaar	16,1%	16,8%	15,2%
35 tot 44 jaar	14,9%	11,9%	19,4%
45 tot 54 jaar	16,1%	14,1%	21,4%
55 tot 64 jaar	16,9%	18,6%	20,2%
65 en ouder	25,0%	26,0%	18,5%

Opleiding	Aandeel NL*	Gesloten raadpleging (panel)** (N=2.400)	Open Raadpleging** (N=7.153)
Praktisch	28,5%	21,7%	2,2%
Toegepast	36,5%	41,4%	14,8%
Theoretisch	34,9%	36,6%	81,0%

Toelichting

- *Goede opkomst jongeren:* Van de 9.553 deelnemers waren 2.089 jongeren en jongvolwassenen (onder 35). Een goede opkomst in een typisch moeilijk te bereiken groep. Vooral middels het panel is hier een extra inspanning op geleverd.

Stap 7. De deelnemers hadden een goede regionale spreiding: genoeg deelname vanuit verschillende provincies

Tabel 8. Samenstelling van de respondenten naar provincie

Provincie	Aandeel NL*	Panel (N=2.400)	Open raadpleging (N=7.153)
Drenthe	2,8%	4,0%	2,3%
Flevoland	2,4%	3,5%	3,5%
Friesland	3,7%	4,0%	3,8%
Gelderland	12,0%	13,2%	13,4%
Groningen	3,4%	3,8%	3,3%
Limburg	6,6%	6,9%	3,7%
Noord-Brabant	14,9%	13,5%	9,4%
Noord-Holland	16,6%	13,9%	17,7%
Overijssel	6,6%	7,7%	5,2%
Utrecht	7,6%	7,0%	11,3%
Zeeland	2,2%	2,8%	1,9%
Zuid-Holland	21,2%	19,6%	23,4%

Toelichting

- De respons heeft een goede regionale spreiding: vanuit alle provincies was er ruim voldoende deelname. Daardoor kunnen we ook naar regionale overeenkomsten en verschillen kijken.

Stap 8. Post-stratificatie

Herwegen van data om representativiteit van uitkomsten te garanderen

- Het panel van 2.400 deelnemers is een steekproef van alle Nederlanders. In deze raadpleging doen we uitspraken over *alle* Nederlanders op basis van de resultaten van het panel. Hoe werkt dat?
- Tabel 7 laat zien dat de samenstelling van deelnemers aan het panel grotendeels, maar niet geheel, overeenkomt met de bevolkingssamenstelling van heel Nederland op de klassieke demografische kenmerken leeftijd, opleiding en geslacht. Dat kunnen we afleiden met de standaardmethode voor het bepalen van statistische representativiteit. We hebben de verdeling van de kenmerken van de steekproef met die van de gehele bevolking van Nederland vergeleken met een zogenoemde Chi²-toets. We hebben daarbij de kenmerken geslacht, leeftijd en opleidingsniveau gehanteerd. We hebben de kenmerken van de deelnemers aan de raadpleging afgezet tegen de meest actuele gegevens van het CBS. Deze referenties staan ook vermeld in Tabel 7 (tweede kolom). We zien dat de steekproef significant verschilt van de populatie.
- Omdat er een significant verschil is kunnen we de data vervolgens herwegen met de methode post-stratificatie. Het doel is om alle groepen in Nederland een stem naar rato te geven. Herwegen betekent dat we in de analyse meer gewicht hebben toegekend aan de antwoorden van deelnemers die ondervertegenwoordigd zijn in de steekproef en juist minder gewicht hebben toegekend aan de deelnemers die oververtegenwoordigd zijn. Kort gezegd hebben we het volgende gedaan:
  - Bij elk kenmerk delen we de deelnemers op in een aantal groepen: twee voor geslacht (man/vrouw), drie voor opleidingsniveau (praktisch/toegepast/theoretisch) en zes voor leeftijd;
  - We hebben de verdeling van de deelnemers over deze groepen vergeleken met de verdeling van het aantal mensen in de populatie;
  - Vervolgens hebben we een wegingsfactor gekoppeld aan elke groep. Deze wegingsfactor zorgt dat de antwoorden van een specifieke groep zwaarder tellen als er relatief weinig deelnemers in de groep zitten. En dat de antwoorden minder zwaar meetellen als er relatief veel deelnemers in deze groep zitten. Dat betekent concreet dat we met name de stem van jongeren en praktisch geschoolden iets zwaarder hebben laten wegen. Er zijn geen gegevens of antwoorden weggegooid.
- In deze rapportage tonen we de resultaten van deze herwogen steekproef. Deze gewogen conclusies mogen gelezen worden als representatieve uitkomsten voor heel Nederland.

Stap 9. Omgang met persoonsgegevens

- De vragen in deze raadpleging waren allen in overeenstemming met de privacywetgeving (Algemene verordening gegevensbescherming, AVG). Omdat de raadpleging anoniem is zijn de gegevens die we verzamelen geen *persoonsgegevens*. Dat betekent dat de AVG als uitgangspunt niet van toepassing is. Een anoniem onderzoek mag vragen stellen over leeftijd, geslacht en opleidingsniveau, en ook over bijvoorbeeld politieke voorkeur of religieuze gezindte, zonder dat de AVG van toepassing is.
- Ook in een anoniem onderzoek kan de AVG in sommige gevallen toch van toepassing zijn. Bijvoorbeeld als het antwoord op een vraag (of de antwoorden op een combinatie van vragen) herleidbaar is (zijn) tot een groep van drie huishoudens of minder. Dan is er sprake van een *persoonsgegeven*. In dat geval is de AVG van toepassing. Een voorbeeld is vragen naar postcode-4. Er zijn enkele (vaak landelijke) postcode-4-gebieden waarin zich minder dan drie huishoudens bevinden.
- In deze raadpleging is geen gegeven, of combinatie van gegevens, verzameld die herleidbaar is (zijn) tot een groep van drie huishoudens of minder in Nederland.
- Elke deelnemer aan de raadpleging kon verder zelf bepalen welke informatie hij/zij wilde delen. Alle vragen over persoonlijke kenmerken in de raadpleging waren vrijwillig te beantwoorden (of over te slaan). Elke vraag bevatte daarbovenop ook de antwoordoptie ‘zeg ik liever niet’.

populytics.nl

What would you do?